

selme, quam apte, quam utiliter servivi multoties, se vitium meum te bene remuneratum promisisti mihi persæpe. Ecce ærumnas meas respice, et, quia vales, subsidium affer. Et quoniam nequaquam deceptus es, promissiones tuas nunc adimple. Nunquam convenientius mihi quam nunc potuisti rependere mei servitii munus; saltem ecclesiæ me restitue, quam intrare me prohibent. Ad quem piissimus Dei pontifex, inquit: Ne timeas; ecclesiæ te ego restituum. Mox visum est sibi in ecclesiam quamdam se ab eo deduci, et signari et benedici. Cui mox: Ecce ecclesiæ restitutus es, dixit. Ad quem homo ille: Me redditum, inquit, ecclesiæ satis gaudeo; sed adhuc auxilium tuum, domine, imploro. Quem sanctus pontifex pie consolans, ait: Ab hodie octavo die et cultrum meum tibi mittam et necessarium auxilium impendam. Itaque die octavo occurrente, venit ad eum quidam Regiæ civitatis ante incognitus, acutissimam limam deferens secum. Qua data, videntibus cunctis nec contradicentibus qui aderant custodibus, compedes et catenas rescidit velociter. Dubitante vero eo pro custodibus exire, subito sanctissimus confessor advenit, atque visa est D. Mathilda advenisse, multitudine hominum subsequente; cui cum diceret: Quid exspectas exire? ne differas; surge confidenter; surrexit, videntibus custodibus, et exivit illæsus.

Præsentis narrationis miraculum est nobis notificatum sub multorum audientia, narrante et contestante eadem cui hoc contigit femina. Ætatis tempore nuper præteritæ, quædam femina de Ripalta ad laborem mendicarum in campos ex more exierat, suam secum ducens filiolam; eo vero tempore uporam pestis adeo increverat quod etiam a conspectu parentum pueros rapere non formidabant. Cumque, ut dixi, in campis existeret, lupus repente filiam sibi subripuit. Ut autem misera mater dilaniatam a fera deportari vidit filiam, quibus valebat vocibus sanctissimum interpellabat Ansel-

num, ut sibi et miseræ filiz ferret subsidium; mox, piissimi præsulis invocato nomine, rabida illa fera ab ore projecit puellam, non audeas tangere et a longe prospiciens eam. Mater vero anxia, confisa tamen de sanctissimi confessoris subsidio, festinavit ad adjuvandam filiam. Quam cum dedecet, lupus sequebatur utramque. Sancti itaque præsulis clamitans sæpe subsidium, tandem fera illius fames est refrenata, et utraque femina ab illius morsibus liberata.

Quod præsentis vidimus, nequaquam silentio prætereundum duximus. Mulier quædam cruribus sub se retortis contracta, manibus et natibus totum corpus gestabat. Hæc diu sancti pontificis postulas præsidium, erecta est ad venerandum tumulum; quam ante eleemosynis sustentatam novimus, et complures ex nostris civibus.

Præsens adhuc est nobiscum filius archipresbyter, de Colurnio Ubaldus nomine, qui retulit, et sæpe interrogatus itidem refert hujus rei narrationem. Hic cum in nostra civitate artis grammaticæ vacabat studio, nullam devotionem, nullam reverentiam sancto confessori exhibens, illius sanctis detrahebat virtutibus. Die vero quadam vehementi capitis dolore arreptus, ac credens se pro dolore jam mori proximum, invocabat sancti pontificis auxilium, promittens se liberatum deinde fore credulum et ejus virtutum prædicaturum gloriam, sicut de eo ante perverse locutus fuerat. Fatigatus itaque nocte tota, circa matutini temporis horas, leni sopore correptus, in somnis vidit sanctum Dei famulum capiti manum imponere, et se benedicere sanctæ crucis signaculo. Qua visione præterita, evigilans cognovit se liberatum illius doloris molestia.

In die Ascensionis nuper præteritæ, quædam femina, de Godi Richilda nomine, compluribus nobis, per integrum annum et eo amplius, quantum est ab Epiphania.... cætera in ms. codice desiderantur
Finis Vitæ S. Anselmi episcopi Lucensis.

VITA COMITISSÆ MATHILDIS

DUOBUS LIBRIS A DOMNIZOZE PRESBYTERO CONSCRIPTA.

Æcimum sane antiquitatis monumentum;

In quo de Gregorii VII pontificis maximi insigni sanctitate et morum innocentia, deque Urbano II et Paschali II lector non pauca reperiet.

Nunc primum bono orthodoxæ Ecclesiæ ex tenebris in lucem profertur.

LECTORI.

Illustrissimus cardinalis Baronius tom. XI et XII Annalium suorum sæpe citat et recitat versus Domnizonis presbyteri ex Vita Mathildis comitissæ. Cujus auctoris desiderio nanciscendi et publicandi flagras Jacobus Gretserus Romam scripsit ad R. P. Ferdinandum Alberum societatis Jesu assistentem, qui pro sua singulari humanitate, et de ecclesiastica historia bene merendi prompta voluntate, mox ex codice Vaticano exemplum describendum, et ad Gretserum in Germaniam perferendum curavit. Quo nomine omnes catholicæ unitatis amatores et schismatum osores multas gratias optimo Patri debent.

Quod si cui versus Domaizonis horridiores ac incultiores videntur, is memnerit hic non verba, sed rem seu materiam quæri. Illud etiam in mentem revocet, ne uno quidem pilo elegantiores esse versus anonyini auctoris De vita Caroli Magni, quem Reineccius evulgavit, neque versus Roswitæ De gestis Odonum, neque versus innominati versificatoris De bello Henrici IV contra Saxones; quos tamen Justus Reuberus indignos non censuit quibus inter historicos abs se editos stationem assignaret. Quin et Calvinistæ Guldasto posterior esse satis politus visus est, quem cum cæteris schismaticis auctoribus in sua Farragine Gregorio VII ejusque propugnatoribus objiceret. Prætereo alios ab ipsis novatoribus in lucem extractos, in quorum conspectu non est quod erubescat noster Donizo, ut taceam libros Abbonis De obsidione urbis Parisiensis, et libros Philippidos a Guillermo de Nangis conscriptos, quos clarissimus Petrus Pithæus ex bibliothecarum latebris eruit: quos sectarii legunt sine fastidio. Ad Donizonem statim nauseabunt, non ob indolata carmina, sed quia pro Gregorio VII, Urbano II et Paschali II pontificibus maximis adversus schismaticos stetit; quorum dolos, imposturas et improbata vivis sane coloribus in hoc suo opere depingit, ut proinde mirum non sit si hæretico et schismatico palato displiceat. Verum nunc reddamus fideliter omnia quæ in apographo Romano reperimus.

(Muratorium [Script. Ital., V], ut jam monuimus, sequimur. EDITOR PATROLOGÆ.)

IN DONIZONIS POEMA DE VITA COMITISSÆ MATHILDIS

PRÆFATIO

LUDOVICI ANTONII MURATORII.

Anno Christo 1046, ex Bonifacio duce et marchione Tusciæ, atque ex Beatrice Lotharingica, nata est inclita principessa comitissa Mathildis; anno autem 1115 e vivis sublata; femina cum animi virtutibus, tum rebus gestis ac amplitudine ditionum celeberrima, atque Italiæ ac ævi sui nobilissimum decus. Ejus vitam ex professore litteris consignarunt Benedictus Luchinus, Dominicus Mellinus, Felix Contelorius, et Julius de Puteo. At præcipue hanc historię partem exornarunt viri duo, non minus eruditione quam judicio subacti clarissimi, nempe Franciscus Maria Florentinus, in Monumentis comitissæ Mathildis italice scriptis, et Benedictus Bacchinus Sancti Petri Mutinensis abbas ordinis Cassinensis, in Historia Italica monasterii Padolironensis. Singulis tamen hæc scriptoribus facem prætulit, imo peraque ex gestis comitissæ Mathildis suppeditavit unus Donizo, qui et præsens vidit, et versibus expressit præclara fortissimæ illius mulieris acta. Certe nisi tempus, uti tot alios, hunc etiam nobis scriptorem eripisset, mutilam minus ac non levibus tenebris obsitam haberemus Mathildis, ejusque progenitorum Historiam; progenitorum, inquam, nam et ab his suam ille narrationem exorditur, et de iis multa habet, quæ alibi frustra conquirentur. Rudi sane atque incomposito stylo, et poesi omni poetico colore destituta rem ille suam peregit, ut procul dubio barbarum scriptorem ac ferreum continuo clames. Verum quod illi inelegantia styli defuit, veritatis amor et quædam sinceritatis imago satis supplevit. Accedit quod eorum quæ refert Mathildis ætate peracta, et testis ipse fuit. Nam, ut mittam vulgo credi ipsum capellani munere apud eandem comitissam functum (quod quibus tabulis affirmetur, non video, imo etiam falsum arbitror), certe is ipsa vi-

vente hæc scripsit, et rerum gnarus esse potuit, quippe proximus et charus Mathildi. Canusium vero, sive Canosam, nempe fortissimum ac celeberrimum illud Regiensis agri castrum, quod charum præ reliquis cum ipsa comitissa tum illius majores haberunt, Donizo noster ubique memorat, ubique laudat, imo et loquens nobis exhibet; ibi enim Donizo jam per quinque iustra habitavit, cum hæc contexenda sumpsit.

Poema autem suum, vivente ipsa Mathilde, contextuerat Donizo, eique dicare statuerat; cum ecce mors piissimam principem e vivis aufert. Hinc additum a poeta postremum caput Operi suo *de insigni obitu memorandæ comitissæ Mathildis*, postquam librum ipsum concluderat capite præcedenti, cujus est titulus: *Quod erga Dei cultum, etc.* In hoc igitur penultimo capite (quod pauci fortasse huc usque animadverterunt) expressit Donizo per acrostichum, hoc est litteris initialibus versuum nomen ac officium suum, his etiam verbis lectorem de hoc ipso monens:

Officium dictant nostrum metra nomen et ista.

Ita se habet acrostichus ille:

Presbyter hunc librum finxit, monachusque Donizo.

Ubi finxit idem est ac finxit, cum nomen Christi per abbreviationem XPI scripsisset. Simul autem ex his intelligas quare *Donizonem* ego appellare malim, quam *Donazionem*, ut reliqui faciunt. Alterum quoque acrostichum nobis reliquit hic scriptor in prologo, ex cujus initialibus litteris conficiuntur hi duo versus:

*Filia Mathildis Bonifacii, Beatricis
Nunc ancilla Dei, filia digna Petri.*

Et postremo versu de hoc lusu monitos nos voluit A scribens

Ipsius hi versus dant nomen, dantque parentum.

Sed ut redeam ad acrostichum priorem, per ipsum edocemur Donizonem non solum sacerdoteiu, fuisse sed et monachum. In Canusino monasterio procul dubio is vixit, quod ex ejus epistola dedicatoria satis elucet. Et quidem eo teste lib. 1, cap. 17 novimus *Fraxinorensē monasterium* in montibus Mutinensibus ab ipsa Mathilde ejusque matre Beatrice fuisse ædificatum, ac præterea *Canusinum*, data nempe monachis ecclesia, quam antea unus præpositus cum XII clericis sive canonicis administrabat :

*Canusinæ quoque sanctæ
Ecclesiæ nomen mutaverunt, et honorem.
In melius, dudum cui præpositus unus,
Usus cum cleris non nisi tantum duodenis
Deservire quidem. Nunc abbas servit ibidem
Cum monachis Christo multis famulantibus illo.*

Itaque in illo ipso monasterio, sub sancti Benedicti regula, militasse Donizonem statuendum omnino est. Id quod clarissimus Mabillonius, in Annalibus Benedictinis, ad ann. 1115, minime advertit; imo *ecclesiam Sancti Cæsarii* in agro Mutinensi sitam, et Mathildis tempore a canonicis regularibus administratam, confundit cum *Canusino* Benedictinorum monasterio in Regiensi sito, scribens, multa beneficia a Mathilde Bondeni ægrotante postremis vitæ suæ diebus *ecclesiæ Sancti Cæsarii canonicorum regularium apud Canosam* fuisse collata.

Doniz nis liber primum editus fuit a Sebastiano Tegnagelio bibliothecario Cæsareo, sive a Jacobo Greterio, soc. Jesu, Ingolstadii, ann. Christi 1612, inter *Vetera monumenta contra schismaticos* ab ipso collecta. Ad eam editionem usus est Teugnagellius apographo ad se Roma misso. Tum clarissimus vir Godefridus Guilielmus Leibnitiu in insigni Opere *Scriptor. Brunsvic. illustrant.*, tom. I, pag. 629, alteram ejusdem poematis editionem, anno 1707, nobis dedit, præcedenti sane accuratiorem; nam et antiquissimus codex Romanus olim Sirleti cardinalis cum edito collatus subsidium eidem tulit, et Vaticanæ bibliothecæ custos Zaccagnius nova collatione ipsum juvit. Prodit nunc iterum, opera quoque mea, illud idem Donizonis poema; atque, ut eliminatius et comptius prodeat, ego etiam curam omnem attuli; nec inutili fortasse studio atque labore. Nam et doctissimus P. Bacchiniu, magna litterarum jactura, anno 1721, nobis a morte ereptus, Donizonis apographum e Padolironensis bibliothecæ antiquo codice ms. desumptum mihi commodavit; et, quod plus est, alterum pervetustum codicem ms. summa comitate mihi utendum, dedit marchio Cajetanus de Canosâ, vir nobilitate generis in civitate Regiensi inter primos conspicuus, utpote cujus majores Canosam ipsam ab imperatoribus, paucis post comitisæ Mathildis mortem angis, in feudum receperunt, et per aliquot sæcula retinuerunt, ut certa

adhuc monumenta testantur. Utrumque codicem cum editis contuli; et nunc quid in Regiensi potissimum observatione dignum compererim, monendi sunt lectores.

Ex characterum forma mihi visus est codex illa scriptus ante quadringentos annos. Occurrebat primo figuræ Mathildis et Donizonis, eidem offerentis librum cum hoc versu :

Mathildis lucens, precor, hoc capæ chara volumer.

Similem effigiem, minio pictam, et ex Donizonis Opere ms. expressam, in æs incidi fecit Dominicus Melliaus, et rursus Mabillonius in *Annal. Benedictin.*, ad ann. 1115. Verum, si quid sapio, hæc nihili faciendæ sânt, quippe unico amanuensium aut B pictorum ingenio seriùs excogitata, et nihil exprimentia germanam Mathildis imaginem. Quam etiam opinionem mihi altius persuasit Donizonis ipsius effigies, quæ saicum fortasse, certe nunquam monachum exhibet, qualis ipse fuit. In Regiensi codice, cap. 2, conspiciuntur figuræ regis stantis, ac porrigentis unam capsulam presbytero, in qua scriptum est : *Corpus sanctæ Coronæ*; duo clerici tenent alteram capsulam, ubi scriptum legitur : *Corpus sancti Victoris*. Astat regi Atto militis habita cum omne et caputio. Supra legitur :

Corpora sanctorum rex Attoni dedit horum.

Sequuntur aliæ figuræ cum hoc versu :

Membra secat sancti Godefridus, dans ea patri.

C Ante cap. 8, occurrit effigies Bonifacii hoc sociata versiculo :

Te redimat Sother Bonifaci marchio duxque;

Ante cap. 10, Beatricis effigies habetur, supposito hoc versu :

Det Deus in claris cameris te stare, Beatrix.

Præponuntur capiti 1, lib. II, effigies Mathildis, Hugonis abbatis Cluniacensis, et Henrici regis in genua procumbentis ante ipsam Mathildem, cum hæc epigraphe :

Rex rogat abbatem, Mathildim supplicat atque.

Tandem ad calcem libri hæc ab amanuensi adjuncta leguntur :

D *Lector, amore Dei sæpe memento mei.
Finito libro, referatur gratia Christo.
Scriptori libri donetur gratia Christi,
Nominè qui dicitur Zanelinus atque vocatur
A notis cunctis, parentibus, ejus amicis,
Quos diligit vere cupiens omnibusque parere
Juxta posse suum ditigit ordendor amicum.
Quem sibi fidelem noscit ac esse patientem.*

Igitur ex hisce codicibus intellexi non paucos Donizonis versus desiderari in editis libris, ac potissimum lib. 1, in fine cap. 7, et initio 8, ubi habetur *Urbana altercatio inter Canosam, et Mantuam, de corpore ducis et marchionis Bonifacii*. In hac igitur editione restituti sunt LXXVIII versus, qui typis editi

nondum fuerant. Ad hæc nonnullas variantes lectiones inde excerpti, quæ lucem aliquam subobscuro scriptori afferent.

Editioni autem suæ Leibnitiussubdidit ex Lucensi codice olim clarissimi viri Francisci Mariæ Florentinii alteram *Mathildis Vitam prosa contextam*, quam et mihi retinere placuit in hac nostra, quippe quæ non inutilis visa est ad facilius capiendam aliquo in loco Donizonis mentem. Neque enim aliud hæc Vita est, quam ipsum Donizonis poema compendiose prosa oratione expressum. Non dissimilem *Vitam*, ab alio tamen scriptore, diversisque verbis, ejusdem Donizonis poemate similiter breviato, compositam, habet laudatus codex Regiensis. Hanc mihi descripsi, sed in publicum efferre animus non fuit, ne superflua merce chartam onerarem, atque lectoribus. Cæterum Vita hæc ms. me docuit, *altercationem inter Canosam et Mantuam*, quam nunc pluribus versibus auctam, ut supra innui, typis dabo, non esse collocandam lib. 1, cap. 7 aut 8, ut in editis, sed quidem ante cap. 17 ejusdem libri; quod et ipsa rerum series indicabat, cum ibi de Bonifacio dicitur jam mortuo agatur. Et fortasse excidit eo in loco aliquis Donizonis versus e mss., quippe in eadem Vita hæc leguntur: « Qui (Bonifacius) dum ire vellet ultra mare, et parasset naves juxta præceptum dicti domni abbatis, mortuus, et sepultus fuit in civitate Mantuæ inter Sanctum Petrum, et Paulum, et ecclesia ibi ædificata fuit in honorem ejusdem, ut sacra mysteria pro eo fierent. Et maxima altercatio inter Mantuam et Canosam orta est. Nam Canosa dicebat quod debebat habere corpus dicti Bonifacii, cum haberet majores; Mantua vero se defendebat, quia major erat. » In Donizonis poemate nihil nunc de ecclesia illa, ubi sepultus fuit Mathildis pater dux Bonifacius. *Altercationem* ergo illam suo loco in præsentī editione restituiam.

In fine vero hujus Vitæ habetur narratio mortis Bonifacii ejusdem, cujus initium est: « Ad veram autem Historiam dicitur de morte Bonifacii patris comitissæ, quod dum ipse offendisset quemdam de Campitello, nomine Scarpeta de Canevariis, ipse Scarpeta accepit arcum et sagittas toxicatas, et dum ipse marchio Bonifacius ivisset venatum in quodam nemore ultra Olivum in partibus Sancti Martini de Arzino, episcopatus Cremonæ, a dicto Scarpeta post quamdam quercum, sive roborem, quæ adhuc dicitur ibi tunc fuisse, cum ipse quasi per quemdam monticulum ascenderet, cum sagitta et arcu post dictam quercum percussit dominum marchionem, stans cum uno genu flexo in terra, et faciens plures passus; et ibidem adhuc apparent vestigia et pedicæ in loco prædicto, ab eo quod dicitur quod nunquam ibi nascatur herba; et, si destruantur dictæ pedicæ sive vestigia, dicitur quod altera die adhuc apparent sicut prius apparebant. Nec in prædicto loco ex postea aliquod cultum fuit; sed adhuc ista querens stat, et postea stetit. » Monumentum hoc causam Pignæ et Sigonio dedit scribendi prin-

cipem illum, dum venationi operam daret in *paribus Sancti Martini de Arzino episcopatus Cremonæ*, a quodam Scarpeta de Canevariis proditorie occisum fuisse. Ejusmodi narrationem tanquam fabellam explodit clarissimus Bacchinius in *Hist. monast. Pædolon.*, pag. 48. Ego vero, Hermannii Contracti et Arnulphi Mediolanensis testimonio fretus, non omnino negandam fidem ejusmodi narrationi reor; constat enim Bonifacium ex insidiis a proditoribus in silva interemptum. Alterum quoque monumentum, de fundatione ecclesiæ et monasterii Sancti Andree in civitate Mantuana, subditur in eadem Vita ms., quod uti minime contemnendum huc inferre statui, lectorumque judicio dimittere. Ita vero se habet: « De Beatrice ad veram historiam dicitur quod habuit Damocellum, nomine Adelbertum; qui Damocellus, sicut Domino placuit, factus est cæcus, et amisit visum, et vitam condignam faciebat jejunando, et vigilando, et poenitentiam magnam faciendo. Et ubi est modo ecclesia S. Andree in civitate Mantuæ, erat hospitale novum et parvum, ad nomen B. Andree apostoli factum. Cui Adelberto tempore dictæ Beatricis apparuit de nocte in somnis S. Andreas, dicens: O Adelberte, vade ad comitissam, et dic ei quod ego dixi tibi ut faceret fodi in tali loco, qui erat prope ecclesiam, ubi erat corpus B. Longini martyris, qui lancea percusserat latus Domini, et inde exhauserat sanguinem et aquam, et ibi in duobus vasis recondita sunt prædicta, scilicet sanguis et aqua quæ fluxerunt de corpore Jesu Christi; quod et fecit. Dicta vero ducatrix sive comitissa dixit: Adelberte, si hoc verum non erit, faciam te flagellis cædi; et flagellatus fuit dictus Adelbertus. Iterum secundo apparuit B. Andreas dicto Adelberto, dicens ei ut prædixerat. Qui Adelbertus dixit hoc comitissæ, et non inventum est, et flagellatus est. Iterum tertio apparuit beatus Andreas, confortans eum quod adhuc suaderet comitissæ quod fodi faceret, quod et fecit conditione prædicta. Tandem præsentibus pluribus episcopis inventus fuit sanguis et aqua quæ fluxerant de corpore Christi, et corpus B. Longini, quod corpus reconditum fuit in arca pulchra in dicta ecclesia. Sanguis vero et aqua cum vasculis recondita fuerunt in confessione dictæ ecclesiæ, et adhuc sunt. Propter quod dicta ecclesia, quæ prius fuerat hospitale parvum, facta est monasterium magnum et nobile, et ibidem abbas cum monachis cantantes divinas nocturnasque laudes stant; et dicta ecclesia facta fuit, sicut modo est, magna, et pulchra, et lata, et dotata fuit per dictam Beatricem, et per Mathildim ejus filiam, quasi de omnibus quæ habet inter Padum et Lacum, et de tota curia Fornicata. Ob quorum reverentiam infinitæ nationes, tam Ultramontanorum quam Alemannorum, etiam Lombardorum et Tuscorum, et diversarum nationum solebant venire propter dictam devotionem ad civitatem Mantuæ, tempore Ascensionis Domini, et ibi multa donaria faciebant; et in civitate Mantuæ jejunabatur dicta hebdomada

usque ad diem Jovis, licet per Romanam Ecclesiam nulla vigilia sive jejunium fiat inter utrumque Pascha.

« Hæc est recordatio marchionis Theodaldi; quando obiit, currebat 1017, indict. v.

« Item Bonifacius marchio vixit post mortem Theodaldi patris ejus 45 annis; et quando obiit, currebat 1052, indict. v.

« Item comitissa Mathildis vixit post mortem Bonifacii marchionis patris ejus 63 annis. Quando obiit, currebat 1115, indict. xiii. »

Præter hæc in duobus codicibus ms. bibliothecæ Estensis duæ aliæ Mathildis Vitæ habentur, æque item ex Donizone breviato deductæ. Prima inscribitur: *Historia omnium nobilium et antecessorum, de quorum præsapia fuit comitissa Mathildis, etc.* Capituli primi tale est exordium: *Comes Sigefredus venit de comitatu Lucensium in episcopatu Regino cum tribus filiis, etc.* In altero codice legitur: *Incipit Historia sanctæ memoriæ ducatricis et comitissæ Mathildis, et omnium suorum prædecessorum.* Tum minio conscripta hæc nota habetur: *Nota quod istam legendam scripsit quidam monachus de Canosa metricæ; unde consideravi versus, et seriem ejus Historiæ accepi breviter, resecatis multis superfluis. In prologo suo sic procedit. Primo dicit, quod acta, et gesta Indianorum, etc.* Ibi vero in fine leguntur duæ orationes, quas composuit venerabilis antistes sanctus Anselmus ad consolationem dominæ comitissæ Mathildis. Neque prætereundum videtur, jam ante duo sæcula Historiam de rebus gestis comitissæ Mathildis ejusque majorum Latino stylo, eoque elegantiori, contextam fuisse a Baptista Panetio Ferrariensi carmelita, qui circiter annum Christi 1490 floruit, et Ferrariensem quoque Historiam posteris pollicebatur. E ms. codice, quem Patres soc. Jesu collegii Mutinensis servant, vitam hanc descripseram ego, atque edere meditabar. Abstinui tamen, timore ductus, ne post Mathildis Historiam a recentioribus accuratiori sane studio elucubratam, hæc aut superflua aut manca videretur. Cæterum Panetius, qui in fronte libri *elimatissimus historicus, et scriptor luculentus* appellatur, sub oculis habuit et ipse Donizonis poema,

illudque integrum in suum librum derivavit, sed tacito nomine scriptoris, per quem tantum profecerat. Quod silentium nemo, ut arbitror, laudabit aut feret, uti neque illorum qui, vetusti alicujus scriptoris scriniis expilatis, sperarunt, eo deperdito, imo et per summam improbitatem e medio sublato, sua in posterum unice legenda et conquirenda.

Et hæc quidem habui quæ de Donizone ejusque poemate commentarer. An alia ille nobis ex ingenio suo reliquerit, percontabitur lector. Ego unum indicabo. In laudato codice ms. Regiensi habetur etiam *Enarratio Genesis hexametris et pentametris versibus ab ipso Donizone composita, cujus rei testis est versus iste in fronte positus:*

Hæc Genesis fictio (lego finxit) gratanter metra
[Donizo.]

Ita vero exorditur:

Principium rerum struxit Sapientia cælum.

Primitus omne solum condidit atque potum.

Senos perque dies hæc ornat maxime, dicens:

Astra micent plura, luna sit astra fugans, etc.

Compleitur totam Opus versibus 368, quos describere animus non fuit, nihil enim exhibebant, quod oculos lectorum allicere unquam possit. In calce *Enarrationis* leguntur hi versus:

Hæc pinxit certus Lucensis pictor Ubertus.

Ecce Dei magnus miseris qui protegit agnos;

Sacra Dei dextra benedic nos intus et extra.

Pando Petrus portas, etc.

Scriptori libri tribuantur gratiæ Christi.

In margine autem codicis, ubi narratur mors Beatricis ducissæ hæc adnotantur de ejus sepulcro:

Versus tumuli apud Pisas.

Quamvis peccatrix sum domna vocata Beatris.

In tumulo missa, quanquam fuerim comitissa.

Quilibet ergo pater noster det pro mea anima ter.

Tu vide Florentinum, lib. II, pag. 461 Vitæ Mathildis.

Ex subjectis Leibnitii notulis, quas retinui, facem interdum accipiet lector inter tenebras a poeta offusas. In eum finem meas et ego addidi breves notas. Qui vero plura optet, memoratas Mathildis Vitæ, atque ecclesiasticam Historiam consulat, ubi multa fusius enarrata inveniet, quæ hic minime repetenda censui.

LEIBNITII MONITUM.

Mathildis, filia Bonifacii ducis et marchionis Tuscæ, et Beatricis Friderico Lotharingæ Mossellanicæ duce nate, magnarum in Italia ditionum hæres, cum matre pontifici Romano Gregorio VII contra imperatorem Henricum IV favit. Et quoniam Guelfus noster, Azonis filius Bavaricæ dux, ab imperatore recesserat, ei foedere juncta, etiam filio ejus primogenito Guelfo nupsit; a quo tamen postremo rursus diverit. In tabulis pacti matrimonialis dotalibus lex scripta erat ut, si superstes maritus esset, ditiones conjugis haberet. Eo ex capite postea Guelfi ducis posterum, Henricus et Guelfus, sub Lothario Saxone Augusto, vindicare sibi, et auctoritate Cæsaris

D crevere hæreditatem, quam antea Henricus V Lotharii antecessor sibi usurparat. Guelfus, qui se ducem Spoleti ac Tusciæ, ac dominum domus Mathildis appellabat in diplomatibus, has regiones in senectutem usque tenuit, et tandem, neglecto Henrico Leone fratris filio, imperatori Friderico I ejus hosti, accepta pecunia, cessit, qui Philippo filio, duci Suesviæ, postea regi Romanorum dedit. Hoc occiso, cum pontifex Innocentius III Ottonem IV coronasset, terras Mathildis ex ejus testamento Romanæ Ecclesiæ vindicabat; Otto et imperii et majorum jura opponebat, negabatque Mathildem testamento suo auferre his quidquam potuisse. Inde pontificem hostem

magno suo ma.o sensit, qui æmulum ipsi opposuit A Fridericum II, Neapolis et Sicilia regem, Henrici IV imperatoris filium adolescentem. Ex eo Mathildis hæreditas præ bona parte in Romanæ Ecclesiæ potestate fuit.

Ipsa magnis in ecclesias largitionibus, non minus quam rebus viriliter gestis famam et scriptores, promeruit. Domnizo, vel Donizo ejus capellanus, arcis Canusinae ecclesiastes, vitam adhuc viventis carmine scripsit quale tempora ferebant, et constituerat dicare principi suæ. Itaque in antiquo Vaticano codice pinguntur, ipse habitu offerentis, Mathilda in throno specie accipientis. Sed antequam opus ad umbilicum perduceretur, obiit inclyta princeps. Ex recentioribus Vitam ejus scripsit dominus Mellinus, mox curatius quædam notavit Felix Contelorius, Romæ sub Urbano Octavo scriniis præfectus. Sed omnium diligentiam, et studium vicit vir egregius Franciscus Maria Florentinus, apud Lucenses medicus, qui patriæ suæ asserens hujus principis originem, res ejus majorumque tradidit ex fide diplomatum, auctorumque temporibus vicinorum. Hunc secutus non spernendus ingenio et eloquentia, sed inferior historicæ narrationis firmitate Julius de Puteo. Novissime vir multiplicis doctrinæ ex Benedictina familia Benedictus Bacchinus, in libro de celeberrimo monasterio Sancti Benedicti ad Padoliroscam, quod a majoribus Mathildis fundatum, ab ipsa ditatum est, res Mathildis novis auxiliis ex tabulis illustravit. Cum in eo monasterio ipsa sepulta fuisset, multis post seculis corpus Urbani VIII jussu olim sublata Romamque translatum est, ubi insigne tumuli monumentum in basilica Vaticana accepit, duce Mantuano, qui violatum territorium querebatur, quantumvis indignante.

Porro Donnizonis presbyteri Vitam Mathildæ ex

apographo Roma misso primus edidit Sebastianus Tegnagelius bibliothecarius Cæsareus, vel qui successuriam huic in ea re operam navavit Jacobus Gretserus, Ingolstadii 1612, in Opere quod inscriptum est: *Vetera monumenta contra schismaticos, jam olim pro Gregorio VII, atisque nonnullis pontificibus Romanis conscripta*; quod Goldasto potissimum oppositum erat. Sed cum postea Romæ inquisissem, deprehendi apographum illum sumptum ex recentiore codice, non ex antiquissimo, qui tunc nondum erat in Vaticana, sed cardinalis Sirleii bibliotheca. Hunc ergo contuli cum edito, ejusque ope multa restitui. Nova etiam collatione me nuper juvit vir clarissimus Laurentius de Zaccagnis, bibliothecæ Vaticanæ custos primus. Nonnulla et rebus ipsis emendavi, ut jam vix amplius quidquam in semibarbaro et impeditissimo scriptore fugiat legentem, cum antea multa nullum sensum haberent. Figuras ex eodem codice a pictore ad normam prototypi reddi curavi. Sed hic non adjeci; quæ alio loco non intempestive exhibebuntur. Notulas subinde aspersi sensus declarandi causa. Adjeci et chartulam comitissæ Mathildis super concessione bonorum suorum, facta Romanæ Ecclesiæ, quæ in eodem codice ascripta reperitur, neque scio an ejus authenticum exemplar alibi habeatur, etc. Cæterum, ut, quod Guilielmo Apulo dedimus, etiam Donnizoni præstaremus, id est ut argumentum operis exhiberemus, eo minus opus fuit quod vicem ejus præstabit subjecta eidem *Vita Mathildis prosa scripta* ab auctore anonymo, non recentissimo tamen; quem, a Francisco Maria Florentino aliquoties ex manuscripto laudatum, suppeditavit nobis filius ejus Maria Florentinus, vir doctissimus et officiosissimus, paternarumque laudum hæres; nam hæc Vita fere ex Donnizone desumpta est.

VITA MATHILDIS

CELEBERRIMÆ PRINCIPIS ITALIÆ,

CARMINE SCRIPTA

A DONIZONE PRESBYTERO

QUI IN ARCE CANUSINA APUD IPSAM VIXIT.

Accessit chartula comitissæ Mathildis super concessione bonorum suorum facta Romanæ Ecclesiæ; item Relatio de thesauro Canusinae ecclesiæ Romanam transmissio et recompensatione facta.

INCIPIT EPISTOLA.

Manificentiissimæ atque Dei gratia invictissimæ C jam per quinque lustra resideret humilitas (493) inter orthodoxarum (491) choro associandæ Mathildis, infimus omnium presbyterorum Donizo, piis meritis quidquid valet humanitas, et quidquid est sibi divinitus,

Cum ad clarorum principum mausoleum (492)

(491) Non legitur hæc epistola in codicibus mss., quibus sum usus. Hic restituerem *mulierum orthodoxarum*, aut quid simile. MURATORIUS.

(492) Ad Canossam scilicet, ubi in templo sancti Apollonii reposita erant corpora avorum comitissæ Mathildis. Atque hic animadvertente Donnizone jam

per quinque lustra militasse in monasterio Canusino, cum hæc scribenda suscepit, anno 1114 aut etiam antea. MUR.

(493) Scribe: *mea resideret humilitas*. MUR.

(494) Canusium. LEIBNITIVS.

bus nostris temporibus (495) viris nostra audierat parvitas, ferventi zelo, carmine heroico nostra tentaverit (496) caraxare imperitia; ne tantorum herorum laterent acta fortia et illustrissima; quod ad effectum perduximus, Christi adminiculante benevolentia.

Et quia, largiente superno opifce, vos eis imparem in nulla esse gratia ad totius regni pervenit notitiam, quamvis rex sapiens dicat, *ne laudes quemquam in vita sua*, tamen quia nullo deteriorari inde arbitramur vestram auream dignitatem seu scientiam, reperimusque a præcipuis poetis antiquis poetatibus exhibita carmina laude dignissima, ut poeta Horatius Octaviano Augusto scribit:

Præsenti tibi maturos largimur honores,

id est, te vivente, scribimus de te carmina, et ut doctissimus poetarum eidem Augusto detulit gratissima ex ipso carmina, a quo libertate accepta ite-

rum exsultans in laude ejusdem Cæsaris, metra protulit talia:

*Ante leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces,
Ante, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.*

Quod æque de te conicere possumus, benignissima domina, et ut liber reginæ Esther de rege Assuero indicat, qui noctem duxit insonnem totam intente audiens scriptas de se historias, donec legentes audivit quod Mardocheus nuntiaret ei vitæ suæ insidias, quem et protinus ob id remuneravit retributione regia. Scripsimus de vobis etiam utilem venturis temporibus historiam, quæ probatissimum erit exemplum diligentibus Deum sanctamque ejus Ecclesiam. Vita salusque vestra, nostra est securitas et lætitia; infirmitas autem, debilitas et tristitia. Dei vobis vitam salutemque continuam Salvatoris omnium misericordia. Amen.

INCIPIUNT CAPITULA PRIMI LIBRI.

- I. *Narrat Canossa qui fuerint qui eam ædificaverint, et a quibus regibus obsessa fuerit, et qualiter cum grandi victoria evaserit.*
- II. *Refert Canossa amorem Actonis erga se, et quomodo acquisivit idem Acto corpora Victoris et Coronæ, et S. Apollonium episcopum et confessorem.*
- III. *Quæ et qualis fuit uxor Actonis, et quot filios habuit, et quod filius ejus Teudaldus princeps exstitit post ipsum, et quod idem Teudaldus ædificavit monasterium illud quod est inter Padam et Larionem.*
- IV. *De tribus filiis Teudaldi, et uxore ejus.*
- V. *De episcopo Aretinæ urbis, qui fuit frater Bonifacii.*
- VI. *Quod nonnulli marchiones Longobardiæ studuerunt separare Chonradum a Bonifacio, et quod Bonifacius duxit uxorem comitissam Richildam, et de magno bello quod tota Longobardia fecit cum Bonifacio et Chonrado apud Curialolum (497), qui est prope Reginam urbem.*
- VII. *Quod marchiones sepulti sunt apud Canossam.*
- VIII. *Cujus staturæ et cuius qualitatis exstitit Bonifacius, et quid de ipso sibylla prophetizavit.*
- IX. *Cum quanta gloria et honore duxit dux et marchio Bonifacius illustrem ducatricem Beatricem.*
- X. *Quod rex Chonradus Parmam vicin adjutus a Bonifacio, et quod idem rex idemque marchio jumento fœderati sunt.*
- XI. *Quid egit Bonifacius in Burgundiam eundo et redeundo.*
- XII. *De aceto quod marchio Bonifacius transmisit Henrico regi secundo, et de grandi dono quod quidam servus ejus dedit eidem regi.*
- XIII. *Quod aliquando in consilio suo, aliquando occasione vigiliæ noctis Henricus secundus rex tentavit capere Bonifacium.*
- XIV. *Quod Bonifacius studiosus fuit in divinis rebus.*
- XV. *Quod a regibus Teutonicis venit mos venundandi ecclesias, et quod Bonifacius acceptavit inde penitentiam a sancto Guidone abbate.*
- XVI. *Urbana altercatio inter Canossam et Mantuam de corpore ducis et marchionis Bonifacii.*
- XVII. *Quot annis vixit Beatrix post Bonifacium, et quam prudenter omnia rexit.*
- XVIII. *Quod secundus Henricus tempore Beatricis mortuus est, et quod tertius Henricus cum papa Alexandro II nimie discordatus est.*
- XIX. *Quod post Alexandrum Gregorius septimus papa factus est, cum ovo prælibatus rex tam diu discordatus est, quod ab eo damnatus est.*
- XX. *De obitu dominæ Beatricis, et quomodo Canossa dolet ex ea, et de corpore ejus.*

Explicunt Cap. primi libri.

INCIPIUNT SECUNDI.

- I. *De primo adventu tertii Henrici regis, et VII papæ Gregorii in Longobardiam, et qualiter a ducatrice Mathildi apud Canossam suscepti sunt, et quod eundem regem subvertit Guibertus archiepiscopus, et alia vice venit cum eo Romam contra papam.*
- II. *Qualiter contra regem et Guibertum exarserit domina Mathildis, et quod cunctis catholicis subvenerit.*
- III. *De obitu papæ Gregorii, et de electione Desiderii et Urbani papæ, et quod cunctis catholicis sub-*

(495) Scribe: *nostrorum temporum*. Librarii, plerumque rudes et indocti, minime assequuntur compendia verborum in mss. codicibus. Hinc ejusmodi errores interdum in editis. Mur.

(496) *Charaxare* (a græco *χαράσσω*), *exarare*, con-

scribere (in antiquo cod. Vaticano est *caraxare*). Leib.
(497) Cod. recentior Vaticanus *Curtilolum*, antiquus habet *Cuvitololum*, quod rectius, quia et inferius summa capituli ita habet. Leib.

venerit, et quod domina Mathildis pro Romana Ecclesia pugnavit, et de obitu S. Azaelmi Lucensis episcopi.

- IV. *De tertio adventu regis Henrici in Italiam, et de obsidione Mantuanæ urbis.*
 V. *Objurgatio ac detestatio seu digna exhortatio contra Mantuam.*
 VI. *Itin de eodem rege et domina eadem, et de bello militum comitissæ cum rege apud tres comitatus.*
 VII. *De obsidione Montis Belli, et de vexillo regis apud Canossam capto.*
 VIII. *De separatione Præcedis reginæ ab Henrico rege, et de adventu papæ Urbani in Longobardiam.*
 IX. *De obsidione Nogaræ.*
 X. *Quid in Galliis papa Urbanus lucratus est, et de reversione sua ad Italiam.*
 XI. *De recessu Chonradi ab Henrico patre suo, et de morte papæ Urbani.*
 XII. *De electione Paschalis papæ, et de prava Guiberti morte.*
 XIII. *De obitu Chonradi regis; et de obsidione Ferrariæ.*
 XIV. *Quod papa Paschalis ob piam tutelam dominæ Mathildis direxit in Longobardiam venerabilem cardinalem Bernardum.*
 XV. *De obitu regis Henrici tertii.*
 XVI. *Congrua exhortatio Paschalis papæ.*
 XVII. *De adventu Paschalis papæ in Longobardiam et in Gallias*
 XVIII. *De legatis et de primo adventu quarti Henrici regis in Italiam.*
 XIX. *Quo timore Mantuani ad fidelitatem dominæ Mathildis redierint.*
 XX. *Quod erga Dei cultum domina Mathildis intentissima fuit.*

PROLOGUS ISTE DOCET QUORUM FIT NOMINE CODEX.

Francorum prosa sunt edita bella sonora;
 — talisque stylus quod pingit prælia scimus;
 — Longobardorum venantia facta priorum;
 — sapia multorum, seu vilia dicta virorum
 — addita sunt libris, ne possint mente recidi;
 — malo sub exemplo tanto depromere metro
 — rdua facta ducum nostrorum: Sim licet usus
 — tantum plana sequi, nudisque referre loquelis,
 — Historiam fingam cum carminibus tamen istam.
 — inspicimus grossis saccis subtilia condi.
 —urga colonus hebes dat terræ semina sæpe,
 — Citius excrescunt præbente Deo sibi tempus.
 — anterior campus, grossus meus undique saccus,
 — semina si qua gerit, subtilia, si qua recepit.
 — trachia nam nobis summi tribuere Satoris,
 — Optimus iste sator proprios dum seminat agros,
 — non tribulos gignunt, sed præbita grana remittunt,
 — est melius grano, granum verumtamen agro,
 — possor agro semen ponit, quod congruit æque.
 — Alter habet linguas plures, alterque Sophiam
 — curat, et hic fessum (498) discretor, et alter habetur,
 — gnis divinus sua dat, vult munera, sicut
 — radiat splendens doctas sapientia mentes.
 — tassa quidem recta facit ora docetque modesta;
 — est res eximias monstrat dictare Sophia;
 — Ita poli tractat, quem pleniter hæc amat alma;
 — tangere summa nequit, qui non sibi prorsus adhæsit.
 — Regula, sed præstat cui non datur edere celsa,
 — illa tamen promat, quæ continet atque laborat,
 — Cumque labore calet, succedunt maxima plane;
 — nde meus sensus animatus fingere versus
 — ope meliorandi volo terrea scribere saltim.
 — nec titulo vera (499), quæ condidit esse poeta,
 — incit cuncta labor, si permanet improbus, atrox (500).
 — non cessabo quidem quæ qui (501) inscribere scire
 — ensuit infelix mea stulta scientia, metris
 — ctis perfectis nulli dare, ni sapienti
 — cectare nostræ Mathildi scilicet, orbem
 — Cuius habet nomen repletum propter honorem
 — illius immensus, quem servat more parentum,
 — tatus ista viget, virtutes quatuor illæ
 — argiffuæ degunt omni quia tempore secum;
 — Ita regens justos regit hanc prudentia cunctos,

(498) Pro agrum positam vocem suspicari possumus. Respicit hoc in loco poeta Apostolum I Cor. XII, 8. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientis, alii gratia sanitarum, alii genera linguarum, etc. Mur.

(499) Corrige, prælucentibus codicibus nostris: nec titabo vera. Hoc est: neque dubito, quin ea, quæ

condidit poeta, sint vera. Mur.

(500) An potius Donizo scripsit improbus atrox. Mur.

(501) Cod. Vatic. antiquus (quem simpliciter sub cod. ant. nomine citamus) habet quæ quivi, recte, ut fere semper. Leib. — In codice quoque Regiensi habetur quæ quivi. Mur.

Discrete vadit, sua temporat (502) acta ducatrix,
 exercet valde pietatem justitiamque,
 —udicis observat cœlestis jura timenda,
 sortis in adversis, minus est elata secundis,
 —nque fide vera Deitatis credula sperat.
 Cumine ceu fidei sic factis pollet amœnis,
 —dcirco fructus centeni colliget (503) usus.
 Alter terdenam, sexagenamque coronam
 Cum tenet alter, habet centenam grandior alter,
 —ista legit totas probitatis jure coronas,
 Gymnasii mensæ sint hæc recitata decenter,
 Noscat ei, grandis quod calliditas manet anguis
 —ligeri plane comitatur simplicitatem.
 posteritas nostra tantam dominam, volo, noscat :
 —en ego dictabo ceu quibo, postque rogabo,
 —utius, ut verbum si currerit hic inhonestum,
 —respiciat, parcat veneranda Mathildis amanda.
 —pius hi versus dant nomen, dantque parentum.

EXPLICIT PROLOGUS.

PRINCIPIUM LIBRI

DE PRINCIPIBUS CANUSINIS

Plurima scribentur metra de quibus ut memorentur.

Vivus si Plato foret hactenus, ipseque Maro,
 Innumeros versus daret illis fingere tempus
 Istud de nostris ducibus (504), quos totus hic orbis
 Funditus esse catos (505), non solum fatur et alios,
 Imo testatur de talibus, ac lacrymatur,
 Egregiis unquam sibi quod plaga nulla redundat,
 Temporibus priscis nullus melior fuit istis :
 Nam Priami proles his non sint nobiliores,
 Ulterius nemo par his nascetur in ævo.
 Hi velut astra nitent de lumine quippe Sophiæ,
 Ceu Phœbus terras omnes illustrat, et herbas
 Confovet ac nutrit, quin maturescit, et urit ;
 Horum sic ultra rutilabat curia culta (506).
 Aulas nempe ducum, comitum transcendit et usum ;
 Regia dona dedit, docuit bellare, peremit
 Quos male conspexit patrare, bonisque pepercit,

A Judicio justa, locuples habilisque, venusta.
 Jurgia si qua sonant, hæc finit curia sola.
 Hostibus hi nunquam sua norant volvere dorsa,
 Regnum (507) signiferi vincebant bella periti ;
 Ipsorum frameæ resecebant noxia sæpe ;
 Justitiæ palmam gestabant semper et arma.
 Ut vehemens grando segetes devastat in agro
 Damnant fellones (508), cruciant furcisque latrones ;
 Temporibus quorum viguit pax ordoque moram,
 Catholici fortes genuerunt catholicosque.
 Clavigeri Petri normam sancti quoque cleri
 Semper amaverunt, coluerunt, et timuerunt.
 Ex propriis rebus sanctis hi multa dederunt,
 Escas, et vestes miseris tribuere libenter ;
 Cultores Christi tumulati sunt simul isti
 B Præsiis firmis cunctis nunc charior illis,

(502) Scribendum *temperat*. LEIB. — Ita quoque mss. codices nostri. MUR.

(503) Cod. Padolir., *colligit*. MUR.

(504) Tusciæ quidem, ac fortassis etiam Spoleti, duces fuere Bonifacius ac ejus filia Mathildis. Sed qua quæso ratione Donizo, Canusini monasterii in Regiensi agro siti monachus, eos *duces nostros* appellat? Ad Tusciæ ducatum minime novimus spectasse Regiensem agrum, et arcem Canusinam, quam Donizo incolebat. Aut ergo opinari placeat, Donizonem e Tusca provincia originem traxisse, aut *ducali* quoque titulo in Langobardicis civitatibus dominatam fuisse Mathildim. In antiquis Mutinensium Annalibus mss., suo loco edendis, Mathildis ipsa appellatur *cux Thuscie, et Longobardiæ, et Marchiæ, et Spoleti, et marchiæ Camerinæ*. Petrus quoque Diaconus in Chron. Casin., lib. II, cap. 48, eam *Dominam Tusciæ et Liguriæ* dicit; Ptolemæus vero Lucensis *dominam Tusciæ et Lombardiæ*. Uti Mediolanenses olim *regem* suum appellabant, qui illis solo *ducis* titulo imperabat, ita et Donizo fecerit, potiori titulo usus. MUR

(505) Gratulor Donizoni, solito *tantum plans sequi*, et perquam rudi ac plebeio sermone utenti, quod verbum exaret, unis prope penitioris Latinitatis auctoribus adhibitum. *Catus* autem, unde *Catonibus* nomen, Ennio, Plauto ac aliis Latinis, *hominem sapientem, prudentem, sive acuti ingenii*, significavit. MUR.

(506) Præcipue post annum a Christo nato millesimum apud scriptores in usu fuit *regum* ac principum palatium, sive familiam atque ministros appellare *curiam*, unde Gallis *la cour*, nobis autem *la corte, et curiales* propterea vocati qui nunc vulgari sermone *cortigiani* dicuntur. Exemplis parco. Hinc Donizo ait, supra *aulas ducum rutilasse curiam* Mathildis, ejusque parentum. MUR.

(507) Forte *regum*. Signiferi erant, velut magistri equitum, qui proximam ab ipso principe potestatem in exercitu habebant. Talis Conradus (postea rex) sub Lothario Saxone *regni vexilla tenebat*. Godofrid., Viterb. LEIB.

(508) Vox Italica et Gallica nota, et a Germanico verbo *efformata*, pro *perfito*, qui fidem datam

Allo Canossa (500) *scat*, referat quoque nomina A

Nomina rite canat, ne sunt hæc metra vana.

CAPUT PRIMUM.

Narrat Canossa qui eam edificaverint, et a quibus regibus obsessa fuerit, et qualiter cum grandi victoria evaserit.

Atto fuit primus princeps astutus ut hydrus,
Nobilitate vero fuit ortus de Sigefredo
Principe præclaro (510) Lucensi de comitatu,
Quique duos natos alios genuit bene claros.
Est primus dictus Sigefredus, et Atto secundus,
Filius et parvus vocitatur quippe Gerardus,
Amplificare volens proprium Sigefredus honorem,
Longobardiam (511) cum natis venit in istam,
Se sicut late vitis distendit et alte,
Hic prope sic valde distendit se procul atque.
Nam sub se terras (512) et gentes rite gubernat,
Ac sub tutela propria multos retinebat.
Illius error (513) natorum maxime ferro
Gentes diversas prostraverat atque catervas:
Cum major nimium Sigefredus hic esset opimus,
stud more patrum seculum dimisit amarum,

præstitumque iuramentum violat, quales vassalli
adversus dominum suum aliquid molientes, aut
arma arripientes. Hic latiori significatione sumitur
pro iniquis et scelestis. MUR.

(509) Nempe sita Canossa super eminentem ac
arduam rupem, cujus latera ex saxo nudo, sive, ut
ipse Donizo ait, ex *nuda silice* candorem quempiam
preferunt. Mihi e fenestris bibliothecæ Estensis
interdum prospectanti, et potissimum ope telescopii,
talibus visa est. Sita autem est in Regii Lepidi mon-
tibus versus Meridiem et Occidentem, ultra passuum
millia XIII ab Urbe distans. MUR.

(510) *Atto princeps*, nempe comes, nam illis tem-
poribus, et multo adhuc post, etiam comites sub
principum nomine comprehendebantur; natus ex
Sigefredo principe, idest dynasta potente, qui allo-
dium, seu territorium proprium habebat, etsi
nullum forte feudum regale teneret, aut certæ di-
gnitatis nomen gereret, quod nonnulli etiam tan-
quam nobilitati sive libertati derogans dedignaban-
tur, ut ex Guelforum historia patet. LEIB.

Comitibus quidem olim inter principes locus fuit;
eoque titulo spectatum fuisse Attonem sive Azzo-
nem, Sigefredi filium, constat. Sigefredus autem cur
et ipse *princeps* appelleretur non facile ostendas;
neque enim aliodiorum copia iis temporibus, uti neque
nostris, principem constituere solebant. Mihi oborta
dubitatio num forte verbis illis *Lucensi de comitatu*
significare voluerit Donizo, Sigefredum Lucensis
urbis comitem fuisse. At de hoc erit mihi sermo
vix in loco. Interea si *princeps* hic pro *potente* dun-
taxat sumendus est, minus proprie hac voce usus
fuerit Donizo. MUR.

(511) Erat et *Tuscia Langobardorum*, cujus olim
caput Luca. At Langobardia non nostris tantum
temporibus, sed etiam Donizonis, strictiori signi-
ficatione appellata est, quæ cis Apenninum In-
subres et Æmiliæ partem ad amnem usque Scul-
tannam complectitur. Atque hinc vides *Regiensem*
comitatum, in quo sita est Canossa, Langobardiæ
attribui. MUR.

(512) Hoc est castella varia sive in allodium, sive
in feudum ab Italiæ regibus aut ab episcopis ac-
quisivit, quorum habitato es regibat. *Ac sub tutela*
sua multos retinebat, hoc est Ecclesiarum multarum
advocatus fuit, aut etiam vassallis abundavit, quos
tutari ad seniores spectabat. MUR.

Ipsius nati locupletati, phalerati,
[vera,
Divisi prorsus ceperunt stare seorsum.
Fiunt Parmenses duo fratres ambo potentes,
Dat Guibertinam (514) minimus, primus Baratinam:
Progenies ambo (515) grandes, et honore micantes.
Alpibus in magnis abies ceu robora transit,
Atto sic longe fratres transcendit omnes,
Crescens, exultans, et multis rebus abundans:
Prospiciens nudam silicem me stare Canossam
In proprium castrum me suscepit comes Atto;
Has strinxit (516) turres, munivit me super urbes,
Ne timeam reges magis at me quique potentes.
Rexque Latinorum (517) sapit hoc, et Tru-
[tonicorum;

Rex Berengerius probat hoc, et filius ejus.
B Hi Longobardi fortes noscuntur in armis
Esse; sed extincti per me sunt, ac peregrini (518)
A regno facti: credebant me quia Franci (519)
Hi reges ambo, dum princeps viveret Atto,
Me circumdare (520), quod opus sibi fecit amarum.
Res ut sunt gestæ recitentur, frivola cessent.
Ex populo bruto (521) rex optimus exstitit Hugo;

(513) *Terror*. cod. ant. Vat. LEIB.

(514) Ex hac linea processisse Guibertum Parmen-
sem, Ravennatem archiepiscopum, ac deinde
pseudopapam famosum Gregorii VII papæ tempo-
ribus, simulque familiam principum Corrigiensium-
quæ paucos ante annos, feminis tantum supersti-
tibus omnino desiit: sunt qui scribunt, eorumque
sententiæ facile me adjungerem. MUR.

(515) *Mss.* cod. Regien. habet, *ambæ*, et sensus
C exigit. MUR.

(516) Idem Regien. cod.: *Has struxit*. In subse-
quente versu pro *at me* legerem *ac me*. MUR.

(517) Non ausim *Latinorum regem* appellare *Berengarium II* (*Berengerius* legitur in ms. Regien.ase).
is enim nunquam augustali titulo donatus, nunquam
Romanis imperavit. Ergo hic unus Henricus IV
intelligendus videtur, qui simul fuit, sive a suis
est habitus, Romanorum imperator et rex Germaniæ.
MUR.

(518) *Peregrini a regno facti*, id est extorres. Totius
loci sensus ita habet: Quam munita ego sim
(Canossa loquitur) sensit Latinorum rex Berengarius,
et Teutonicorum Henricus IV. Nempe Berengarius
hoc probat, et filius ejus Adelbertus, *qui fortis*
quidem in armis Langobardi fuisse noscuntur, sed
per me (dum me evertere conantur) eversi sunt, et
regno pulsi ab Othone Magno, quia hi reges ambo
Franci, Berengarius et Adelbertus (collegæ in regno,
ut diplomata ostendunt) originem ex Francis tra-
hentes, vel Francorum regnum in Italia tenentes,
credebant me circumdare, vel obsidendo pugnare,
quod opus sibi (id est ipsis) *fecit amarum*, id est quod
ipsis male cessit, *dum princeps viveret Atto*, id est
Atto comes. LEIB.

(519) In Regien. codice habetur, *me quia frangi*,
id est quia putabant me dirutum ac dejectum iri.
Langobardi nuper accensuit Donizo Berengarium II,
ac ejus filium Adelbertum: non ergo *Francos*
appellaturus erat; et nullus certe sensus
legendo *Franci*. MUR.

(520) Cod. ant., *circumdâr*, id est *circumdarunt*.
LEIB.

In cod. Padoliron.: *Me circumdarunt, quia opus*
sibi venit amarum. Hoc est: quæ obsidio in magnam
eorum perniciem conversa est; quippe deturbati e
solio nunquam amplius illud recuperarunt. MUR.

(521) *Brutale, bestiale* Italica lingua appellaret.

Discrete vadit, sua temporat (502) acta ducatrix,
 exercet valde pietatem justitiamque,
 —udicis observat cœlestis jura timenda,
 Fortis in adversis, minus est elata secundis,
 —nque fide vera Deitatis credula sperat.
 Tumine ceu fidei sic factis pollet amœnis,
 —dcirco fructus centeni colliget (503) usus.
 Alter terdenam, sexagenamque coronam
 Cum tenet alter, habet centenam grandior alter,
 —Ista legit totas probitatis jure coronas,
 Gymnasii mensæ sint hæc recitata decenter,
 Noscat ei, grandis quod calliditas manet anguis
 —Vigeri plane comitatur simplicitatem.
 Posteritas nostra tantam dominam, volo, noscat:
 —En ego dictabo ceu quibo, postque rogabo,
 —Iulius, ut verbum si currerit hic inhonestum,
 —Respiciat, parcat veneranda Mathildis amanda.
 —psius hi versus dant nomen, dantque parentum.

EXPLICIT PROLOGUS.

PRINCIPIUM LIBRI

DE PRINCIPIBUS CANUSINIS

Plurima scribentur metra de quibus ut memorentur.

Vivus si Plato foret hactenus, ipseque Maro,
 Innumeros versus daret illis fingere tempus
 Istud de nostris ducibus (504), quos totus hic orbis
 Funditus esse catos (505), non solum fatur et alios,
 Imo testatur de talibus, ac lacrymatur,
 Egregiis unquam sibi quod plaga nulla redundat,
 Temporibus priscis nullus melior fuit istis:
 Nam Priami proles his non sint nobiliores,
 Ulterius nemo par his nasctur in ævo.
 Hi velut astra nitent de lumine quippe Sophiæ,
 Ceu Phœbus terras omnes illustrat, et herbas
 Confovret ac nutrit, quin maturescit, et urit;
 Horum sic ultra rutilabat curia culta (506).
 Aulas nempe ducum, comitum transcendit et usum;
 Regia dona dedit, docuit bellare, peremit
 Quos male conspexit patrare, bonisque pepercit,

A Judicio justa, locuples habilisque, venusta.
 Jurgia si qua sonant, hæc finit curia sola.
 Hostibus hi nunquam sua norant volvere dorsa,
 Regnum (507) signiferi vincebant bella periti;
 Ipsorum frameæ resecebant noxia sæpe;
 Justitiæ palmam gestabant semper et arma.
 Ut vehemens grando segetes devastat in agro
 Damnant fellones (508), cruciant furcisque latrones;
 Temporibus quorum viguit pax ordoque morum,
 Catholici fortes genuerunt catholicosque.
 Clavigeri Petri normam sancti quoque cleri
 Semper amaverunt, coluerunt, et timuerunt.
 Ex propriis rebus sanctis hi multa dederunt,
 Escas, et vestes miseris tribuere libenter;
 Cultores Christi tumulati sunt simul isti
 B Præsiidiis firmis cunctis nunc charior illis,

(502) Scribendum *temperat*. LEIB. — Ita quoque mss. codices nostri. MUR.

(503) Cod. Padolir., *colligit*. MUR.

(504) Tusciæ quidem, ac fortassis etiam Spoleti, duces fuere Bonifacius ac ejus filia Mathildis. Sed qua quæso ratione Donizo, Canusini monasterii in Regiensi agro siti monachus, eos *duces nostros* appellat? Ad Tusciæ ducatum minime novimus spectasse Regiensem agrum, et arcem Canusinam, quam Donizo incolebat. Aut ergo opinari placeat, Donizonem e Tusca provincia originem traxisse, aut *ducali* quoque titulo in Langobardicis civitatibus dominatam fuisse Mathildim. In antiquis Mutinensium Annalibus mss., suo loco edendis, Mathildis ipsa appellatur *dux Thuscæ, et Longobardiæ, et Marchiæ, et Spoleti, et marchiæ Camerinæ*. Petrus quoque Diaconus in Chron. Casin., lib. II, cap. 48, eam *dominam Tusciæ et Liguriæ* dicit; Ptolemæus vero Lucensis *dominam Tusciæ et Lombardiæ*. Ut Mediolanenses olim *regem* suum appellabant, qui illis solo *ducis* titulo imperabat, ita et Donizo fecerit, potiori titulo usus. MUR

(505) Gratulor Donizoni, solito *tantum planis* sequi, et perquam rudi ac plebeio sermone utenti, quod verbum exaret, unis prope penitioris Latinitatis auctoribus adhibitum. *Catus* autem, unde *Catonibus* nomen, Ennio, Plauto ac aliis Latinis, *hominem sapientem, prudentem, sive acuti ingenii*, significavit. MUR.

(506) Præcipue post annum a Christo nato millesimum apud scriptores in usu fuit *regum* ac principum palatium, sive familiam atque ministros appellare *curiam*, unde Gallis *la cour*, nobis autem *la corte, et curiales* propterea vocati qui nunc vulgari sermone *cortigiani* dicuntur. Exemplis parco. Hinc Donizo ait, supra *aulas ducum* rutilasse *curiam* Mathildis, ejusque parentum. MUR.

(507) Forte *regum*. Signiferi erant, velut magistri equitum, qui proximam ab ipso principe potestatem in exercitu habebant. Talis Conradus (postea rex) sub Lothario Saxone *regni vexilla tenebat*. Godofrid., Viterb. LEIB.

(508) Vox Italis et Gallis nota, et a Germanico verbo *efformata*, pro *perfito*, qui fidem datam

Alia Canossa (500) *sciat, referat quoque nomina* A
Nomina rite canat, ne sunt hæc metra vana.

CAPUT PRIMUM.

Narrat Canossa qui fuerint qui eam edificaverint, et a quibus regibus obsessa fuerit, et qualiter cum grandi victoriæ evaserit.

Atto fuit primus princeps astutus ut hydrus,
Nobilitate vero fuit ortus de Sigefredo
Principe præclaro (510) Lucensi de comitatu,
Quique duos natos alios genuit bene claros.
Est primus dictus Sigefredus, et Atto secundus,
Filius et parvus vocatur quippe Gerardus,
Amplificare volens proprium Sigefredus honorem,
Longobardiam (511) cum natis venit in istam,
Se sicut late vitis distendit et alte,
Hic prope sic valde distendit se procul atque.
Nam sub se terras (512) et gentes rite gubernat,
Ac sub tutela propria multos retinebat.
Illius error (513) natorum maxime ferro
Gentes diversas prostraverat atque catervas:
Cum major nimium Sigefredus hic esset opimus,
Istud more patrum seculum dimisit amarum,

præstitumque iuramentum violat, quales vassalli
adversum dominum suum aliquid molientes, aut
arma arripientes. Hic latiori significatione sumitur
pro iniquis et scelestis. MUR.

(509) Nempe sita Canossa super eminentem ac
struam rupem, cujus latera ex saxo nudo, sive, ut
ipse Donizo ait, ex *nuda silice* candorem quempiam
preferunt. Mihi e fenestris bibliothecæ Estensis
interdum prospectanti, et potissimum ope telescopii,
talvis visa est. Sita autem est in Regii Lepidi mon-
tibus versus Meridiem et Occidentem, ultra passuum
millia XIII ab Urbe distans. MUR.

(510) *Atto princeps*, nempe comes, nam illis tem-
poribus, et multo adhuc post, etiam comites sub
principum nomine comprehendebantur; natus ex
Sigefredo principe, iustis dynasti potente, qui allo-
dium, seu territorium proprium habebat, etsi
nullum forte feudum regale teneret, aut certæ di-
gnitatis nomen gereret, quod nonnulli etiam tan-
quam nobilitati sive libertati derogans dedignaban-
tur, ut ex Guelforum historia patet. LEIB.

Comitibus quidem olim inter principes locus fuit;
eoque titulo spectatum fuisse Attonem sive Azzo-
nem, Sigefredi filium, constat. Sigefredus autem cur
et ipse princeps appellatur non facile ostendas;
neque enim aliodiorum copia iis temporibus, uti neque
nostris, principem constituere solebant. Mihi oborta
dubitatio num forte verbis illis *Lucensi de comitatu*
significare voluerit Donizo, Sigefredum Lucensis
urbis comitem fuisse. At de hoc erit mihi sermo
vbi in loco. Interea si princeps hic pro potente dun-
taxat amendus est, minus proprie hac voce usus
fuerit Donizo. MUR.

(511) Erat et *Tuscia Langobardorum*, cujus olim
caput Luca. At Langobardia non nostris tantum
temporibus, sed etiam Donizonis, strictiori signi-
ficatione appellata est, quæ cis Apenninum In-
subres et Æmiliæ partem ad amnem usque Scul-
tennam complectitur. Atque hinc vides *Regiensem*
comitatum, in quo sita est Canossa, Langobardiæ
attribui. MUR.

(512) Hoc est castella varia sive in alodium, sive
in feudum ab Italiæ regibus aut ab episcopis ac-
quisivis, quorum habitato es regabat. *Ac sub tutela*
sua multos retinebat, hoc est Ecclesiarum multarum
advocatus fuit, aut etiam vassallis abundavit, quos
tutari ad seniores spectabat. MUR.

Ipsius nati locupletati, phalerati,
Divisi prorsus cœperunt stare seorsum.
Fiunt Parmenses duo fratres ambo potentes,
Dat Guibertinam (514) minimus, primus Baratinam:
Progenies ambo (515) grandes, et honore micantes.
Alpibus in magnis abies ceu robora transit,
Atto sic longe fratres transcendit omnes,
Crescens, exultans, et multis rebus abundans:
Prospiciens nudam silicem me stare Canossam
In proprium castrum me suscepit comes Atto;
Has strinxit (516) turres, munivit me super urbes,
Ne timeam reges magis at me quique potentes.
Rexque Latinorum (517) sapit hoc, et Teu-
[tonicorum];

Rex Berengerius probat hoc, et filius ejus.
B Bi Longobardi fortes noscuntur in armis
Esse; sed extincti per me sunt, ac peregrini (518)
A regno facti: credebant me quia Franci (519)
Hi reges ambo, dum princeps viveret Atto,
Me circumdare (520), quod opus sibi fecit amarum.
Res ut sunt gestæ recitentur, frivola cessent.
Ex populo bruto (521) rex optimus existit Hugo;

(513) *Terror*. cod. ant. Vat. LEIB.

(514) Ex hac linea processisse Guibertum Parmensem, Ravennatem archiepiscopum, ac deinde pseudopapam famosum Gregorii VII papæ tempo-
ribus, simulque familiam principum Corrigensium-
quæ paucos ante annos, feminis tantum supersti-
tibus omnino desiit: sunt qui scribunt, eorumque
sententiæ facile me adjungerem. MUR.

(515) Mss. cod. Regien. habet, *ambæ*, et sensus
C exigit. MUR.

(516) Idem Regien. cod.: *Has struxit*. In subse-
quente versu pro *at me legerem* ac *me*. MUR.

(517) Non ausim *Latinorum regem* appellare *Berengarium II* (*Berengerius* legitur in ms. Regiense).
is enim nunquam augustali titulo donatus, nunquam
Romanus imperavit. Ergo hic unus Henricus IV
intelligendus videtur, qui simul fuit, sive a suis
est habitus, Romanorum imperator et rex Germaniæ.
MUR.

(518) *Peregrini a regno facti*, id est extorres. To-
tius loci sensus ita habet: Quam munita ego sim
(Canossa loquitur) sensit Latinorum rex Beren-
garius, et Teutonicorum Henricus IV. Nempe Beren-
garius hoc probat, et filius ejus Adelbertus, *qui fortis*
quidem in armis Langobardi fuisse noscuntur, sed
per me (dum me evertere conantur) eversi sunt, et
regno pulsati ab Othone Magno, quia hi reges ambo
Franci, Berengarius et Adelbertus (collegæ in regno,
ut diplomata ostendunt) originem ex Francis tra-
hentes, vel Francorum regnum in Italia tenentes,
credebant me circumdare, vel obsidendo pugnare,
quod opus sibi (id est ipsis) *fecit amarum*, id est quod
ipsis male cessit, *dum princeps viveret Atto*, id est
Atto comes. LEIB.

(519) In Regien. codice habetur, *me quia frangi*,
id est quia putabant me dirutum ac dejectum iri.
Langobardis nuper accensuit Donizo Beren-
garium II, ac ejus filium Adelbertum: non ergo
Francos appellaturus erat; et nullus certe sensus
legendo *Franci*. MUR.

(520) Cod. ant., *circumdâr*, id est *circumdâ-
runt*. LEIB.

In cod. Padoliron.: *Me circumdarunt, quoa opus*
sibi venit amarum. Hoc est: quæ obsidio in magnam
eorum perniciem conversa est; quippe deturbati e
solio nunquam amplius illud recuperarunt. MUR.

(521) *Brutale, bestiale* Italica lingua appellaret.

Ex Allobrogibus patribus fuit ipse creatus,
 Quem fecit regem gens Longobarda decenter,
 Atque pie, juste regnum regit italicumque :
 Colloquium publicum vetuit fieri sine jussu
 Imperioque suo rex cunctis inclytus Hugo
 Ausus erat nullus minimus (522) vi tollere sum-
 Mortem post ejus regnavit filius ejus [ptus.
 Lotharius prudens, sapiens, Attonis herusque.
 Huic erat et conjux Adeleita splendida prorsus.
 Ex hac subtractus vita Lotharius altus
 Absque suæ nutu laudatur conjugis unus
 Rex Longobardus, Berengerius, vir amarus (523)
 Cepit reginam præfatam (524) victus ab ira :
 Hunc fieri regem nunquam placuit sibi nempe.

Propterea capta, super arcem denique Gar-
 [dam (525)
 Misit eam, famulam sibi tantum præbuit unam
 Presbyterumque bonum Martinum nomine solum.
 In turris fundo jacuerunt tempore multo,
 Clam senior murum ferro confregit, in unum
 Quippe locum tandem dominam pariter famu-
 [lamque

Extraxit fugiens, tribuit vestesque viriles,
 Illis ne visæ caperentur denuo binæ;
 Usque lacum veniunt, quem servat Mantua vivum :
 Inveniunt navem, piscatoremque suavem.
 Presbyter invitat quem, se pariter quoque binas
 Naviget ut socias ; cui quid possit dare, dicat,
 Piscator dicens (526) : Si scires, presbyter inquit,
 Qui nos essemus, tu statim maxime lætus
 Transires gaudens citius pretio sine nos tres.
 Dicite qui sitis, nunc si transire velitis.
 Nobis si jures, quod celes nos tibi pure
 Pandimus arcanum, valde quod erit tibi charum.
 Non aderat codex (527), baculos crucis illico more
 Rusticus in terra binos posuit, nihil errans
 In baculis jurat, velut esset crux ibi pulchra.
 Tunc dominus dixit Martinus presbyter illi :
 Dicere, chare, modo tibi tutius omnia cogor ;
 Hæc est regina, quam dudum coepit ob iram
 Rex Berengerius, fugimus, sis fidus amicus.

Sed cur provincie populum *brutum* Donizo vocat ?
 Vide Liutprandum in Hist., lib. III, cap. 12,
 tom. II, pag. 450 rer. Italic., ubi provinciales, quos
Burgundiones ac *Allobroges* appellat, superbie ac
 voracitatis incusantur. Mur.

(522) Cod. ant., *minimis*, id est nemo, ipso vi-
 vente, plebem spoliare ausus est. Ita etiam cod.
 ex antiq. Leib.

(523) *Vir amarus* dicitur hic *rex laudatus*, seu
 electus, defuncto Lothario, absque consensu, seu
 ausu Adelheidis. Sane etsi vivo jam Lothario, imo
 Hugone quoque, rerum potens fuerit, tamen, non
 nisi a morte Lotharii, annos regni computavit, ut
 diplomata ostendunt. Leib.

(524) Cod. Padolir., *prædictam*. Neque mirum
 quod Berengarium aversaretur Adelais, eum is
 Lotharium regem ejus conjugem suis artibus aucto-
 ritate, et fortassis etiam vita spoliavit. Mur.

(525) Nempe in ora Benaci lacus. Non ergo in
 Novocomensi agro, ut habet inscriptio Adelaidi
 Augustæ posita, quam affert Brover., lib. IX, Annal.
 Trevir. Mur.

(526) Cod. Regien. : *Piscator dicit*. Mur.

A Laudans ille Deum transivit eos cito secum,
 Obtulit et piscem non parvum rusticus ille,
 Atque memento mei, reginæ dixit, habebis,
 Si tibi forte potens Dominus Deus addet honorem.
 Navita reginam tunc deposuit prope sylvam
 Contiguam lacui præfato ; quæ stetit illic
 Hebdomada tota Christum fidenter adorans ;
 Presbyter absconsæ panem quærebat ut hospes,
 Tandem suspirans dixit regina perita :
 Me captam semper reor ; hic mihi quid jurat esse ?
 Præsul Reginus solet esse fidelis amicus
 Noster Adalardus (528) ; cui si referas mihi quantus
 Sit fletus, forsân trahet hinc nos, domie Geronta
 [(529).

Mox, quamvis fessus, tamen ivit presbyter exsul.
 B Præsul ut agnovit, de regina rogat : O quid
 Est factum ? quæso, mihi narra, discere spero.
 Presbyter inquit hero defunctam carcere tetro.
 Plausibus emissis desebat præsul in istis
 Verbis, discrimen magnum (530), constat quoque
 [crimea.

Presbyter agnoscens ex hoc quod præsul abhæret
 Reginæ lethum, de vita sat fore lætum,
 Ipsi privatim patefecit vivere statim
 Reginam, vellet quæ præsidium sibi ferret.

Gaudeo quod vivit, vehementer, episcopus, inquit ;
 Arcem securam sub me vero scio nullam ;
 Atto meus miles (531) habet unam, si velit idem,
 In qua regina persistere regis ad iram,

Tempora per longa poterit, sic dicta : Canosa (532).
 C Accipe cras nostros equulos, equita, velut hortor,
 Attonem forsân rogabit, habebis, ut optas.

Luxit cumque dies, equitavit presbyter idem ;
 Verbo quem largo princeps interrogat Atto,
 Quid de regina factum sit, quo sibi dicat.

Intimat hanc senior defunctam carcere duro,
 Atto dolens valde lacrymas fundebat amare,
 Cumque palam vidit quod fleret, clam sibi dicit :
 Vivit, et erepta per te cupit esse recepta.

Quærit equos princeps, mox cursim pergit ibique ;
 Tertia tunc terris clarebat et hora diei,

(527) Id est Evangeliorum, super quo fidem suam
 obligare, præstito jurejurando, Christiani solebant.
 Mur.

(528) Regiensis episcopus. Eum anno 945 ad ca-
 D tædræm evectum docet Ughellius tom. II Ital. Sac.,
 pag. 301. Sed antea id contigit. Servatur enim in
 Archivo capitulari canonicorum Regiensium ejus
 diploma, in quo inscribitur : *Servus servorum Dei*,
 datum civitate Regii anno domni Hugoni serenissimi
 regis xviii ; *Lotharii vero filii ejus similiter rex xiv*,
Kal. Januarii, indictione secunda ; scilicet anno 945.
 Atque hinc etiam habes lucem ad Hugonis et Lo-
 tharii regum chronologiam statuendam. Supide et-
 rarunt, qui Adalardum hunc inter Veronæ episcopos
 recensuerunt. Mur.

(529) Id est : mi chare domine presbyter, seu se-
 nior Martine. Leib.

(530) Locus emendationem poscit. Aut ergo scri-
 be : *Dii crimen magnum!* aut *dic crimen magnum*.
 Mur.

(531) Miles, id est vassallus. Leib.

(532) Cod. Padolir., *sic dicta Canossa*. Et quidem
 Canossa ejus antiquum nomen, quod et adhuc per-

Æstus erat quippe, sed non stetit impiger iste;
 Alterius venit dum denique sexta diei,
 Reginam claram, sumptam sima. ejus et Abram
 [(535)

Alta Canossa tenet, vel eas se laudat habere.
 Hæc nova clam Romam, mox papæ dirigit, orans
 Atque petens ipsum quo consilium sibi dignum
 Ex hac re præstet, dare reginam quia vellet
 Ottoni regi, cui gens Alemannica (534) servit;
 Scripsit ei magnæ probitatis papa Joannes (535),
 Quæ gessit laudans, agat hoc, ut vult et adoptat.
 Nuntius Attonis post hæc conduxit in oris
 Veronæ regem, cum parva denique gente.
 Ad quod rex Otto venit, sibi cum tulit (536) Atto,
 Reginam duxit quæ regi tunc quoque nupsit:
 Conjuge suscepta redit ad propriam cito terram,
 Attoni spondens quod de se maxima posset.
 Rex Longobardus nondum cognoverat actus
 Istos reginæ, neque quo confugerat idem
 Reppererat, donec quod rex fuit Otto Veronæ
 Audivit, tandem, quod et Atto fecerat hæc rem:
 Iratus, frendens, coadunans illico gentes;
 Venit Canossam, putat illam frangere cunctam:
 Sum petra, non lignum, manet Atto desuper intus,
 Secum prudentes homines sunt, et sapientes;
 Rex Berengeri, quantum vis, percutit telis.
 Ante perire potes, quam nostram rampere molem,
 Non aries, vulpis (537), neque machina prævalet
 [ullis

leibus excelsis nostris pertingere tectis.
 Confortans hostes rex me circumdat in orbem,
 Sæpe petens bello, qui rex stetit in Lavadello (538),
 Donec me teneat non inde recedere sperans.
 Hinc prope gignita quam mons Branciana vocata;
 Turris de summo descendere sæpe deorsum
 Cæperat Atto loquens his, qui fuerant meliores.
 Hoc ubi cognovit rex illum pendere ponit;
 Quidam de notis hoc eminens nuntiat ori
 Attonis, clamans ut ei de terre per arcem
 Ipse fenestrellam loqueretur; protinus extra

durat, et familiæ nobili de Canossa cognomen dedit,
 quæ ibi post comitissam Mathildem dominata fuit.
 Mur.

(535) *Abra* Græcis ancilla, pedissequa. LEIB.

(534) Jam tum ergo (licet rarius) *Alemanni* pro
 Germanis, ut etiam apud Guilielmum Appulum. D
 LEIB.

(535) Joan. XII. Sed tunc sedebat Agapetus II,
 qui post nuptias Ottonis et Adelheidis adhuc vixit,
 successorumque habuit Joannem XIII. LEIB.

(536) Fabulosum et Romanisca historia dignum.
 Ottonem M. clam ad Adelheidem liberandam venisse.
 LEIB.

In cod. Padolir., contulit. Agit hic Donizo de
 nuptiis Adelaidis cum Ottone Magno Germaniæ rege
 peractis, inscio Berengario II, Italiæ rege; iisque
 peractis, subdit recessisse Ottonem ad propriam
 terram. At chronographus Saxo a Leibnitio editus,
 continuator Reginonis, alique egregii historici tradunt
 anno 952 ab Ottone dejectum Berengarium,
 captamque ab eo regiam urbem Ticinum, ubi etiam
 nuptiæ regali munificentia celebratæ. Hic ergo dis-
 cedeudum a Donizone, qui rei quidem substantiam
 tradit, sed aliquot circumstantias ignoravit. Unus

A Atto caput jactans audivit verba beanda.

Ventre famem gestans ursus suspensus ad escas,
 Quod languore dolet, cervi componit amore (539),
 Visitet infirmum cervus, mandavit, ut ipsum.
 Ivit cervus, ei, dum loqueretur (540), adhæsit
 Auriculæ cervi, discernens unguibus, et sic
 Dimittens ipsum, direxit denuo missum,
 Ut veniat mandans, dabo, si veneris tibi magna.
 Cervus oblitus erat, quæ fecit bestia sæva
 Accessit juxta, trahit unguem bellua cruda
 Abstrahit auriculam, quam cervo liquerat unam;
 Qui detorpatu rediit miser infatuus.
 Ursus amans cervum, mittit sibi denuo verbum,
 Ut tute currat, quia vult sibi pandere multa;
 Amens et stultus perrexit cervus ad ursum,

B Aspicit, arridet venienti, fatur eique

Dente repente furens captivum dissecat ungue:
 Vita privatus, vulpi datur igne cremandus,
 Vulpis eum torrens, post urso detulit omnem;
 Cor retinens tantum, sciat ursus illius (541) astum;
 Ursus habens carnem, cor cervi quæritat ante;
 Respondit vulpis, cor non habuit, neque sumpsi:
 Dixit ei rursus: Cor-mox volo. Vulpis ad ursum:
 Dum quæsitus adest ter, corde carere probatur.
 Hæc tibi sit chara, meus Atto, fabula plana.
 Atto recognoscens cur hoc referebat, ob hoc se
 Constrinxit sursum, non amplius ipse deorsum
 Descendit, donec rex mansit ad obsidionem.
 Rex firmans gressus, nec non exercitus ejus,
 Pergere non usquam, capiar (542) nisi, cogitat un-

C [quam.

Circa me factis semis simul et tribus annis (543),
 Attonem lædet tam longam ferre quietem;
 Stabat enim sursum, faciebat nil nisi ludum,
 Nocte foris missum pepulit, mandans breve scri-

[ptum,

Ottoni regi, rogitans ut non pedetentim
 De prope, sidenter sibi sed succurrere tentet;
 Commemorans illi, quod dudum sponderat ipsi.
 Otto videns missum lætatur sat super ipsum;

tantum Ditmarus lib. II Chron. aliquid habet quod
 ab hac narratione non multum abludit. Mur.

(537) *Vulpis*, machina, sub qua tecti milites, ut,
 sic dicam, caute. LEIB.

(538) Cod. ant. Lavadello. LEIB.

(539) Cervi habendi amore fingit se languere.
 LEIB.

(540) Cod. Padolir., sed dum loqueretur. Mur.

(541) Cod. Regien., ursus ut illius. Mur.

(542) *Capiat nisi*. LEIB.

(543) Cum Lotharius rex Adelheidæ maritus anno
 950, Novembri mense obierit, et Otto M. ann. 951,
 vel 952 in Italiam cum exercitu veniens Adelheidem
 in Canusiana arce obsessam liberaverit, ejusque
 conjugio sit petitus, tribus annis cum dimidio obsi-
 dio Canusina durare non potuit. Etsi Chronicon
 quoque Novaliciense reginam tribus pene annis in
 castro fuisse scribat. LEIB.

Ut ut Leo Ostiensis et auctor chronici Novali-
 ciensis scribant Adelaidem reginam, mox Augustam-
 ac mulierem sanctam, tribus annis Canossæ obses-
 sam fuisse, non id certe tradit Donizo. Sed post
 liberationem et nuptias Adelaidis refert obsidionem.

Fortes armatos collectos, venit ad agros
 Veronæ, pensans Berengerio dare bella,
 Transivique Padum cupiens reperire relatum (544)
 Regem Canossæ, secumque suos simul omnes.
 Ad Ligurum regem pervenit fama repente
 Ottonis, quem propter ab obsidione recessit
 Armis ac turbis circumdatus undique multis
 Obviat in prato Fontanæ rex sibi; clamor
 Fit subito grandis, frameis lacerantur et hastis,
 Ensibus incidunt se, longe personat ictus,
 Gens Alemanna capit Berengerium, superatis
 Tunc Longobardis; campum legit Otto, retraxit
 Illico frenas retro, gaudens de rege retento,
 Quam citius quivit fines proprios repetivit,
 Compedibus regem gravibus stringebat inermem :
 Donec enim vixit Berengerius stetit illic (545).
 Posthac Albertus laudatur filius ejus
 Et Longobardis rex; fortis hic exstitit armis.
 Stans in equo, dextra si percussit sua quemquam,
 Mox cecidit longe, concisso (546) sæpius osse.
 Attonis pacem penitus contempsit amare;
 Sumptibus, Atto sagax arcem propriam satis armat.
 Rex equitans acer circumdedit illius arcem
 Tempora per bina ternos mensesque per iram.
 Incassum certas, pater, o rex, ut tuus erras,
 Non capiar quippe, nisi, donec vixeris, hic stes.
 Atto videns usquam regem discedere nunquam
 Ottonis rursus petit auxilium, cito cursu
 Si nequit ipse suus veniat vel filius unus,
 Nominæ Litulphus, mittatur; et absque tumultu
 Mille viros promptos cum nato dirigit Otto (547)
 Italiam notam, caute veniuntque Veronam.
 Canossæ degens rex audiit hunc ut adesse,
 Dante sonum cornu perrexit Bagisium. Mox
 Linquens Veronam Litulphus venit ad horam
 Vespertinalem pratum Bottonis, et ante
 Quam nox tetra foret, fuit Atto locutus ad aurem
 Regis Litulphi (548) : Salveris, ait, sibi, jungit;
 Stat male cum gatto mus in sacco simul arcto.

Canossæ, quam nihil impedit quo minus credamus
 protractam ultra annos tres. MUR.

(544) Dictum regem. LEIB.

(545) Poeta confundit primam Ottonis expeditionem,
 qua Berengarium in fidem suscepit regina
 Adheleide contentus, cum secunda, qua captum
 regno privavit, et in Germaniam transtulit. LEIB.

(546) Cod. ant., conciso. LEIB.

(547) Ludolphus in Italiam contra Berengarium
 expeditionem suscepit anno 957, ibique obiit ante-
 quam Berengarius ab Ottone caperetur, quod factum
 demum anno 964. Capto autem patre tantum virium
 A. Alberto non fuit ut Canossam obsideri posset,
 nec post patrem, sed cum patre regnavit. Male igitur
 noster post hac (id est capto patre) laudatum a
 Longobardis regem scripsit. LEIB.

(548) Non rex, sed regis filius fuit Ludolphus, et
 dux Alamanniæ constitutus ab Ottone Patre anno
 950. MUR.

(549) Cod. Regien : Cape primus. MUR.

(550) In ms. codice Estensi membranaceo et per-
 antiquo, unde hausi historiam Regiensem in hoc
 opere edendam, legitur historia *De Gestis comitis-
 sæ Matildis*. Est autem Epitome historię metricę a
 Benizone compositę, prosa oratione confecta, at-

A Hoc ænigma peto, mihi narra, rex ait, ergo.
 Reges Atto duos comitatu dixit in uno
 Non decet esse simul : tunc consilium cape pri-
 mum (549).

Quid faciam pro me, quidquid tu dixeris, hoc me
 Spoudeo facturum. Respondit ei que Litulphus :
 Atto bellator comedamus in hoc, ait, agro,
 Necte quiescamus modicum, post hæc gradiamur.
 Nuntius, ut videat, de nostris illico pergat,
 Qualiter Albertus manet, ac exercitus ejus.
 Regi cuncta libent, quæ dixerat Atto, facitque;
 Principio lucis fuit in pratove Paludis (550)
 Missus ab Alberto rediens, Attonem reperto,
 Dixit ei : Certe pecudes (551) hi, si simul essent,
 In subito posseant per eos comedi, puto, domæ.

B Tanti sunt. Istis, dicat, juhæ Atto, sibi nil.

Atto loquens regi mutavit verba ferentia :
 O si rex essent inimici forte bidentes
 Assati, sane possemus rodere carnes;
 Indue lorica, capiti galeam quoque firma,
 Et clypeum jacta collo, manibus refer hastam,
 Irrue confestim super ipsum, nunc stat inermis.
 Thoracam, parmam, galeam, rex sumpsit et ha-
 [stam.

Teutonicus fortes sumpserunt arma vel omnes,
 Ibant privatim, quantum poterant, glomerati.
 Sensit eos que phalanx Alberti sparsa per ampla.
 Plures (552) currerunt, et hoc regi retulerunt.

Ad matutinum rex jam surrexerat hymnum;
 Nil stupefactus, ait, volo, quot sunt, ut videatis,

C Nostros atque vocet tuba spargens undique vocem.
 Interea cantet, volo, missam presbyter aute.
 Officium sacrum dum psallitur, hi remeare (553),
 Jam prope, dicentes, sunt mille, videntur et esse.
 Rex vix armatus cum paucis et galeatus
 Exiit ad bellum, Litulphus rex sibi ferrum
 Porrigit extemplo, rex Longobardus in ipsum
 Extendens hastam, thoracam membra que damna
 Litulphi, vitam qui statim perdidit ipsam (554).

que hæc ibi leguntur : *Et venit prædictus Litulphus
 cum prædictis militibus quadam die mensis Martii
 ejusdem anni a civitate Veronæ usque ad arcem Can-
 nusinam per unum diem. Et alia die sequenti iit Par-
 nam, et accepit coronam Langobardiæ. Altum de
 hujusmodi coronatione silentium apud reliquos scri-
 ptores; silet et ipse Donizo, si tamen illius versus
 D habemus. Pergit idem scriptor : Et rediit cum dictis
 militibus, et cum comite Altone; et manu armata eo-
 dem die in prato Antognano iit contra regem Alber-
 tum filium quondam regis Bellengarii. Et prælium
 ibi factum fuit inter utramque partem in dicto prato
 Antognano apud Carpinetum inferitur, etc. Infra
 Donizo auctor est, tumulatum fuisse Litulphum ad
 locum Antonianum. MUR.*

(551) Hæc emendanda puto ex Epitome Donizo-
 nis, quæ est in ms. cod. Regiensi, ubi hæc ita esse-
 runt : *Rediens dixit, quod si isti, qui erant ex parte
 Attonis et Litulphi, essent pecudes, et coctæ, quod illi
 eos comedere possent tantæ quantitatis erant. Lego
 igitur coctæ pecudes.* MUR.

(552) Cod. ant., curren., id est currerunt. LEIB.

(553) Cod. Padolir., remearunt. MUR.

(554) Fabula. Ludolphus morbo obiit. Hepidan-
 nus ait febre correptum anno 957 præ dolore, id

Gens Alemanna dolens tremuit, nimioque timore
 Atto levat vocem, confortat Teutonicosque :
 Ad cujus vocem totum sprevere timorem.
 Partes tunc ambæ grave damnum sustinuerunt.
 Quamvis cum damno, campum tenuit tamen Atto :
 Rex procal Albertus studuit discedere, certus
 Quod non in regnum requiesceret amplius, exsul
 A regno (555) factus, pertransivit mare magnum.
 Partibus in nostris non ultra venit hic hostis ;
 Si dilexisset me, sic male non hic abisset (556).
 Ex propria gente (557), non ulterius sibi regem
 Longobarda petit gens, constituit, neque querit.
 Tunc etiam mensis Madius florebat in herbis
 Anni nougenti quindenii (558) tunc quoque Verbi.
 Atto cadaver habens Litulphi, viscera plane
 Illius extraxit de corpore, quem sua planxit
 Gens, ea tunc tumulo posuit condigniter uno.
 Dicitur ecclesia (559) Prosper sanctissimus illa,
 In qua conduntur nec non locus Antonianum ;
 Corpus, aromatibus conditum quippe deintus,
 Patri confortans ipsum direxit, et hortans :
 Ne nimium plangas, poteris quia vincere magna,
 Si veneris statim, Longobardos superabis,
 Illorum fugit quoniam rex ; si modo curris,
 Longobardorum regnum dominaberis horum
 Otto de nato nimium doluit, tumulato
 Ipso, confestim multos rex ipse revexit
 Italiam secum, quem pacifice petierunt
 Cuncti Lombardi, sibi dantes oppida gratis,
 Cum quibus et Romam petiit regni que coronam
 A papa cepit feliciter indeque crevit.
 Muneribus magnis Attonem ditat et altis,
 Cui nonnulli (560) comitatus contulit ultro,
 Per quem regnabat, nil mirum si peramabat

est morere. Ditmarus lib. II. Sigonius suspitionem acceleratæ mortis Berengarium sustinuisse affirmat. Unus Widikindus Donnizonis narrationi favere videri possit lib. III his verbis : Quo (Ludolpho) agente (in Italia) annum fere totum diem extremam obiit, toti Francorum imperio relinquens suo vulnere vulnus durum ; sed vulnus hic pro jactura, læsione, accipi potest, nisi forte legendum suo fuisse. Hermannus contractus Cansui ad hunc an. commissa pugna Ludolphum vicisse, cunctisque sibi cum Italiæ regno subjugatis, eodem anno aꝛud Plumbiam immaturo obitu vita decessisse. LEIB.
 (555) Anno 957 Ludolphus e vivis sublatus est. Neque statim Adelbertus Italiæ valedixit, sed anno tantum 962 quo Otto M. in Italiam descendit. Continuatur Reginonis ad annum 963 scribit, tunc eam in Corsicam se recepisse. Illius autem pater Berengarius rex in arce sancti Leonis eodem tempore a Germanorum exercitu obsidebatur. MUR.
 (556) Codices nostri : Non hinc abiisset. MUR.
 (557) Ergo Donizo natione Langobardos putavit Berengarium et Adelbertum : quod tamen affirmare ego non ausim. MUR.
 (558) Quindenii, id est quinquiesdeni ; sed addendi sunt septem. LEIB.
 (559) Qualis fuerit ecclesia hæc, disce a ms. Epitome Donnizonis, quam supra memoravimus in Estensi bibliotheca servatam. Et comes Atto honorifice sepelitus prædictam Litulphum ad Ecclesiam Sancti Prosperi de Antognano, quæ est prope pratium Carpineti in loco ubi dicitur Zianam. Antiqui Germanorum

A CAPUT II.
Refert Canossa amorem Attonis erga se, et quomodo acquisivit corpora martyrum Victoris et Coronæ, et S. Apollonium episcopum et confessorem.
 Ditescens Atto mea mœnia duxit in altum,
 Per me dives erat, sua per me cuncta tenebat,
 Ac ideo cuncta, veniebant quæ sibi pulchra,
 Loricæ, hastas, clypeos, enses mihi mandat,
 Artibus ex sacris decoravit me, velut armis
 Rex quidam donat, sibi Victoremque (561) Coro-
 [nam.
 Pœnam cervicis, nam pro diademate cœli
 Sustinuit miles Victor sanctissimus iste,
 Sancta fuit lota secumque cruore Corona.
 Duxit hic hos Atto, multos alios quoque sanctos,
 Reliquias alias dedit illi Brixia magna ;
 Nam caput, ac humerum dextrum pariterque la-
 [certum
 Hujus Apollonii (562) vehementer honorificandi
 Offerit gratis ei. Gotefredus episcopus egit
 Hoc, quia de lumbis erat ortus principis hujus ;
 Hic præsul sacram reseravit corporis arcam,
 Ac secuit membra, cruor et mox prodiit extra.
 Unde bonus princeps valde miratus, eidem
 Continuo terræ propriæ, decimamque monetæ
 Vovit, et hic secum sacra duxit pignora lætus.
 Post hæc excelsum studuit sibi fingere templum,
 Divinasque scholas (563), canerent quæ dulciter
 [horas
 Nocte die Christo, statuit vir opimus in ipso ;
 C Organa cantorum, fabrefecit vocibus horum,
 Cum quibus in sanctis jubilarent vocibus altis.
 Ornamenta bona, rutilantes atque coronas
 Ex auro claro simul argentoque probato
 Obtulit, hæc vero numero sunt bis duodenæ (564)

Annales ad annum 957 referunt Liudolfi corpus in Germaniam translatum a venerabili archiepiscopo Vilehelmo fratre ejus, Moguntia apud sanctum Albanum honorifice tumulatum fuisse. Et quidem viscera tantum in ecclesia sancti Prosperi tumulo tradita, corpus vero ad patrem ab Attone missum, testatur ipse Donizo. MUR.

(560) Cod. Regien. : Cui nonnullos. Qui fuerint isti comitatus Attoni (is etiam Adelbertus appellatur) ab Ottone M. Augusto contributi, indicabit nobis charta a Bacchinio evulgata in Append. ad hist. monast. Padolironens., pag. 3, ubi anno 967 nominatum legitur Adalbertum, qui et Atto, gratia Dei comes Mutinensis. Imo simul Regiensis civitatis comes fuit, teste diplomate ejusdem Ottonis apud Ugghellum in Ital. Sac. tom. V, pag. 1582. Ibi enim anno 964 mentio fit Adalberti incliyti comitis Regiensis, sive Mutinensis fidelis nostri. Adde, Attonem ipsum in chartis Theudaldi ejus filii titulo marchionis donari apud eundem Bacchinium pag. 16 laudate Appendicis. Cum in nullis chartis ipso vivente conscriptis aliter quam comes appelleretur idem Atto, suspicandi locus est ipsum defunctum a notariis ampliores titulos recepisse, ut Theudaldo marchioni ejus filio major accresceret honor. MUR.

(561) Vid. Martyrol. Rom. 14 Maii. LEIB.
 (562) Vide Martyrol. Rom. 7 Julii. LEIB.
 (563) Collegium hominum sacris operantium. LEIB.
 (564) Videatur adjecta hic relatio de thesauro Ecclesiæ Canusinæ. LEIB.

Maxima thuribula, et calices, tabulas quoque scul-
 [ptas,
 Pallia, planetas, pluviolalia vel duodenæ
 Exhibuit templo, sincero cordeque recto,
 Hoc prope vestibulum proprium jubet esse sepul-
 [crum
 In quo more patrum princeps requiescit humatus.

CAPUT III.

*Quæ et qualis fuit uxor Attonis, et quot filios habuit,
 et quod Tedaldus princeps existit post ipsum, et
 quod idem Tedaldus edificavit monasterium illud
 quod est inter Padum et Larionem.*

Conjugis Attonis non fiat oblivio nobis,
 Ildegarda quidem fuit hujus nomen amicæ,
 Docta, gubernatrix, prudens, proba, consiliatrix
 Ad meliora virum suadebat sapius ipsum,
 Cum quo Birsellum (565) monachis fabricavit ha-
 [bendum.

Ex his sunt orti tres, quos miratur hic orbis :
 Rodolphus valde juvenis pulcherrimus, atque
 Mortuus ante patrem, post quem sequitur bonus

[alter
 Antistes magnus Gotefredus (566), et ille Tedaldus,
 Qui post Attonem totum servavit honorem (567),
 Amplificans terras proprias, dives nimis exstans,
 Regibus existit charus, notissimus illis,
 Romanus papa quem sincere peramabat,
 Et sibi concessit quod ei Ferraræ (568) servit;
 Non genitore minus castrum coluit Canusinum.
 Iste Padum juxta, Larionis propter et undam
 Cœnobium dignum (569) Domino, sanctum Bene-
 [dictum

Construxit, certe monachos ibi maluit esse;
 Felix iste locus, nimis est quia religioſus :
 Non tamen est artus proprios ibi condere passus
 Princeps Teudaldus, sed cum patre pausat huma-
 [tus:

Egit bella satis, sunt maxima facta Tedaldi.

CAPUT IV.

De uxore Tedaldi, et tribus filiis ejus.

Uxor Tedaldi fit Guillia dicta ducatrix.
 Hæc placuit parvis pietate, placebat et altis.
 Hæc tres personas mundo genuit speciosas,
 Uubis Aretinæ Tedaldi præsulis, inde

(565) Diu floruit cœnobium sancti Genesii ab
 Attone fundatum Brixilli, seu Brixelli ad Padum,
 cujus foundationem, imo et mentionem in Annali-
 bus Benedictinis clarissimi Mabillonii frustra quæ-
 sivi. Nunc attritum est, et ab aliquot sæculis desti-
 tutum monachis, ejusque proventus Ecclesiæ prin-
 cipibus commendantur. Fulvius Azzarius in Histo-
 riis Regien. mss., et Bacchinius, pag. 76. Append.
 hist. Padolir. exhibent comitissæ Mathildis diplo-
 ma, qua multis prædiis donat monasterium, quod
 parentes mei construxerunt in castro Brixillo in loco
 suæ proprietatis, ubi nunc domnus Thebaldus abbas
 præesse videtur, quod est constructum in honore san-
 ctæ Trinitatis et sancti archangeli Michaelis, atque
 sanctorum apostolorum Petri et Pauli, nec non a
 sancti Genesii. MUR.

(566) Parmensis. LEIB.

(567) Id est, solus successit in ditiones et hono-

A Atque ducis celsi Bonifacii sapientis
 Militis, et docti Chonradi, seu leo fortis.
 O bona progenies, quam terris contulit ille
 Qui super astra sedet, per quem sunt condita qua-
 [que!
 Quidquid ad exemplum pulchrum valet esse reper-
 [tam,

Repperit hæc proles armis seu religione.
 Nam pater ipsorum moriens benedixit eorum
 Personas, post se præcepit major ut esset
 Natus dilectus Bonifacius atque modestus,
 Cui juravere patre tunc vivente fideles
 Servi, prudentes proceres, comites, pariterque (570)
 Mortem post patris; dedit illis plurima gratis.
 Cervinos plenos nummis saccos duodenos

B Liquerat in propria camera genitor Canusius,
 Quos penitus totos dedit uno tempore dono.
 Ejus ubique sonat bonitas, et facta sonora.

CAPUT V.

De episcopo Aretinæ urbis, qui fuit frater Bonifacii.
 Præsul Aretinus Christi Tedaldus amicus
 Religionis erat (571), Domini gregis atque gerebat
 Curam devotam, monstrans exempla decora.
 Exstat castus ita, quod quodam tempore quidam
 Perversi vane pro quadam debilitate
 Hortabantur eum stuprum committere; secum
 Quod præsul tractans jussit deducere partam
 Quippe lupam quamdam, prius ignem ponere mandans
 Ante suum stratum; videt ignem flammiferatum,
 C Appropians juxta, dum flammam sensit, abundans
 In lacrymis clamat: Væ, væ mihi! si modo raram
 Flammiculam vilem nequeo sufferre; perire
 Si me contingat, barathri flammam, miser illam
 Quomodo sufferre potero? Scelus istud ad Ethnæ
 Me puteum ducet; scelus hoc, ne funditus urar
 Igne sub obscuro, sperno, penitusque refuto.
 Tale dat exemplum Tedaldus præsul agendum;
 Cœpit hic adversum Simoniacos dare verbum,
 Ipsos detestans dicebat mente modesta.
 Mille libras certe pro papatu dare vellem,
 Ut, quod ego giseco, Simoniacos maledictum.
 Ejicerem cunctos per totum denique mundum.
 Musica seu cantus istum laudare Tedaldum
 Non cessant semper, renovantur eo faciente,

D res. Itaque merito Sigebertus rejicitur, quem Sigo-
 nius Attoni filium, Thebaldo fratrem assignat, aut
 Albertus Azo, sive Albertatius, quem Pigna. LEIB.
 (568) Scilicet Ferraria, ubi diu permansit ca-
 strum Thebaldi ab ipso ædificatum. MUR.

(569) Cujus Historiam anno 1696 Mutinæ divulga-
 vit celeberrimus Benedictinorum Mutinensium ab-
 bas Benedictus Bacchinius, nobis ante paucos an-
 nos a morte ereptus. MUR.

(570) Si comites Theudaldo suberant, ergo is mar-
 chio fuit. Et ejusmodi reapse titulo donatur in Char-
 tis eorum temporum, quarum et ego nonnullas as-
 feram, si Deus dabit. Cui autem marchio ille domi-
 naretur, incertum plane. Non certe Tusciæ, uti ego
 prodam aliquando, fuit autem Thebaldus comes Re-
 giensis, testante id charta, quæ mihi ad manus est.
 MUR.

(571) Cod. ms. Regiens., Religiosus erat. MUR.

Micrologum librum (572) sibi dictat Guido peritus Musicus, et monachus, nec non heremita beandus, etc.

CAPUT VI.

Quod nonnulli marchiones Longobardias studuerunt separare Chonradum a Bonifacio, et quod Bonifacius duxit uxorem comitissam Richildam, et de magno bello, quod tota fere Longobardia fecit cum Bonifacio, et Chonrado in Cuviliolo, qui est prope Reginam urbem.

Ad laicos fratres redeat stylus hic mox plane
Illorum summa Canossæ cura redundat,
Ut genitor, vel avus, sic illam semper amarunt,
Pacis amatores, fortes sunt utque leones;
Hi pacem veram cum prosperitate tenebant,
Invidiam sævam, propter quos major habebat
Longobardorum comitum pars, more malorum.
Nam animum (573) curant cum sollicitudine multa
Hos inter fratres fraternam lædere pacem,
Sed dum fraternum nequeunt elidere sensum
Ex ipsis ortam Chonrado tunc dare sponsam
Promisere, nimis juvenis quod credidit illis,
Servis nonnullis privatim denique sumptis,
Majoris fratris sine nutu, pergit inanis
Ad comites illos, quos visos, respuit illos,
Germani mentem placavit, mox vehementer
Facti concordēs, confusi sunt ob id hostes;
Qui cum Chonrado, servos, ierant titulato (574),
Omnino princeps doctus Bonifacius iste
Ejecit longe, dominis aliis dedit omnes.
Marchio Richildam prætaxatus comitissam,
Quæ Giselberti de sanguine principis exstat (575)
Duxit in uxorem, fuerat quia dives honore:
Hæc agapem multam miseris dabat atque tributa,
Hæc defuncta jacet sine pignoribusque Nogaræ (576).
Cumque duces isti cunctis essent inimicis
Fortes, et grandes velut essent quippe gigantes,
Tunc populus multus inimicorumque tumultus,
Ex regno toto properans in Cuviliolo (577)
Aggreditur certans, istos devincere tentans,

(572) Auctor ejus Guido monachus Benedictinus. Vossius, De scient. mathem., cap. 22, pag. 93 non unum errat errorem, Trithemium nempe secutus, cum eum floruisse scribat anno 1070. Præterea monachum facit coenobii sancti Leufredi apud Ebroicensis, tum S. R. E. cardinalem, et non alium a Guimundo, qui adversus Berengarium hæresiarcham scripsit. Vivebat autem Guido iste monachus revera, at litteris musicam artem mandabat anno 1022, patria Aretinus, et in Pomposiano monasterio enutritus. Ejus autem liber ante quadringentos, ut mihi videbatur, annos manu exaratus, asservatur adhuc in celebri bibliotheca Ambrosiana cum hocce titulo: *Micrologus id est brevis sermo de musica*. Præcedunt hi versus:

*Gliscunt corda meis hominum mollita Camænis,
Una mihi virtus numeratos contulit ictus;
In cæli summo gratissima carmina fundo,
Dans aulæ Christi munus cum voce ministri.
Ordine me pinxi, primo qui carmina finxi.
Gymnasio musas placuit revocare solutas,
Ut pateant parvis, habitæ vitis hactenus altis.
Invidiæ telum perimat dilectio mecum.
Dura quidem pestis tulit omnia commoda terris
Ordine me pinxi, primo qui carmina finxi.*

PATROL. CXLVIII.

A Quos superant isti bellando duriter ipsis;
In prima fronte Bonifacius incutit hostes;
Miles eum quidam quærebat voce serena,
Cui dux insignis caput abstulit, omnibus illis
Ingens successit formido mortis, et ensis,
Quos cædit dente (578) valido Bonifacius ense.
Cumque fatigatus nimis esset, non superatus
Vertit equum, cunctis gaudentibus undique turbis,
Deseruit bellum frendens, ad quem quasi cervus,
Chonradus-cultus, quo non est fortior ullus,
Exiit ex lucis, cum quingentis fere scutis:
Cur ita frater abis prudens ait, o Bonifaci?
Sume tuas vires, placeat cumque redire,
Hostibus his campus non detur, sed redeamus.
Hortatu cujus Bonifacius illico fultus,
B Vexillis tensis rediit cum fratre recenti:
Pristina bella novant, inimicis væ quoque donant:
Nam perimunt, cædunt, campusque cruore repletur;
Cornipedum crura fiunt ibi sanguine rubra,
Quos illi volvunt, fugiunt, tribuunt male dorsum;
Tunc strages grandis hominum fuit, eque caballis
Lancea quod longa, quasi brachia mille, sit audax,
Estve Bonifacii visum cunctis inimicis,
Chonradique spata centum cubitos quasi lata.
Qui procul ejecti vix hospitioque reversi,
Lumina vertentes post tergum sæpe timentes.
Chonradus ductor, Bonifacius inclytus ultor,
Condunt vaginis mucrones sanguine tinctos,
Dumque suum ponit Chonradus, flens fero vobis,
Candida lorica, cernit quod sanguine stillat,
C Ecce sciens vulnus fratrem confortat alumnum,
Illorumque phalanx campum collegit et arma,
Urbs quoque Regina Chonrado dat medicinam
Exstitit hic clarus miles postquam fere sanus,
Surgit ludendo, non se custodit edendo,
Unde nimis multum commotum denuo vulnus
Per plures annos fratri fletus tulit altos,
Nam juvenis pulcher de corpore migrat in urbe;

Acrostichon vide in litteris initialibus horum ver-
suum, et quidem, duplicem, nempe Guido, Guido.
Incipit autem prologus libri: *Ut meet naturalis con-
ditio, et honoris imitatio, communis utilitatis diligen-
tem faceret, capri inter alia musicam pueris tradere,*
etc. Alios rei musicæ scriptores complectitur idem
codex. Mur.

(573) Cod. ant.: *Nam nimium*. LEB.

D In codice quoque Regicensi habetur: *Nam nimium*. Mur.

(574) Hoc est servos illos, qui cum prædicto Chonrado ierant. Ita et infra prætaxatus pro antea memoratus. Mur.

(575) Cod. ant., ex., id est *exit*. LA. B.

Codex Padoliron. et ipse aperte habet, *exit*. Jam cap. 8, pag. 55 Antiquit. Esten. ostendi, *Richildam* hanc comitissam non Giselberti comitis Lucemburgensis, sed quidem Giselberti in Italia comitis Palatii filiam fuisse, et ex natione *Langobardica* originem traxisse. Mur.

(576) In oppido Veronensis agri. Mur.

(577) Ms. codex Esten. ubi Epitome Donizonis, hæc suppeditat: *Et hoc fuit in villa Cuvilio i prope Reginam civitatem per milliare et dimidium*. Nunc Coviolo. Mur.

(578) Cod. ant., *dense*. LEB.

31

Ad cuius funus Trinus rogitatur et Unus,
 Ut sibi peccata donet requiemque beatam.
 Hujus (579) ad exsequias sunt agmina sancta petita
 Quatenus in cœlum præsent, quod eis societur :
 Pontificum cœtus, ex omni stemmate clerus
 Adfuit ad tantum tunc athletam tumulandum.
 Egregius frater sumens, fratrisque cadaver
 Detulit ad tutum patrum, matrumve sepulcrum,
 Scilicet ad templum Canusinum reverendum :
 Innumere gentes secum de fratre dolentes
 Concurrunt, voces de tali dantque barone.
 Ast ubi conditus miles fuit iste peritus,
 Spiritus a pœnis liber queat ut fore tetris,
 Donat Apollonio sancto Germanus in illo
 Tempore fructiferam curtem Cagnaula vocatam
 Anni terdeni tunc verbi mille sereni.

CAPUT VII.

Quot marchiones sepulti sunt apud Canossam.
 Laudo Canossa Deum, mihi qui concessit amœnum
 Tempus habere bonis cum principibus generosis,
 Quos habui vivos dulces dominos et amicos,
 Defunctos cunctos merui tumulare sepulcro ;
 Inde meus planctus, dolor, et lacrymæ revelantur (580)
 Maxime natalem celebrum dum mortis amaræ.
 Pontifices ambo (581) sunt a patrum procul antro.
 Mors Ildegardam rapit idus tertio Sabat (582).
 Idus Attonis animam Februi tulit olim.
 Idus octavo Madii (583), fleo, condo Tedaldum.
 Idus tu Juhl Chonradum tertio punis.
 Rodolphus terras dimisit, et ante Kalendas
 Augusti denis duo junctis quippe diebus.
 Binos ante dies Augustus denique finem
 Quam caperet, terra fuit et proba Guillia (584) tecta.
 Hos saxo texti cum natis atque puellis,
 Quos Deus ad caulas paradisi ducat et aulas :
 Non hædis misti, sinceri sint sed ovilis,
 Pascua quo Christi pascant sine fine benigni. Amen.

CAPUT VIII.

*Cujus staturæ, et cuius qualitatis exstitit Bonifacius,
 et quid de ipso Sibylla prophetizavit.*
 Gesta Bonifacii populus precor audiat omnis :

(579) Cod. Regien. : *Cujus*. LEIB.

(580) In msto. cod. Regiensi, *relevantur*. MUR.

(581) Id est Golefridus episcopus Brixiensis, et Thedaldus episcopus Aretinus, tumulati in suis quisque ecclesiis. MUR.

(582) Pro *Sabbato* scriptum videtur. At quis hic locus Sabbato, cum mensis faciendâ est mentio? MUR.

(583) Maii. LEIB.

In Epitome msta. legitur : *Tertio Idus Jan.* MUR.
 (584) Eadem Epitome msta. : *Et comitissa Guillia penultimo die* (ante penultimo scribendum erat) *die Augusti, cum pueris et puellis jacent in uno monumento.* Est adhuc in Mutinensis agri montibus castellum Guillia, cui fortassis illustris hæc femina nomen dedit.

In editis hucusque, atque apud ipsum Leibnitium, quanquam is Vaticani codicis ope fuerit usus, luxata hic fuerunt ossa carmini Donizonis. Nam post hunc versum consequbatur :

*Præposito nunquam petit et clerus suus ullam,
 Muni i divina, etc...*

A Clara fuisse scio gesta Bonifacii.
 Quisquis amat rutilos retinere decenter honores,
 Actus ejus amet, noscat eos rutilos.
 Ingenio viguit sensu similis Danielis,
 Dum puer ipse fuit, ingenio viguit.
 Pulcher et egregius speciosus eratque decorus,
 Providus ut Joseph, pulcher et egregius.
 Factus ut est juvenis, meruit statuamque Saulis
 Prospere cuncta regit, factus ut est juvenis.
 In cuneis equitans humero Saul eminent, ipsis
 Hic quoque major erat in cuneis equitans.
 Viribus acer erat Goliae velut ille peremptor,
 Qui labiis, manibus, viribus acer erat.
 Innumeras habuit sapientis opes Salomonis,
 Nam mundi pompas innumeras habuit ;
 B Res sibi nulla deest terræ, pontique, polique,
 Se sapienter agens, res sibi nulla deest,
 Nobilis hic didicit plus cunctis dapsilis esse ;
 Largiri valide nobilis hic didicit.
 Prisca Sibylla canit, quem, cui modo credite cuncti,
 Scribo, quod ex isto prisca Sibylla canit.
 Esse B principium ducis insit (585) nominis hujus,
 Non ratione caret esse B principium.
 Limpidus atque bonus facie Bonifacius exstat,
 Artibus (586) et dictis limpidus atque bonus.
 Esse prophetat eum locupletem, pacificumque,
 Victorem jugiter esse prophetat eum.
 Quæ mulier cecinit de te, bone dux, habuisti,
 Vera fuisse reor, quæ mulier cecinit.
 C Multa locuta fuit de Christo, judicioque,
 Fineque de mundi multa locuta fuit ;
 Nobile conjugium tribuit Deus, et tibi dignum,
 Magna Beatrix est nobile conjugium.
 Stirpe fuit genita regali (587) pulchra Beatrix (588),
 Majorum mundi stirpe fuit genita.
 Splenduit ipsa Liæ procul, et Rachelis honore,
 Ut sapiens Saraa splenduit ipsa procul ;
 Una figura Beatricem, Bonifacium dat,
 Amborum nomen una figura B dat.
 Sunt bonitate pares, simulantur (589) nobilitate,
 Conveniunt bene, qui sunt bonitate pares.

Verum hi versus nullum cum antecedentibus sensum reddentes transferendi erant infra ad cap. 16. Tum hic deerant alii, quos nunc suppleo ex duobus mstis Regiensi ac Padolironensi. Dialogus ergo inter *Canossam et Mantuam*, utpote non pertinens ad hunc locum, infra post narratam Bonifacii marchionis mortem legetur. MUR.

(585) Fortassis, *infit*. MUR.

(586) Mstus. cod. Regien., *Actibus*. MUR.

(587) Beatrixis ducissæ brevem tabulam genealogicam vide pag. 64, Antiquit. Esten. MUR.

(588) Hadwidu, filia Henrici Aucupis, soror Ottonis Magni peperit Hugonem (Capetum vulgo) regem, et Beatricem, quæ nupta Friderico Seniori duci Mosellanorum, peperit ei Theodericum ducem, patrem Friderici ducis, cuius filia fuit hæc Beatrix, ut ex antiqua genealogia sancti Arnulphi bene observavit Franc. Mar. Florentinus, qui res magis Mathildis, et majorum ejus præclaro volumine illustravit. LEIB.

(589) Corrige ex Regiensi msto., *similantur*. MUR.

Præbuit Italia Bonifacium generosum,
Atque Beatricem Gallia fert Italis.
Huic veluti mundo sic ambo beentur olympo
Ambo polo rutilent huic veluti mundo.

CAPUT IX.

Cum quanta gloria et honore duxit dux et marchio
Bonifacius illustrem ducatricem Beatricem.
Det Deus in claris cameris tibi stare Beatrix (590).
Heroicum carmen cupio nunc ornet ovanter
Facta ducis magni Bonifacii memorandi.
P.imitus hunc noscitur, quantum sit, Gallia, fortis,
Cum natam rutili ducis expetiit Federici (591).
Conjuge cum propria Mathildis (592) denique
[dicta.

Iste Beatricem Federicus donat habere
Huic Bonifacio; qui dux cum pergeret illo,
Ornatus magnos secum tulit, atque caballos,
Sub pedibus quorum chalybem non ponere solum
Jusserat, argentum sed ponere, sit quasi ferrum;
Esse repercussum clavum voluit quoque nullum
Ex hoc ut gentes possent reperire quis esset.
Coruipedes currunt, argentum dum resilit, tunc
Colligitur passim, passim reperitur in agris
A populo terræ testans quod dives hic esset;
Egregius princeps tunc gessit plurima digne
Quæ scribenda forent, stylus autem currit amore
Ad dominam nostram (593), quam valde carmen
[adoptat;

Hanc sponsus ditat, ditatur et ipse per ipsam,
Servos, ancillas, ab ea tenet oppida (594), villas,
Gallia nobiscum per eam dominum timet istum.
Quis princeps Gallus plus isto dives et altus
Italix regnat? Sibi Gallia plurima præstat
Longobardiam deducens hanc comitissam.
Occurrere quidem Ligures, pariterque Qui-rites;
Exsultant inopes, congaudent maxime dites;
Per menses ternos fiunt convivia, vero
Non ibi pigmenta (595) tritantur, sed quasi spelta
Ad cursum lymphæ molendinantur ibidem;
Gurgite de putei potus trahiturque lyæi;
Ex alio puteo refuebat potio vero;
Siula pendebat ex argenteo catena

(590) In cod. Regien., *te stare*. Mur.

(591) Ducis Lotharingæ superioris, seu Mosellano-
rum. LEB.

(592) Nempe Mathildis illa Hermannii Sueviæ ducis
filia, quæ nupsit Frederico Lotharingæ superioris
duci. Atque hinc in magna comitissa Mathilde
renovatum aviæ maternæ nomen pro antiquo more,
qui adhuc viget. MCR.

(593) Scilicet ad magnam comitissam Mathildem,
de qua præ cæteris agendum sibi statuerat Donizo.
MCR.

(594) Albericus Trium Fontium monachus in
Chronico edito per Leibnitium ad annum 1076 hæc
habet: *Mathildis marchisa terram suam viriliter
regit, et abbatiam canonicorum sancti Petri ad mon-
tem juxta Briciam in diocesi Metensi fundavit. In ea
ergo regione veri mihi videtur simile sita fuisse
oppida quæ Beatrix in dotem attulit Bonifacio mar-
chioni, quæque eorum filix Mathildi in hæreditatem
cesserunt.* MUR.

(595) Aromata. LEB.

(596) Vetustus auctor Epitomes mste in biblio-

A Cum quibus hauritur dulcissima potio, vinum:
Obbas vel lances ad mensam fert equus, atque
Argento splendent auro quoque vascula mensæ;
Tympana cum citharis, stivisque, lyrisque sonant
[hic,

Ac dedit insignis dux præmia maxima nimis.
In Marego (596) facta sunt hæc convivia magna.
Nobilis et conjux puerum peperit Federicum
Inde Beatricem; Mathildem vero deinde,
Quæ similis matri, color illi maxime patris,
Ex aliis fari pueris dum gestio saltim,
Mox nimius crescit gemitus, dolor ac juvenescit:
Hæc monumenta patrum retinebit ut optima matrum
Patris honor, genitricis amor, decus hæc fit eorum.
Hanc Longobardis Deus istis contulit annis:
B Nunc dimittatur, tantum de patre loquamur.
Ista suo felix nam tempore carmen habebit.

CAPUT X.

Quod rex Chonradus Parmam vicerit (597) adjutus a
Bonifacio, et quod idem rex, idemque marchio ju-
ramento fœderationis (juncti sint).

Præceptibus palmis redeat stylus addere chartis,
Qualiter Augusto Bonifacius inclitus ultor
Profuit, et secum pepigit memorabile fœlus.
Chrysopolis (598) dudum Græcorum dicitur usæ,
Aurea sub lingua sonat hæc urbs esse Latina,
Scilicet urbs Parma, quæ grammatica manet alta,
Artes ac septem studiose sunt ibi lectæ:
Cæsaris hæc vallo Chonradi cingitur arcto;
C Ut capiatur enim, jubet ipsam pungere telis
Plebis, mox armis sit strages ex Alemannis.
Pacifcus quidam necuit bis quatuor ira,
Proluit unde furor mage Cæsarie, illico muro
Applicat armatis custodes, ac galeatos,
Mandat hero nostro Bonifacio bene docto
Quatenus accurrat, juvet urbem frangere stultam;
Qui subito sumptis equitum peditum quoque turmis,
Urbis ad excidium properavit regis amicus.
Quo viso cives trepidant, reputantque perire;
Absque tenore pedes adeunt mox regis, et ædes
Ac portas urbis reseraverunt sibi cuncti.

theca Estensi hic audiendus: *Et eam, inquit, scilicet
Beatricem, cum magno honore in episcopatum
Mantua duxit, et ibi fecit nuptias in loco, ubi dicitur
Marago juxta flumen Mencii.* MUR.

(597) Cod. Regien., *vicit*. Infra pro *fœderationis
juncti sint*, idem codex habet *fœderati sunt*. MUR.

(598) Cum Hieronymus Albertutius in libro De
urbibus Italiæ, vetustam inscriptionem sibi visam
dixisset, in qua Parma dici videretur: *Julia civitas
Chrysopolis*, Leander Albertus negavit apud veteres
nomen *Julia*, aut *Chrysopoleos* de Parma reperiri;
inscriptionem autem supposititiam esse. Si Domni-
zonem nostrum legisset, requius judicasset. Et rem
hodie extra controversiam collocat anonymus Ra-
vennas geographus nuper editus, apud quem, lib. iv,
habetur: *Julia Chrysopolis, quæ est Parma*; quod
notavit Porcheron editor. Anonymum illum
adjuvat Donizo, et ab eo adjuvatur. LEB.

Gruterus pag. 492, num. V, inscriptionem affert,
ubi legitur: *Colonia Julia Augusta Parmensis*. At
nullum ibi *Chrysopolis* nomen. Vide tamen, quæ
Leibnitius adnotat. In Act's quoque pervetustis sar-

Tunc aderant vinceti bini cum rege maligni (599),
 Pingues et fortes homines nimium super omnes,
 Avulsis vinculis a dextris, atque sinistris
 Cedunt præcipites, lacerant, perimunt quoque cives;
 Quos juvenes urbis cupientes cædere cultris,
 Propter eos sistunt, frameis humeros sibi scindunt.
 Taliter occisis rex flevit, et ejus amici,
 Protinus atque locum fecit comburere totum.
 Qualiter Augustus cum nostro principe junctus
 Sit sacramento, referatur carmine certo.
 Imperium servans Chonradus, eumque gubernans
 Cognoscit vere plus cunctis posse valere
 Mirificum, clarum, generosum, sæpe relatum
 Athletam magnum Bonifacium venerandum,
 Ut juraret ei, rogat ipsum, more fidelis;
 Ac ideo dixit quod marchia (600) serviet ipsi,
 Redderet atque vicem jurandi rex sibi, quippe
 Annuit hoc regi Bonifacius, atque peregit,
 Voceque mox viva juravit rex (601) sibi vitam
 Atque suos artus, et honorem principis aptum,
 Absque dolo recto servare per omnia semper,
 Donec eis vita substiteret, hoc ita firmant.
 Nullus dux unquam meruit tam fœdera culta
 In charta scriptum jusjurandum fuit istud.

eti Domnini martyris apud Surium ad diem 9 Octobris, cum venisset beatus Dominus quinto decimo milliario a Julia Chrysopoli civitate, id est Parma, a qua burgum Sancti Domnini xv milia passuum distat. Fortasse loco nomen hoc inditum, cum Græci Augusti universæ dominearentur Italiæ. Supra memoratus epitomator mstus, ideo *Avream* nuncupatam ait, quia ibi lectæ septem Artes studiose fuerunt. Ergo pro quæ grammatica legisse ille videtur, quia grammatica. Mur.

(599) Num hæc a præcedentibus distinguenda, ut sensus sit, cives adversus regem malignos impetum fecisse in duos Teutonicos, quos apud se captivos habebant? Nam cur flevit iis occisis Chonradus? Certe hic amphibologiz sunt, et divinatoribus opus. Cæterum hæc peracta sunt anno 1037, sacro die natali Redemptoris nostri, teste Wippone in Vita ejusdem Chonradi, cap. De seditione, quæ facta est in Parma. In Necrologio Fuldensi apud Leibnitium, tom. III, pag. 767, scriptor. Brunsvic. ad eundem annum legitur: *Diethelmus, Cuono, Sviggerus, et Hartwinus, aliique quamplures occisi sunt apud Parmam.* Mur.

(600) Marchiam igitur rex Bonifacio dedit feudi jure. Leib.

Sed quænam hæc? Profecto non Tuscia, ut in tomo diplomatico, Deo dante, ostendam. Ergo alia marchia Bonifacio, ejusque patri subjecta. Fortassis hæc constituebant Mantua, Parma, Regium, Mutina aliaque oppida in hisce regionibus. Sed facile cæcutimus, ubi veterum monumenta nos deliciunt. Mur.

(601) Regem vicissim Bonifacio jurasse parum credibile, neque ex illorum temporum usu. Leib.

Id quidem minime credibile visum est Leibnitio. Non ita mihi; nam ea reapse de causa hoc Donizo refert tanquam rem mirabilem, quia in usu non erat ut suis vassallis jurarent Augusti. Sed hinc æstimanda est Bonifacii marchionis potentia. In charta scriptum fuisse jusjurandum illud, auctor est

CAPUT XI.

A Quid egit Bonifacius in Burgundiam eundo, et redeundo.

Rex ubi Chonradus moritur, natusque levatur
 Ejus Henricus, rex prudens atque peritus,
 Qui tenuit pacem cum nostro principe sæpe;
 Accidit, ut vallis circumdaret hic Miroaltum (602)
 Quod nullis bellis nec missilibus quoque cessat.
 Circa quod fessus rex ac exercitus ejus,
 Misit ad instructum, quam maxima talibus usur,
 Scilicet ad cautum Bonifacium sat et ausum (603),
 Ne sibi desistat succurrere, nonve relinquat;
 Cæsaris assensum precibus qui præbuit, et tunc
 Militiam doctam secum deduxit, adhortans
 Ut sapienter agant, prudenter et in simul arma

B Arripiant prompte, poterunt quia vincere fortes.
 (604) Cum multo pergens sumptuque potenter,
 Proximat ad castrum, legatum dirigit aptum
 Regi, quo fessum non tunderet ipse relectum (605),
 Inde sed abscedat, quoniam vult, ut sibi cedat (606);
 Hora, quæ castrum fuerit per se quoque captum,
 Ad patrios fines malit mox ipse redire.
 Rex (607) abiit longe, famulique sui simul omnes
 Ante diem ternum quam figat dux ibi gressus;

ipse Donizo; imo ipsi fuisse compertam ac visam ejusmodi chartam, non injuria conijcere possumus. Denique nihil Chonradus jurasse dicitur, quod ejus dignitatem dedeceret. Vide pag. 275 Antiquit. Esten. Fulconem marchionem Estensem anno 1097. Privilegio donatum, ut nullus Banum regius esset o marchione exigat. Majora Bonifacius longe poterat impetrare potuit, et potissimum quod circiter annum 1037 marchia Tusciæ auctus fuit. Mur.

(602) In Burgundia. Equidem negat clariss. Florentinus compertum sibi aliquid de expeditione Henrici in Burgundos. Sed eam tamen memorat Hermannus Contractus Canisianus ad an. 1042. Castrum Murat in Burgundia (narrante Wippone) jam Chonradus expugnaverat; itaque, si vera refert Donizo, id denuo defecisse oportet. Situm est non procul a Novo Castro, vulgo *Neuf-Chastel*. Leib.

Cod. Regien. habet *Muroakam*, quod rectius convenit cum Castro Murat. Verum, uti jam in Antiquit. Esten., pag. 262 adnotavi, deceptus est hic Donizo. Non Henricus Germaniæ rex III, et inter Cæsares secundus, Burgundiæ regnum invasit. Factum id sub Chonrado I Augusto ejus patre, ut Wippo in ejus Vita, ac Heppidanus in Chronico fidei faciat. Meminit et ejusdem expeditionis Arnulphus Mediolanensis historicus, tom. IV, *Her. Italic.*, quo teste præsul Heribertus, et egregius marchio Bonifacius, duo lumina regni, Chonrado operam tulerunt. Mur.

(603) Audacem. Leib.

(604) Forte: *Militie cum multis.* Leib.

(605) Exercitum. Leib.

(606) Vult Bonifacius, ut sibi cedat castrum, sese dedat. Leib.

(607) Forte, *abeat*. Dux scilicet significat æ honorem expugnationis optare, itaque velle ut rex cum suis, triduo ante ducis adventum, recedat; alioqui si nunc per eum (regem) caperetur Castrum, se nunquam postea ultra montes ipsi auxilio venturum, et statim redditurum in Italiam. Leib.

Hoc dans præceptum, si nunc per eum caperetur
 Castrum non ultra montes, ut pergeret ultra,
 Expeteret plane, statimve retro remearet.
 Castrum prædictum Burgundia plantat iniquum
 In jus, Castrensens (608) cum rex fert inde clientes,
 Se nimis exaltant, spatioendo per arva (609) relaxant.
 Contigit audiri quod dux Bonifacius illic
 Cum Longobardis propriis properaret in armis,
 De quibus exsultant, quia credunt tollere cunctas
 Causas illorum (610) : vetat ast hoc exitus horum
 Internaue (611) die princeps accessit ibidem
 Disposita docte per partes quippe cohorte.
 Barbara gens et atrox proprios cito muniit artus,
 Agmine scutato procul exiit, et galeato
 Atque putat scutum bellando frangere durum ;
 Fundiit ulla phalanx parmam Bonifacianam
 Prævaluit nunquam dirumpere, nec valet unquam,
 Exorto bello, genus effera cædere ferro :
 Acriter incœpit ; dux acrius undique cædit,
 Hortaturque suos persistere pectore duro,
 Cornibus atque tubis reboare per ardua multis,
 Donec terga darent hostes ; intus repedarent.
 Hæc ubi dicta dedit gentem terrore replevit
 Gens Longobarda, tenuitque viriliter arma,
 Et sonuere tubas, et grandia cornua plura.
 Gens timens (612) tetra rediit graviter retrocessa,
 Ac petiit castrum cupiens se claudere tantum ;
 Hoc non permisit velox Bonifacius illi,
 Sed simul intravit, jaculis transfodit amaris :
 Continuo regi castrum mandavit, inermis
 Ut veniens tollat, patriam quia gliscit et opta
 Ipse suique suam, nullamve moram dare curant.
 Hæc nova noscentes rex atque duces comitesque
 Laudant, mirantur, quod castrum sit cito captum,
 Ad quod tollendum direxit rex et habendum,
 Athletas claros, illis duce dante relato (613).
 Tunc Longobardi cum principe magnificati,
 Ad proprii tecti requiem rediere, reflecti
 Ex opibus magnis sumptis virtute vel armis,
 Cumque redit princeps (614), victor mirabilis idem,
 Contigit in castris (615) cujusdam castra (616) re-
 [pasci,
 Campis desertis, et, ut est mos pergere servis,
 Ex pueris multi cœperunt currere furtim

(608) Quando rex cum suis militibus, sive vassallis recedit. LEIB.

Ex cod. Regiensi hæc ita corrige : *Hujus castrensens*. Qui in hoc versu *clientes* appellantur, sunt *armigeri*, sive *milites* ; eoque vocabulo præ cæteris usi sunt antiqui Annalium Genuensium auctores in hoc opere evulgandi. MUR.

(609) Prædas per agros agunt. LEIB.

(610) *Causas*, id est res eorum deprædari ; *cosa*, res Italæ. LEIB.

(611) *In ternaue*. LEIB.

(612) In utroque ins., quo sum usus, habetur : *Gensque timet tetra, rediit graviter retro cæsa*. MUR.

(613) Duce relato, id est supradicto, id illis dante, seu tradente. LEIB.

(614) In reditu Bonifacii. LEIB.

(615) Cod. Regien., in castris. MUR.

(616) Codex antiq. in castris cujusdam campis ca-

A Ad segetes flavas, et equis has ducere flagrant,
 Inde virique loci graviter nimium quoque moti,
 Arreptis armis, mox armigerisque caballis
 Cervices (617) tundunt, et equos sibi tollunt :
 Burgundi bruti fecerunt hoc quasi stulti ;
 Nam dux iratus vehementer, ut assolet altus,
 Yrdenas hastas (618) ad castrum tendere mandat,
 Quæ populum cunctum facerent consurgere rursum,
 Ad campi pugnam fugerent procul atque recurrant,
 Cum fuerint juxta latitantem denique turbam (619).
 Noveritis jussum ducis istius esse secundum ;
 Nam procul a Castris sunt præsidio simul acti
 Insidiosa phalanx e multis partibus alans (620).
 Allobroges cunctos manibus tenere reclusos
 Marchio terribilis cunctis abscindere dixit
 B Aurículas, nasos, ut stent cum lumine plano.
 Quædam matrona pro nato nobilis orat
 Parcere dignetur sibi, quatenus ipsaque demum
 Appensum trutinæ juvenem præberet eidem
 Argentum tantum, quantum pensaverit, album.
 Absit bis fatur, barbam quatiendo minatur,
 Posteritas vestra volo, quo sciat hæc ita gesta,
 Donec mundus erit, Bonifacius hic quod adhasit,
 Dicatur, prorsus me non licet esse retrorsum (621).
 Incisæ nares, ac aures quippe secatæ
 Illis, tres clypei sunt ex his undique pleni,
 Cum sano cuncto cœtu magnove triumpho
 Ad proprium tectum sic est dux iste regressus.

CAPUT XII

C De aceto quod marchio Bonifacius transmisit Henrico regi secundo, et de grandi dono quod quidam servus ejus dedit eidem regi.

Magnifici vultus rex Italiamque secundus (622)
 Venit Henricus (623), sapiens, jucundus, opimus,
 Mandavitque (624) sua Bonifacio nova plura ;
 Et quoniam secum laudatum vellet acetum,
 Arx quod gestabat, quæ sit Canossa vocata,
 Imperat argenti vegetem subito fabricari,
 Binos atque boves dux carpentumque jugumve
 Cum bobus vivis hæc regi marchio misit.
 Charum rex donum tenuit magnumque decorum.
 Regis tunc hospes erat urbs Placentia forte,
 Prudens mirari nullus de munere tali
 Debet enim, quando scierit ducis istius amplo

D *stra*, id est copias Bonifacii victum, et pabulum comparare. LEIB.

(617) Forte : *Cervices pueris tundunt, et equos sibi (id est illis) tollunt*. LEIB.

(618) Triginta hastatos. LEIB.

(619) Collocat populum cunctum, seu omnem militem suum in insidiis. Triginta illos ex pugna in campo fugere jubet usque ad locum insidiarum. LEIB.

(620) *Alans* ; spirans. LEIB.

(621) Non licet me retrorsum ire, et dicta mutare. LEIB.

(622) Tertius Germaniæ, secundus Italiæ. LEIB.

(623) Acta sunt hæc anno 1046, quo Henricus III postea inter imperatores secundus Italiam est ingressus. MUR.

(624) Suo. LEIB.

Dono fulsisse servum regisque dedisse,
Mantua cum regem, pariterque ducem retineret.
Tunc comes (625) Albertus vice dives, maxime ser-
[vus.

Prædictique ducis, habitator et ipsius urbis,
Cornipedes centum (626) tilios qui jure nitescunt,
Cum rudibus sellis, rudibus frenis vel habenis
Mutatos (627) centum, non mutatos quoque centum
Astures pulchros regi simul obtulit ultro.
Quis vir hic esse sonat, qui vobis (628) talia donat?
Clamat regina. Cui dixit rex quasi mirans :
Qui vir (629) habet servos quales Bonifacius, ergo
In toto regno similem sibi non ego specto.
Servulus iste suus referat mihi, quod sibi nunc vult.
Nil aliud quæro, volo, nec cupio, neque spero
A te, ni tantum meus ut dominus sit amatus;
Hoc ait Albertus regi, quem rex rogavit
Ad propriam mensam secum prandere refertam;
Hoc timuit verbum, Bonifacii quia servus.
Mandere non unquam secum fuit ausus ad unam
Mensam cum rege, qui manducare repente
Debebat forte, quem rex stat postulat ob rem
Prædictam, tandem dux rem concessit eandem
Cum duce rege simul vir jam scriptus fere vi-
[vus (630)

Intrans ad mensam, sed parvam suscipit escam.
Rex sibi mastrucas (631) post escam maxime pul-
[chras

Donavit, florent pariter quoque pelliciones,
Hoc regis munus ducis ad cameram tulit; unum
Et corium cervi, quod nummis ipse replevit;
Principis ante pedes cecidit, sibi parcere quærens,
Mensæ regali quod secum participarit.
Ille potestatem noscens retinere, beate
Indulsit servo, facinus tamen hoc prohibendo.

CAPUT XIII.

*Quod aliquando in consilio suo, aliquando occasione
vigiliæ noctis Henricus rex tentavit capere Boni-
facium.*

Quotidie princeps crescens Bonifacius iste
Alma fides ipsum servabat jure benignum.
Invidia tactus nimia rex jam memoratus
Ingenio crudo meditatur prendere furto
Illum, sub cælo potuit quem prendere nemo.
Stans in conclavi cupiens rex consiliari

(625) Comes Albertus vice id est vicecomes. LEIB.
(626) An *balios*, vel *badios*? Color est qui Gallis
bay. LEIB.

(627) Mutatos, id est varios, colorum varietatem
Muance vocant Galli. LEIB.

(628) In cod. Estensi, ubi supra laudata Epitome
msta habetur, nobis. MUR.

(629) In codicib. Esten. et Regien. : *Quis vir*,
nempe interrogando. MUR.

(630) Hoc est, præ timore vix vivus, semimor-
tuus. MUR.

(631) Vestis genus ex pellibus ferarum, quo se-
ptentrionales utuntur, et olim Sardi utebantur, teste
Tullio, Prudentio, Isidoro. *Bursas* epitomator mstus.
Donizonis est arbitratus. *Pelliciones* infra memorati
fortasse fuerunt augustius earundem vestium genus :
quæ vox apud Italos et Francos a lhuc viget. MUR.

A Ad se festine dux ut catus iste veniret,
Jussit, ut hoc astu quiret retinere coactum :
Ut teneant valvas, jubet ædituo, bene clausas,
Haud nisi se quinto (632) Bonifacius intret et intro
Ad quod rex mandat, mox se dux ire remandat,
Adversus dictum (633) nil doctum posse recorder,
Nam dux privatos (634) proprios cito conglomeratos,
Ac alios multos gladios sub veste retrusos
Portantes post se præcepit pergere prompte,
Nobilibus septus properavit marchio celsus,
Cui regiam primam reserare (635) æditui, quam
Claudere festinant, sed fit contracta per iram,
Progrediens ultra dirumpitur atque secunda,
Tertia restabat, sub qua tunc rex habitabat,
Frangitur ac ipsa, cum dux (636) circumdatus in-
[trat.

Unde nimis motus rex callidus atque dolosus;
Quid video? Quid? ait : miror de te, Bonifaci.
Hunc habuit morem jugiter mea nam domus, o rex,
Esse mei mecum soliti semperque fuerunt.
Hoc dux respondit : pacem rex illico prompsit.
Hac vice rex vidit quod eum retinere nequivit;
Idcirco planis pacem verbis simulavit.
Denuo pertractans, et eundem prendere captans,
Hoc cæco Marte faciendum cogitat apte.
Tempore nocturno super ipsum postulat ultra (637).
Ut dex ipse parum vigilet; foret hoc sibi gratum;
Getuli morem scit prudens vulpis in ore.

Obsequium regis nequaquam marchio sprevit,
Cereolos multos fecit componere pulchros
C Libram candelam ceræ simul omnis habebat,
Atque suis cunctis accensas has dare jussit,
Et tentas (638) hastas super ipsas figere mandat,
Ante suam multam faciem jubet ire columnam
Ceræ splendentem grandi de lumine, nempe
Militibus densus, et miro lumine septus
Regis ad hospitium properabat; longius ipsum
Aspiciunt servi venientem denique regis,
Una velut silva flagraret terra vel ipsa,
Sic apparebat. Rex hoc quoque prospiciebat,
Contra quem noscens idem rex nil modo posse,
Retro redire sibi grates magnasque remisit.

CAPUT XIV.

Quod Bonifacius studiosus fuit in divinis rebus.
D Actibus ut mundi (639) Bonifacius iste refulsit,
(632) Quintusmet : selb funste, lui cinqième.
LEIB.

(633) Cod. Regien. : *Adversus doctum*. Fortassis
hic sensus : adversus hominem astutum, ac pruden-
tem nil calliditas potest. MUR.

(634) Familiares, sive famulos suos. MUR.

(635) Ex cod. antiq. legitur : *Reserarum æditui*
quam, id est janitores postquam primam portam re-
serarant, statim intromisso Bonifacio claudunt. Sed
ab ejus asseclis rursus effringitur. LEIB.

Msti quoque, quibus utor, habent reserarum
MUR.

(636) Fortasse, *quam dux*. MUR.

(637) In Regien. cod., *postulat ultro*. MUR.

(638) Habet cod. Padoliron. : *Et tentas*. MUR.

(639) Post hæc in antiqua epitome msta. codicis

Sic cluit in factis divinis ac venerandis :
 Pontifices sacros habuit quam maxime charos,
 Ipsis donabat, quæ censuit his fore grata ;
 Psallebant semper capellani reverenter
 Horas nocturnas sibi quotidieque diurnas ;
 Nemo capellam super ipsum (640) præsul habebat.
 Dilexit clerum, sed eo monachum rage verum :
 Propria peccata generosus hic atque piacula
 Cum stadio magno pandebat fratribus anno
 Omni, pomposæ Christo famulantibus, ore
 Cum proprio, plangens cum corde, petens veniam-
 Fratres ac abbas ejus delicta lavabant ; [que ;
 Ecclesiæ quorum solito dabat optima dona,
 Rex etenim nunquam dedit ullus ibi meliora.
 Contigit ire semel illuc, moremque tenere
 Illum, quem dudum retinere solebat in usu,
 Scilicet assistens ad opus divum bonus ipse,
 Stabat in excelso solio, non corde superbo ;
 Aspiciensque chorum, facies vidit puerorum
 In terra pronas, psallentes dulciter horas,
 De quibus admirans, ita cur stant, seque rogant.
 A monachis didicist, semper quod stant, ita fixi ;
 Hoc non oblitus jucundus dux et optimus,
 Ire super tectum clam templi fecit honestum
 Quemdam quippe virum cum nummis, vult quia
 [mirum
 Ipse videre, decem libras vir jactat ab æde
 In medioque choro strepitus sonat, et puerorum,
 Quorum palpebræ penitus nec sic patuere,
 Aspexit nummum, tetigit non ullus et unum.
 Unde magis gaudens præclarus dux, ait autem
 In modicis annis sunt hi pueri velut alni,
 Talis laudetur jocus, ac recitetur ametur.

CAPUT XV.

*Quod a regibus Theutonicis venit mos venundandi
 ecclesias, et quod Bonifacius accepit inde pœnitentiam
 a Guidone (641) abbate.*

Theutonici reges perversum dogma sequentes,
 Templâ dabant summi Domini sæpissime nummis
 Præsulibus cunctis, sed et omnis episcopus urbis
 Plebes vendebat, quas sub se quisque regebat.

Estensis ista adduntur : *Dux et marchio Bonifacius
 fuit sapiens, benignus, et prudens, et largus, et pau-
 perum amator, et misericors, et omnibus amabilis, et
 in consiliis providus, et discretus, facundus in loquela
 et constans animo, Ecclesiarum defensor, et in divinis
 officiis libenter audiebat, et donabat Ecclesiis, etc.*
 Hæc procul dubio e Donizonis carmine deducta, cum
 tamen nihil horum in editis occurrat. Aut ergo in-
 tercidisse putandus est aliquis versus, aut Epitomes
 auctor reddidit his verbis caput 8 hujus libri II, ubi
 sunt laudes Bonifacii. MUR.

(640) Ipsius capella ornatiorem. LEIB.

(641) Ita quoque in Regiensi codice. In Padoliron.
 additur a sancto Guidone. Hoc est abbate Pomposiani
 cœnobii in Ferrariensi agro versus Adriaticum
 sili. Probate sanctitatis famam adeptus, ad cœlum
 evocatus est anno 1046, Hermanno Contracto teste,
 ejusque Vitam Bollandus edidit. MUR.

(642) Msti codices, nunc Bonifacium. MUR.

(643) Cod. Padoliron., amaris. MUR.

(644) Idem codex, quod per se. MUR.

A Exemplo quorum manibus nec non laicorum
 Ecclesiæ Christi vendebantur maledictis
 Presbyteris, cleris, quod erat confusio plebis,
 Qua de re Guido sacer abbas arguit, imo
 Nunc Bonifacius (642) ne venderet amplius, ipsum
 Ante Dei matris altare flagellat amare (645)
 Verberibus nudum, qui deliciis erat usus,
 Pomposæ vovit tunc abbatique Guidoni,
 Ecclesiam nullam quod ipse (644) venderet unquam :
 Hoc pro peccato, multis aliisque patrato
 Vovit adhuc votum nonnullis denique notum,
 Scilicet ad cultum Christi, sanctumque sepulcrum
 De prope debebat quod pergere, si sibi cedit
 Vita, salus, tantum vel ad unum pleniter annum ;
 Atque novam puppim fieri dux illico jussit,
 B Sumptus atque locat quo compleat hæc sua vota.
 Sed complere nequit, quia mors non hoc sibi cedit.
 Ipse die sexta (645) Maii post quippe Kalendas
 Deseruit terram, quem Christus ducat ad
 [æthram (646).

Quando defunetus, terræ datus, estque sepultus,
 Tunc quinquaginta duo tempora mille Dei stant ;
 Mantua corpus habes, honor ingens est tibi, grates
 Inde referre Deo debes sæpissime ; vero
 Ejus ut a pœnis animam caveat Deus avi (647)
 Corde Deum recto jugiter pulsare memento ;
 Propter quem Christum roget omnis homo crucifæ
 Tartarei pœnas Deus aufer eique catenas, [xum :
 Cum veneris iudex cum sanctis, da sibi lucem ;
 C Virgo Maria caput, dextram Michaelque beatus,
 Petrus et Andreas, Apollonius quoque lævam
 Mili extollant, et eum super astra recondant. Amen.

CAPUT XVI.

*Urbana altercatio inter Canossam et Mantuam de corpore
 ducis et marchionis Bonifacii (648).*

CANOSSA DICIT.

In tumultu patrum dominus meus esse locatum.
 Optavit corpus proprium Bonifacius. Hoc tu
 Verum præsumens rapuisti, Mantua. Cur me
 Corpore de tanto turbasti, me spoliando ?

MANTUA RESPONDET.

Urbs ego sum dicta : tu diceris arx Canusina.

(645) Est mihi charta concordie inter Bonifacium
 nostrum atque Ottam abbatissam Parthenonis Bri-
 xiensis Sanctæ Julię, scripta paucis ante diebus,
 videlicet, anno millesimo quinquagesimo secundo
 Henricus gratia Dei imp. Aug., anno imperii ejus
 exto, quarto Kalendas Aprilis, ind. quinta. Actum
 in civitate Mantuæ in Palatio eidem marchionis
 Bonifacii. Quare vides, recte hæc congruere cum iis,
 quæ habet Donizo, Arnulphus Mediolanensis in
 Historia sua Bonifacium perquam senem nobis exhibet.
 Et revera cum circiter annum 1004 marchio-
 nem agere cœperit, anno 1052, senex fuerit oportet.
 MUR.

(646) Ex insidiis recisum narrat Hermannus Contractus
 1052, quod poeta dissimulat. LEIB.

(647) Forte, Deus ævi ; Dominus sæculorum. LEIB.
 In codicibus mstis, quibus utor, Deus ævi. Neque
 codicibus opus erat. MUR.

(648) In hæcenus editis subsequeretur cap. 17
 ita inscriptum : *Quot annis vixit Beatrix, etc.* Ve-
 rum hic interserenda est urbana altercatio inter

Sunt homines mecum, referas quod prospice me- A

MANTUA RESPONDET.

[*eam* (649).

Divitias multas habeo, o paupercula stulta.
Flumine sum cincta, de navibus undique firma.
Non alicubi jaste decet hoc nisi corpus in urbe.

CANOSSA DICIT.

Urbis habes nomen, sed non es grandis honore.
Si populos multos habeas, tamen absque triumpho
Vivere te scimus, nisi te juvet alter amicus.
Contra te bella si surgant, quidve, misella,
Tu facies? Dura non es circumdata muro;
Percuteris per aquas, per terras, quando rebellas.
Spes tua post sepem; clypeum vult stipes (650) et

[ensem

Omnis, enim tu sic evadere vixque valebis,
Prælia si saltem per tempora te tria calcant.
Divitiæ sumptæ quæ deficient tibi cunctæ.
Putrida (651) lympharum, febriumque moratus ca-

[rum,

Algorem mittit, sed et æstum qui nimis urit
Incolumis quippe vivo per tempora mille.
Porro cænosa procul a me scrobs et aquosa.
Si venerit bellum mihi, quod sit forte duellum (652),
Militibus panis mea vinco prælia fortis.
Contingat non (653) si quando (quod neque credo)
Obsidio durans circa me vel duo lustra,
Nullatenus bello superabor, nec comedendo,
Cum lapis existam, murus quoque desuper instat.
Mœnia celsa mea super omnia castra repleta
Sunt ex frumento, vel carne, simulque Lyæo.
Cum paucis dego, ludendo tuta sedebo.
Machina nulla mihi, non ulla sagitta remitti
Officit, in nihilum capio seu computo pilum.
Nil paveo regem; sed tu quemcumque rebellem.
Prælati noscas domini quod me decet ossa.

Mantua et Canossam, extra suam locum hætenus posita. Nempe hæc de Mantua conqueritur: quod sibi corpus inclyti ducis Bonifacii usurparit, quando reliqui ejus majores Canossæ fuerant tumulati. Quod præterea novæ hujus nostræ editioni gratulandum est, ex codicibus mstis. Regiensi, et Padolironensi ego hausi, et hic proferam quamplures versus in præcedentibus editionibus desideratos, et omnes nunc suo loco restitutos. Mur.

(649) Fortasse legendum, quot prospice, seu perspice tecum. Id est ego plurimis abundo civibus; tu perspice, quot referas tecum: nempe paucissimos. Aut refer, quod tu perspicias tecum. Mur.

(650) Si quid intelligo, mœnibus tunc nondum extractis, solis palis circumpositis atque humi defixis (nunc *palizzata*) Mantua civitas eo tempore se tutabatur. Multos homines ad sui tutelam ejusmodi murus poscit. Contra paucis indigebat Canossa, ut se ab hostium impetu defenderet. Sensus ergo mihi videtur: singuli pali exigunt armatum hominem, et eo etiam pacto vix impediatis hostem, quominus te vincat. Mur.

(651) En tu ante sexcentos annos se Mantua haberet, scilicet iisdem quibus ævo nostro, obnoxia incommodis ex stagno circumfuso, cujus vel me minit Livius. *Putidam paludem* appellavit etiam Ca tullus, in contermino agro natus. Mur.

(652) A. *duellum*. Etymologiarum scriptores con tendunt effortatum *bellum*, atque idem reapse anti quis significabat. Hic fortasse sensus: Si quando

Vere tu firma, tecumque superbia dira.

Nil tamen est mirum; nullum sapis ipsa periculum.
Crebro fui sub aquis, ac sepe fatigor in armis.
Quamvis longævo sis proxima denique cælo,
Unde superba manes, tamen alvum (654) queris
[amœne.

En habeo divum mirabile prorsus asylum,
Per quod te vinco. Sed si vis, verba relinquo.

CANOSSA DICIT.

Quod potes, et nosti, mox auribus ingere nostris.
Ecclesia præsto ditata præsele recto;
Ac resonant plane cantus ibi presbyterales.
Reliquiæ multæ venerantur ibi bene cultæ.

MANTUA RESPONDET.

B

CANOSSA COMMOTA DICIT.

Subjaceo tibi nil, quia nobilius mea sistit.
Nam mea sub papa, tua vero sub patriarcha (655).
Est mea Romana; tua constat Aquilegiana.
Præsul nempe tuus synodum placitatur ad hujus,
Nolens aut malens facis imperium patriarchæ
Si renovas ipsum, pater archbos (656) consecrat illum;
Omnis enim clerus tuus exstat servus in ævum.
Libera per papam mea lyrica (657) permanet alma.
Hæc domini prisci, generosi scilicet illi,
Qui me struxerunt, quondam fieri voluerunt.
Misit ob hoc factum Romam pater Atto Tedaldum,
Qui precibus justis Benedictum (658) postulat urbis
Romæ pontificem, qui gratis præstat eidem,
S. lutam reddens, ne pontifices ibi legem
Constituunt ullam, nec eis subjecta sit unquam,
Romanæ sedi sed sit subjecta fidelis.
Non aliquam synodum permittit quærere nostro
Præposito, nunquam petit et clerus suus ullam.
Munia divina cupiunt acquirere si qua,

C

bellum occurrat, in quo acriter sit pugandum. Mur.

(653) Lubenter scriberem: *Contingat nam*. Mur.
(654) In fine hujus conflictæ concertationis eadem voce rursus utitur Donizo, iniquis: *Ut teneas alvum nostri Domini volo*: Quare *alvum* pro corpore, sed parum eleganti licentia adhibitum puto. Mur.

(655) Auctor est Ughellus sub Leone III, Romano pontifice anno 804 institutum primo fuisse Mantuanum episcopatum, et Aquileiensi patriarchæ suppositum. Anno vero 1455 uni apostolicæ sedi immediate, ut aiunt parere cepit. Ilinc Donizoni ansa ad extollendam Canusinam Ecclesiam, jam tunc ab uno Romano pontifice pendentem. Mur.

(656) Quanquam superfluum ait meminisse, pro patriarcha usus est poeta. Mur.

(657) Msti. *codices mea lyrica*. Scripsi ego *lyrica*. Sed quid sibi vult insolens hoc in loco vocabulum istud? Siquidem ita Donizo scripsit, intolleranda licentia significavit chorum clericorum Canusi- næ Ecclesiæ. Mur.

(658) Nempe septimum hujus nominis. Oblati mihi Estense archivum pervetustam pergamenam, ubi fragmentum ejusdem Benedictinæ bullæ, quæ scripta est per manus Stephani notarii sacri scrini sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ind. iv; data vero iv Kal. Januarii per manus Guidonis episcopi, et bibliothecarii sanctæ sedis apostolicæ (quem Ciampinius ignoravit in suo catalogo bibliothecariorum S. R. Ecclesiæ) anno pontificatus domni, Benedicti sex-

Ad quemcumque locum placet illis, pergere possunt, A
Catholicus tantum caveant sit episcopus, alium
Officium rite sancteque det ac reverenter.

Pulvere sanctorum, seu cantu presbyterorum
Esse redimitum, sape, vestibulum Canusinum

MANTUA RESPONDIT.

Hæc ignorabam de te, mihi crede, beata,
Sed sub Regino te præsule non fore (659) miror.

CANOSSA DICIT.

Si ego (660) Reginum timeo mos est ut amicum,
Lex mea privata (661), Benedictus quam mihi papa
Præbuit in charta carecti (662) formiter ampla,
Separat a Christo, si quid mihi demerit ipsum,
Illius a cura procul omnia sunt mea jura;
Pontifices omnes pœna simili quoque torret.

MANTUA RESPONDIT.

Parce mihi, quæso, video te tangere cœlum.

CANOSSA DICIT.

Parco tibi valde, mecum cane carmina saltem
Ex domino nostro Bonifacio velut opto.

MANTUA RESPONDIT.

Quid proba dixisti? metra plurima te sine finxi;
Immemor es forsân metrorum me fore (663) portam?
Dulcis amica mea, generavi namque poetam
Virgilium (664), certum super omnes edere versus.

CANOSSA DICIT.

Ore tuo damnas temet nimium mea fallax;
Nunquid non nosco quantum tibi pertinet auctor
Virgilius? quippe genitus de te fuit ipse,
Sed suffere tuum nequit opprobrium sibi durus,

clissimi VII papæ secundo, imperii vero domni Ottonis tertio. Hoc est, anno 976, aut potius 975; hunc enim nodum tentare hic non vacat. Ibi autem legitur: *Qualiter Teudaldus comes filius Adelberti jam comitis limina apostolorum digna devotione visitans, ex parte sui patris hujusmodi a nostra apostolica auctoritate petiit ut ecclesiam in honore sanctorum confessorum Dei, Apollonii videlicet, Ursicini atque Rusticiani, martyrum quoque Mauricii, Alexandri et Victoris consecratam, quam ipse Adelbertus in suis propriis rebus, videlicet in rupe, quæ Canossia vocatur, ab imis fundamentis construxerat.* Tum addit, decimam ab ea collatam ad usum fructuum 12 canonicorum, etc. Auctor est Donizo, Romanum missum ob hoc factum ab Attone patre Tedaldum. Hoc idem ex iis bullæ verbis eruitur ex parte sui patris. Quid ergo sibi volunt altera illa bullæ verba: *Adelberti jam comitis?* Hominem jam factum hunc hæc indicare videntur. Aut ergo in itinere Tedaldi ad plures abiit Atto, qui et Adelbertus ejus pater; aut in senectam declinans jam populorum regimine ille se abdicarat, suumque filium publicis rebus præfecerat: quod et ex assumpto per filium comitis titulo suaderi potest. Erit huic monumento suis alibi locus. Mur.

(659) *Non fore*, id est non esse. LEIB.

(660) Codex antiq. *Sic ego*. LEIB.

In cod. quoque Regien: *Sic ego*. MUR.

(661) Privilegium Benedicti papæ VI vel VII. LEIB.

(662) Codex antiquus, *fortiter*. Charta carecti putat esse quæ ex papyro est, seu arundine. LEIB.

Ab antiquis appellabantur *carices* herbæ quædam scutæ, densæ, et sparto similes, Isidoro teste. *Carectia* vero loca caricibus obsita. Propterea vox mihi hic suspecta, quanquam ad ea usque tempora

Olim quod vilis per regem sustinuisti,
Cantat nempe metrum de te, quod scis bene mecum:
Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ;
Ut te cognoscas, statim recolam tibi causas.

Antonius quidam commovit Cæsaris iram,
Propter eum rura sua perdidit alta Cremona,
Cæsare dante quidem tua militibus, dedit idem
Te conculcatam dimittens Tityrus, auras
Nostras, et silvas (665), montes, petiit quoque villas;
Castaneasque bonas, comedebat mitia poma,
Hæc tibi sint nota, *Maronis dicitur aula*
Hactenus et silva per quam pascebat ovillas.
Astet Balista (666) mons, nascitur hanc prope silvam;
In quo Virgilius titulum facit hoc modo scriptum:
Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus

B *Nocte, die, tutum carpe, viator, iter.*

Hic Balista latro fuit ingens, hic quoque (667) Maro
Propterea scripsit, qui (668) amor tuus exstitit illic,
Ex hoc quod scimus potes et tu discere visu,
Si quid habes dubii, primi lege carmina libri
Ipsius et statim tu non mea dicta negabis.
Quando te fugit (669) miseram prope me (670) cu-

[currit

Quæ meditans finxit, mihi primitus, haud tibi dixit.
Ergo qua fronte potes illum quærere? nonne
Perrexit Roman regni rogare coronam (671),
Liber ut esse queat? sibi quam dedit illico Cæsar;
Cognovit postquam sapientis carmina docta.
Hoc tu nolo neges, recolo tibi metra repente;
C *Nocis pluit tota, redeunt spectacula mane,*

in usu fuisse Ægyptiacam papyrum diffiteri nolim. Num Donizoni scriptam *characteri formiter ampla*, huc est ampla forma characterum? Num *carecta*, seu *characta* pro *exarata* a *charaxo*, quod est scribo? Mur.

(663) *Esse*. LEIB.

(664) Cod. Regien. *Virgilium certe*. MUR.

(665) Si Donizoni fides habenda, in Regiensis agrum, a patriæ tumultu compulsus recessit Virgilius, ibique bucolica sua carmina concinnavit. At ubinam ejusmodi rei Donizoni nostro certæ tabulæ? Mur.

(666) Legendum *Ast et Balista*. Sequitur Cod. Regien., *nascitur et prope silvam*. Nunc appellatur *Monte di Valestra*, situm cujus quicumque spectat, delectationem capit. In cacamine plateam naturæ velut artis æmulatrix fecit. Subtus in saxo varicis specus; ibique delitescere thesauros quorum cacodæmon custos, credulum vulgus refert. Desumpsit autem Donizo hos versus ex antiqua Virgilii Vita, quæ Donato grammatico tribuitur. Sed longe ante Virgilium Balistæ monti nomen fuit. Mur.

(667) Codices nostri *hunc quoque*. MUR.

(668) Codex antiq. *quia*. LEIB.

Vide, quot nobis errores oculus incautus creest Nihil aliud hic est, nisi *quia mortuus exstitit illic*. Ita msti. codices nostri. MUR.

(669) Vereor, ut Donizo ex iis, quæ supersunt, Virgili carminibus persuadere nobis possit, poetam ex afflicto agro Mantuano se in Regienses colles recepisse. MUR.

(670) Codex antiq., *meque*. LEIB.

(671) Regem significat, hoc est Augustum Cæsarem. MUR.

Divisum imperium cum Jove Cæsar habes (672). A
 Nec Maro parva metra (673) jecit regis in aula;
 Cumque reperta forent, rex cuidam fecit honorem,
 Qui se laudabat, quod fecerat hæc metra chara
 Tityrus inde colens iterum conscripsit eosdem
 Versus sic pulchre de facta fraude refundens:
Hos ego versiculos feci, tulit alter honorem,
Sic vos non vobis vellera fertis oves (674),
Sic vos non vobis mellificatis apes.
 Hos partim jactans (675) in eadem Cæsaris aula,
 Non latuit regem, quis carmina tanta referret.
 Imperat ante suum Maronem ducere vultum,
 Præstat quæque; rogat libertatem, sibi donat.
 Ad te qui jussu remeavit Cæsaris hujus,
 Sed non quod poscit, quisti dare tu sibi, nostri
 [(676)]

Nam repetens agros, ceu jusserat induperator,
 Arius (677) est quidam centurio motus in ira,
 Ejus habens agros, occidere quærit ut atrox
 Virgilium, fluviis sed Mincius abdidit illum,
 Se jactans mortem vitavit ibi, sed et hostem.
 Cæsaris ad vultum (678) replecavit qui cito cursum;
 Ræque viros claros tres secum misit, ut agros
 Restituant ipsi, fecere quod insimul ipsi.
 Tu sibi nec vitam servasti, rura nec ipsa;
 Desine jactari jam te, jam Mantua vanis
 Laudibus ex istis, vacuæ sunt ceu tibi dixi,
 Pone supercilia, mecum contendere vita.

(672) Legerem lubentius habet. Ita in Virgilio Vita
 a Tib. Claudio Donato antiquitus scripta, quam ex-
 pilavit Donatio noster, ut hic de Virgilio cum Man-
 tua contenderet, eumque in Canossa, seu regii Lepi-
 di montibus consedis ostendat. Mur.

(673) Forte, *proiecit*. LEIB.

Cod. Padoliron., *pauca metra*. Mur.

(674) In ambobus codicibus nostris mstis. duo
 versus adduntur, nempe:

Sic vos non nobis fertis aratra boves.

Sic vos non nobis nidificatis aves:

Et quidem addenda. Ea enim exhibentur etiam
 in nuper laudata Virgilio Vita.

(675) In Regien. Cod. rectius haberetur: *Hos pa-
 riter jactans*. Mur.

(676) Id est nostris. LEIB.

Fortasse, *noti*. Donizo censuit, Virgilium revera
servilem olim egisse vitam, eumque ab Augusto *liber-
 tate* donatum. Sed ex ecloga ejus prima, quam
 hic ante oculos Donizo habuit, hoc minime excalpas.
 Ino et obstant veterum testimonia. Mur.

(677) In Virgilio Vita *Atius* appellatur. Mur.

(678) Forte, *repedavit*. LEIB.

Et quidem in Regien. cod. legitur, *repedavit*.
 Fortassis etiam, *replicavit*. Mur.

(679) In cod. Regien., *pœnitent nimis actæ*. Mur.

(680) Hæc in codicibus nostris non leguntur,
 quasi Mantua loqui pergat. Verum sequentia Can-
 ossam potius loquentem exhibent. Mur.

(681) Codex antiq., *alvum*. LEIB.

(682) Hoc est, siquidem conjicio, didici me so-
 lam manentem dicere meliora. Mur.

(683) Cod. antiq., *desedere*, id est *discedere*. LEIB.
 Codices nostros præfero, ubi *Deus edere*. Lectio-
 nem codicis Vaticani, nempe *desedere*, si attentius
 perspexisset amanuensis, intellexisset non *discedere*,
 scilicet *Deus edere* illic legi. Mur.

(684) Scilicet Tuscæ. In actis eorum temporum
 Beatrix ista *ducatrix* appellatur, nam Tuscæ mar-

MANUA RESPONDIT.

Præcipe quæque placent mihi, pœnitent nimis (679)
 [acre.

CANOSSA DICIT (680).

Ut teneas alium (681) nostri domini volo tantum
 Ac jubeo; metrum sed nullum psallere tecum
 Ulterius glisco, didici melius quia dicto (682)
 Sola manens, metrum præstet decedere (683) verum,
 Quod placeat cuncto recitatum maxime mundo.

CAPUT XVII.

Quot annis vixit Beatrix post Bonifacium, et quam
 prudenter omnia regit.

Quis narrare potest quantum prudenter honores,
 Ejus post finem, tenuit conjux sua vivens
 Bis denis annis post ipsum quinque peractis;
 B Oppida, castella, marcham (684) propriam quæque

[terram

Rite gubernavit, tenuit comitissa Beatrix (685);
 Moribus in pulchris natam nutritiv ab ulnis,
 Scilicet excelsam Mathildem mente modestam,
 Bina monasteria cum qua simul edidit ipsa;
 Ut tueatur eas qui cœli ducit habenas,
 Faxinorense (686) monasterium primum fuit illud;
 Prædia multa satis dedit illis (687) magna Beatrix;
 Esse quia monachos plus quam clericos venerandos
 Credebant ambæ (688); Canusinæ quoque sanctæ
 Ecclesiæ nomen (689) mutaverunt et honorem
 In melius, dudum cui præpositus fuit unus,

chiones ducali quoque titulo fruebantur. Mur.
 C (685) Dissimulat poeta secundum ejus matrimo-
 nium cum Godefrido duce, et captivitatem, in qua
 eam habuit Henricus imp., quod hosti ipsius nu-
 psisset. Obiit Godefridus anno 1069, quo etiam cre-
 dit Florentinus filiam Beatricis Mathildem filio Ge-
 defridi Godefrido desponsatam. LEIB.
 (686) Codex antiq., *Fraxinorense monasterium fuit
 illud*. LEIB.

Scribendum *Fraxinorense*, nunc *Frassinoro*, qui
 pagus super montes agri Mutinensis euntibus Saxolo
 ad Carphinianam ac Tusciam invensendum se præbet.
 Vide in bullar. Casin. constitutionem civit., ubi
 donatio a Beatrice facta eidem cœnobio. Habeo di-
 ploma Frederici I datum anno 1164, quo *monaste-
 rium Sancti Claudi de Frazinorio, et venerabilem
 ejus abbatem Willelmum* sub protectione sua recipi,
 ejusque jura confirmat. Inquirenti mihi olim ve-
 stigia veteris cœnobii, si templum excipias ex vetu-
 state commendandum, vix aliud quidquam visu
 dignum occurrit. Loci autem reditus, qui olim com-
 plures erant, Romano Maronitarum collegio attribuit
 fuere. Mur.

D (687) Ms. cod. Regien., *dedit illic*. Neque solum
 abundavit Fraxinorense monasterium ingenti præ-
 diorum cumulo, quæ canonem nunc emphyteuticum
 reddunt, sed etiam diversis castellis olim imperavit,
 quæ a pluribus sæculis in jus reipublicæ Mutinensis
 concesserunt. Mur.

(688) Itaque auctor ipse erat monachus. LEIB.

(689) Canonicorum collegium, nempe 12 canonicos
 sub præposito, in Canossino sancti Apollonii templo,
 Atto comes Bonifacii marchionis avus erexerat.
 Beatrice autem ac ejus filia Mathilde comitissa cur-
 rantibus, inde amoto canonicorum cœtu, monachis
 Benedictinis data fuit cum claustris ecclesia. In eo-
 dem autem cœnobio Deo militabat ipse Donizo hujus
 carminis auctor. Mur.

Usus cum cleris (690) non in tantum duodennis
Deservire quidem, nunc abbas servit ibidem:
Cum monachis Christo multis famulantibus illo.

CAPUT XVIII.

Quod secundus Henricus tempore Beatricis mortuus est, et quod tertius Henricus cum papa Alexandro II nimie discordatus est.

Cæsar Henricus comitissæ tempore vivus
Exstiterat, scimus quod herus (691) fuit atque pro-
ipse Beatricis magnæ, natæque Mathildis. [in]quus
Mortuus Augustus fuit in pace sepultus.
Postquam (692) surrexit, qui de lumbis puer exi-
Illius, in regnum, fiet per quem male rectum,
Scilicet Henricus crudelis tertius hydus;
Cujus erat mater regina videlicet Agnes,
Hunc in ventre gerens, vidit quod sit draco vere
In somnis infans; hoc multis retulit ipsa
Hunc Victor (693) regem laudavit papa recenter,
Hic nimis exerceas crudelia rex adolescens,
Ut sonipes mulus, sensus non est quibus ullus,
A papis sanctis verbis sæpissime blandis
Admonitus, sentes genuit mens illius ex se;
Nicolaum papam (694) contempsit mens sua prava,
Sprevit Alexandrum papam vere venerandum,
Tollere Romanum cui tentat pontificatum,
Quemdam Parmensem Cadalum papam jubet esse:
Præsul erat Parmæ Cadalus ditissimus, atque
Præparat absque mora se contra pergere Romam

(690) Non nisi. LEIB.

(691) Herus ex Græco, nexu (nempe sanguinis) C
ligatus; ἱσος, vel ἱσος, est nexus. Florentinus pro
quod herus leg. quam hævus, sed non explicat. Non
satis explorata est ratio consanguinitatis inter imp.
Henricum III (quem poeta secundum vocat, in Italia
scilicet) et Beatricem. Sane Henricus IV amitam
vocat in epist. Regesto Gregorii VII inserta. Usper-
gensis (1054) nepem Henrici III Domnizo Mathildam
(filiam Beatricis) consobrinam Henrici IV, infra
lib. II, cap. 1. Et sane Henricus V jure propinqui-
tatis etiam hæreditatem Mathildis filix Beatricis sibi
vindicans. Sed cum ignoretur ex qua stirpe fuerit
mater Beatricis, cui et ipsi nomen Mathildi, mirum
non est gradum cognationis ignorari, nam amita- et
nepis vocabula late apud hujusmodi scriptores sumi
constat. Quid si Giselæ Conrado imperatori nuptæ
soror fuerit? ita et verborum proprietati, et rerum
circumstantiis satisfiet. LEIB.

(692) Leg.: Post quem. MUR.

(693) Scilicet Victor II papa, anno 1056, quo e
vivi sublato Henrico inter Augustos secundo, ejus
filium Henricum puer regni Germanici ac Italici fre-
num suscepit. Id factum permittente Romano ponti-
fice Victore, scribit Paulus Berniendensis in Vita
Gregorii VII, tom. III, Rerum Italicarum. Apud
poetam nostrum Victor regem laudavit. Consensus
autem papæ ideo commemoratus, quia non sine ejus
auctoritate rex decernebatur, qui ex regno jus acci-
piebat ad Romanum imperium. MUR.

(694) Scilicet secundum. Sed parcat Donizo. Hen-
ricus inter Germanicæ reges IV, si fides auctori Anna-
lium Hildeshemium, in lucem prodit anno 1048.
Si Hermanno Contracto, ejus nativitas in annum
1050 cadit; si denique Lamberto Scafnaburgensi,
eum peperit anno 1051 Agnes imperatrix. Atqui
Nicolaus II papa electus anno 1058 vivendi finem
fecit anno 1061. Qui ergo dicendus est Henricus rex
perulius, et annos tantum decem aut undecim ra-

A Filius iste mali, quem sprevit docta Beatrix.
Nam foveam parvam, deridendi sibi causa,
In strata fieri tunc præcepit Motinensi (695),
In noctis tenebris. Cadalus tenebrosus at ivit
Multos conducens, caput orbis venit ad urbem,
Quem pars perversa pretiosius (696) cepit, aberrans,
A dictis Cephæ, sed pars sibi dextra repente
Obviat ad pugnam, Cadaloa cohorsque repugnans
Exsuperat dextram partem, Tiberimve cruentat.
Obtinuit præsul cathedram ter sanguine (697) plenus
Ob terræ febres Parmenses mox rediere.
Pontificem solum linquunt proprium Cadaloum,
Pars ab eis fessa capit ipsum denique dextra,
Et super excelsam turrim Crescentis (698) apertam
Evehitur, vinculis constringitur undique firmis.
B Præsul Alexander cathedram recipit veneranter,
Ille, fuga lapsus, Parmam redit undique lassus,
Nomen habet papæ, quod nomen sumpsit inane,
Derisus valde moritur cum crimine Parmæ.
Pastor Alexander regnavit ovanter, ut ante,
Errantem regem stultum revocare paterne;
Dicta Patris sancti despexit perfidus, ast hic
Credere perversis tantum vult atque protervis,
Vendebatque vagus super hæc mala pontificatus;
Qui propter papam non deseruit mala tanta.
Tristes inde satis Mathildis erantque Beatrix
Quæ sub Alexandro papa stabant venerando
His ita digestis præfatus papa recessit

tus, contempsisse Nicolaum II? Non desunt certa
alia istius principis vitia ac flagitia, quæ jure vitu-
petes. MUR.

(695) Et quidem rudibus sæculis in more fuit Mo-
tinensem, potius quam Mutinensem appellare hanc
civitatem. Strata vero Mutinensis eadem est ac via
Æmilia per Mutinam deducta, quam tamen nos
Claudiam dicimus, neque recenti appellatione, sed
perquam vetusta, ut antiquæ chartæ Urbis osten-
dunt. In Actis etiam sancti Domnini martyris apud
Surium ad diem 9 Octobris, hæc habentur: *Beatus
vero Domninus perrexit via Claudia; Christiani alii
per Flamineam, alii per Aureliam, alii item per
Claudiam fugiunt.* Usuardus quoque in Martyrologio
suo, et Romanum Martyrologium ad diem 9 Octo-
bris *Claudiam* appellant. Id animadvertant eruditi
velim; hinc enim elucere videtur, a Claudio quodam
restauratam fuisse viam Æmiliam, ideoque antiquum
perdidisse nomen. Tib. Claudius imperator apud
Reines., class. 3, num. 80 inscript. viam Valeriam
a se restitutam, *Claudiam* appellandam curavit.
Quidni hoc idem Æmilix viæ contigerit? MUR.

(696) Cod. ant., *pretio suscepti*, id est Simoniacæ.
LEIB.

(697) Ms. Padolir., habet *tunc sanguine*. Acta sunt
hæc anno 1062. Auctor est Donizo, victoriam primo
cessisse Cadaloi militibus. Et revera male primo
contigit Romanis pro Alexandro vero papa prælian-
tibus. MUR.

(698) Molem Adriani significat, quam nunc arcem,
seu castrum Sancti Angeli dicimus. Turris autem
Crescentii potius quam *Crescentis* appellata fuit ab
aliis scriptoribus. In Vita Alexandri II, tom. III Rer.
Italicæ. Cadalous dicitur receptus in castellum Sancti
Angeli a Cencio præfecti filio, ibique per duos annos
obsessus. Quæ huic habet Donizo de vinculis firmis,
quibus ille constrictus fuit, liberaliter explicanda
sunt de obsidione illa. MUR.

Divisum imperium cum Jove Cæsar habes (672). A
 Nec Maro parva metra (673) jecit regis in aula;
 Cumque reperta forent, rex cuidam fecit honorem,
 Qui se laudabat, quod fecerat hæc metra chara
 Tityrus inde dolens iterum conscripsit eosdem
 Versus sic pulchre de facta fraude refundens:
Hos ego versiculos feci, tulit alter honorem,
Sic vos non vobis vellera fertis oves (674),
Sic vos non vobis mellificatis apes.
 Hos partim jactans (675) in eadem Cæsaris aula,
 Non latuit regem, quis carmina tanta referret.
 Imperat ante suum Maronem ducere vultum,
 Præstat quæque; rogat libertatem, sibi donat.
 Ad te qui jussu remeavit Cæsaris hujus,
 Sed non quod poscit, quisti dare tu sibi, nostri
 [(676)

Nam repetens agros, ceu jusserat induperator,
 Arius (677) est quidam centurio motus in ira,
 Ejus habens agros, occidere quærit ut atrox
 Virgilium, fluvijs sed Mincius addidit illum,
 Se jactans mortem vitavit ibi, sed et hostem.
 Cæsaris ad vultum (678) replecavit qui cito cursum;
 Rexque viros claros tres secum misit, ut agros
 Restituant ipsi, fecere quod insimul ipsi.
 Tu sibi nec vitam servasti, rura nec ipsa;
 Desine jactari jam te, jam Mantua vanis
 Laudibus ex istis, vacuæ sunt ceu tibi dixi,
 Pone supercilia, mecum contendere vita.

(672) Legerem lubentius habet. Ita in Virgilio Vita
 a Tib. Claudio Donato antiquius scripta, quam ex-
 pilavit Donizo noster, ut hic de Virgilio cum Man-
 tua contenderet, eumque in Canossæ, seu regii Lepi-
 didi montibus concessisse ostendat. MUR.

(673) Forte, projecit. LEIB.

Cod. Padoliron., pauca metra. MUR.

(674) In ambobus codicibus nostris mstis. duo
 versus adduntur, nempe:

Sic vos non nobis fertis aratra boves.

Sic vos non nobis nidificatis aves:

Et quidem addenda. Ea enim exhibentur etiam
 in nuper laudata Virgilio Vita.

(675) In Regien. Cod. rectius haberetur: *Hos pa-
 riter jactans.* MUR.

(676) Id est nostros. LEIB.

Fortasse, nosti. Donizo censuit, Virgilium revera
 servilem olim egisse vitam, eumque ab Augusto li-
 bertate donatum. Sed ex ecloga ejus prima, quam
 hic ante oculos Donizo habuit, hoc minime excalpas.
 In eo obstant veterum testimonia. MUR.

(677) In Virgilio Vita *Atius* appellatur. MUR.

(678) Forte, *repedavit.* LEIB.

Et quidem in Regien. cod. legitur, *repedavit.*

Fortassis etiam, *replicavit.* MUR.

(679) In cod. Regien., *pœnitentia nimis actæ.* MUR.

(680) Hæc in codicibus nostris non leguntur,
 quasi Mantua loqui pergat. Verum sequentia Can-
 nossam potius loquentem exhibent. MUR.

(681) Codex antiq., *atum.* LEIB.

(682) Hoc est, siquidem conjicio, didici me so-
 lam manentem dictare meliora. MUR.

(683) Cod. antiq., *desedere*, id est *discedere.* LEIB.

Codicis nostros præfero, ubi *Deus edere.* Lectio-
 nem codicis Vaticanæ, nempe *desedere*, si attentius
 perspexisset amanuensis, intellexisset non *discedere*,
 sed *Deus edere* illic legi. MUR.

(684) Scilicet Tuscæ. In actis eorum temporum
 Beatrix ista *dicatrix* appellatur, nam Tuscæ mar-

MANUA RESPONDIT.

Præcipe quæque placent mihi, pœnitent nimis (679)
 [acre.

CANOSSA DICIT. (680).

Ut teneas alium (681) nostri domini volo tantum
 Ac jubeo; metrum sed nullum psallere tecum
 Ulterius glisco, didici melius quia dicto (682)
 Sola manens, metrum præstet decedere (683) verum,
 Quod placeat cuncto pœnitentum maxime mundo.

CAPUT XVII.

Quot annis vixit Beatrix post Bonifacium, et quam
 prudenter omnia regit.

Quis narrare potest quantum prudenter honores,
 Ejus post finem, tenuit conjux sua vivens
 Bis denis annis post ipsum quinque peractis;
 Oppida, castella, marcham (684) propriam quæque

[terram

Rite gubernavit, tenuit comitissa Beatrix (685);
 Moribus in pulchris natam nutritiv ab ulnis,
 Scilicet excelsum Mathildem mente modestam,
 Bina monasteria cum qua simul edidit ipsa;
 Ut tueatur eas qui cœli ducit habenas,
 Faxinorense (686) monasterium primum fuit illud;
 Prædia multa satis dedit illis (687) magna Beatrix;
 Esse quia monachos plus quam clericos venerandos
 Credebant ambæ (688); Canusinæ quoque sanctæ
 Ecclesiæ nomen (689) mutaverunt et honorem
 In melius, dudum cui præpositus fuit unus,

chiones ducali quoque titulo fruebantur. MUR.
 (685) Dissimulat poeta secundum ejus matrimo-
 nium cum Godefrido duce, et captivitatem, in qua
 eam habuit Henricus imp., quod hosti ipsius nu-
 psisset. Obiit Godefridus anno 1069, quo etiam cre-
 dit Florentinus filiam Beatricis Mathildem filio Ge-
 defridi Godefrido desponsatam. LEIB.
 (686) Codex antiq., *Fraxinorense monasterium fuit
 illud.* LEIB.

Scribendum *Fraxinorense*, nunc *Frassinoro*, qui
 pagus super montes agri Mutinensis euntibus Saxolo
 ad Carphinianam ac Tusciam invisendum se præbet.
 Vide in bullar. Casin. constitutionem civi, ubi
 donatio a Beatrice facta eidem cœnobio. Habeo di-
 ploma Frederici I datum anno 1164, quo *monaste-
 rium Sancti Claudii de Fraxinorio, et venerabilem
 ejus abbatem Wilhelmm* sub protectione sua recipit,
 ejusque jura confirmat. Inquirenti mihi olim ve-
 stigia veteris cœnobii, si templum excipias ex vetu-
 state commendandum, vix aliud quidquam visu
 dignum occurrit. Loci autem reditus, qui olim com-
 plures erant, Romano Maronitarum collegio attributi
 fuere. MUR.

(687) Ms. cod. Regien., *dedit illic.* Neque solum
 abundavit Fraxinorense monasterium ingenti præ-
 diorum cumulo, quæ canonem nunc emphyteuticum
 reddunt, sed etiam diversis castellis olim imperavit,
 quæ a pluribus sæculis in jus reipublicæ Mutinensis
 concesserunt. MUR.

(688) Itaque auctor ipse erat monachus. LEIB.
 (689) Canoniorum collegium, nempe 12 canonicos
 sub præposito, in Canossino sancti Apollonii templo,
 Atto comes Bonifacii marchionis avus erexerat.
 Beatrix autem ac ejus filia Mathilde comitissa cu-
 rantibus, inde amoto canonicorum cœtu, monachis
 Benedictinis data fuit cum claustris ecclesia. In eo-
 dem autem cœnobio Deo militabat ipse Donizo hujus
 carminis auctor. MUR.

Usus cum cleris (690) non in tantum duodennis
Deservire quidem, nunc abbas servit ibidem.
Cum monachis Christo multis famulantibus illo.

CAPUT XVIII.

Quod secundus Henricus tempore Beatricis mortuus
est, et quod tertius Henricus cum papa Alexan-
dro II nimie discordatus est.

Cæsar Henricus comitissæ tempore vivus
Exstiterat, scimus quod herus (691) fuit atque pro-
ipse Beatricis magnæ, natæque Mathildis. [p]rius
Mortuus Augustus fuit in pace sepultus.
Postquam (692) surrexit, qui de lumbis puer exi-
illius, in regnum, fiet per quem male rectum,
Scilicet Henricus crudelis tertius hydus;
Cujus erat mater regina videlicet Agnes,
Huic in ventre genens, vidit quod sit draco vere
In somnis infans; hoc multis retulit ipsa
Hunc Victor (693) regem laudavit papa recenter,
Ille nimis exercens crudelia rex adolescens,
Ut sonipes mulus, sensus non est quibus ullus,
A papis sanctis verbis sæpissime blandis
Admonitus, sentes genuit mens illius ex se;
Nicolaum papam (694) contempsit mens sua prava,
Sprevit Alexandrum papam vere venerandum,
Tollere Romanum cui tentat pontificatum,
Quendam Parmensem Cadalum papam jubet esse:
Præsul erat Parmæ Cadalus ditissimus, atque
Præparat absque mora se contra pergere Romam

(690) Non nisi. LEIB.

(691) Herus ex Græco, nexu (nempe sanguinis) C
ligatus; *ἵππος*, vel *ἵππος* est nexus. Florentinus pro
quod herus leg. quam hæmus, sed non explicat. Non
satis explorata est ratio consanguinitatis inter imp.
Henricum III (quem poeta secundum vocat, in Italia
scilicet) et Beatricem. Sane Henricus IV *amitam*
vocat in epist. Regesto Gregorii VII inserta. Uspen-
gensis (1054) neptem Henrici III Domnizo Mathildam
(filiam Beatricis) *consobrinam Henrici IV*, infra
lib. II, cap. 1. Et sane Henricus V jure propinqui-
tatis etiam hæreditatem Mathildis filix Beatricis sibi
vindicans. Sed cum ignoretur ex qua stirpe fuerit
mater Beatricis, cui et ipsi nomen Mathildi, mirum
non est gradum cognationis ignorari, nam *amitæ* et
neptis vocabula late apud hujusmodi scriptores sumi
constat. Quid si Gisela Conrado imperatori nuptæ
soror fuerit? ita et verborum proprietati, et rerum
circumstantiis satisfiet. LEIB.

(692) Leg.: Post quem. MUR.

(693) Scilicet Victor II papa, anno 1056, quo e D
vivi sublato Henrico inter Augustos secundo, ejus
filius Henricus puer regni Germanici ac Italici fre-
num suscepit. Id factum *permittente Romano ponti-
fice Victore*, scribit Paulus Bernriendensis in Vita
Gregorii VII, tom. III, Rerum Italicarum. Apud
poetam nostrum *Victor regem laudavit*. Consensus
autem papæ ideo commemoratur, quia non sine ejus
auctoritate rex decernatur, qui ex regno jus acci-
piebat ad Romanum imperium. MUR.

(694) Scilicet secundum. Sed parcat Donizo. Hen-
ricus inter Germaniæ reges IV, si fides auctori Anna-
lium Hildeshemensium, in lucem prodit anno 1048.
Si Hermanno Contracto, ejus nativitas in annum
1050 cadit; si denique Lamberto Scafnaburgensi,
eum peperit anno 1031 Agnes imperatrix. Atqui
Nicolaus II papa electus anno 1058 vivendi finem
fecit anno 1061. Qui ergo dicendus est Henricus rex
puerulus, et annos tantum decem aut undecim na-

A Filius iste mali, quem sprevit docta Beatrix.
Nam foveam parvam, deridendi sibi causa,
In strata fieri tunc præcepit Motinensi (695),
In noctis tenebris. Cadalus tenebrosus at ivit
Multos conducens, caput orbis venit ad urbem,
Quem pars perversa pretiosius (696) cepit, aberrans,
A dictis Cephæ, sed pars sibi dextra repente
Obviat ad pugnam, Cadaloa cohorsque repugnans
Exsuperat dextram partem, Tiberimve cruentat.
Obtinuit præsul cathedram ter sanguine (697) plenus
Ob terræ febres Parmenses mox rediere.
Pontificem solum linquunt proprium Cadaloum,
Pars ab eis fessa capit ipsum denique dextra,
Et super excelsam turrim Crescentis (698) apertam
Evehitur, vinculis constringitur undique firmis.

B Præsul Alexander cathedram recipit veneranter,
Ille, fuga lapsus, Parmam redit undique lassus,
Nomen habet papæ, quod nomen sumpsit inane,
Derisus valde moritur cum crimine Parmæ.
Pastor Alexander regnavit ovanter, ut ante,
Errantem regem studuit revocare paterne;
Dicta Patris sancti despexit perfidus, ast hic
Credere perversis tantum vult atque protervis,
Vendebatque vagus super hæc mala pontificatus;
Qui propter papam non deseruit mala tanta.
Tristes inde satis Mathildis erantque Beatrix
Quæ sub Alexandro papa stabant venerando
His ita digestis præfatus papa recessit

tus, contempsisse Nicolaum II? Non desunt certa
alia istius principis vitia ac flagitia, quæ jure vitu-
petes. MUR.

(695) Et quidem rudibus sæculis in more fuit *Mo-
tinensem*, potius quam *Mutinensem* appellare hanc
civitatem. *Strata* vero *Mutinensis* eadem est ac via
Æmilia per Mutinam deducta, quam tamen nos
Claudiam dicimus, neque recenti appellatione, sed
perquam vetusta, ut antiquæ chartæ Urbis osten-
dunt. In Actis etiam sancti Domnini martyris apud
Surium ad diem 9 Octobris, hæc habentur: *Beatus
vero Dominus perrexit via Claudia; Christiani alii
per Flamineam, alii per Aureliam, alii item per
Claudiam fugiunt*. Usuardus quoque in Martyrologio
suo, et Romanum Martyrologium ad diem 9 Octo-
bris *Claudiam* appellat. Id animadvertant eruditi
velim; hinc enim elucere videtur, a Claudio quodam
restauratam fuisse viam Æmiliam, ideoque antiquum
perdidisse nomen. Tib. Claudius imperator apud
Reines., class. 3, num. 80 inscript. viam Valeriam
a se restitutam, *Claudiam* appellandam curavit.
Quidni hoc idem Æmiliæ viæ contigerit? MUR.

(696) Cod. ant., *pretio suscepti*, id est Simoniace.
LEIB.

(697) Ms. Padolir., habet *tunc sanguine*. Acta sunt
hæc anno 1002. Auctor est Donizo, victoriam primo
cessisse Cadaloi militibus. Et revera male primo
contigit Romanis pro Alexandro vero papa præliantibus. MUR.

(698) Molem Adriani significat, quam nunc arcem,
seu castrum Sancti Angeli dicimus. Turris autem
Crescentii potius quam *Crescentis* appellata fuit ab
aliis scriptoribus. In Vita Alexandri II, tom. III Rer.
Italicæ. Cadalous dicitur receptus in *castellum Sancti
Angeli* a Cencio præfecti filio, ibique *per duos annos
obsessus*. Quæ huic habet Donizo *de vinculis firmis*,
quibus ille constrictus fuit, liberaliter explicanda
sunt de obsidione illa. MUR.

Ante novem soles * (699) Madius quam ferret odo-
res (700)

Ex isto cosmo, supero requiescat in horto.
Anni mille Dei, tres, tunc quoque septuageni.

CAPUT XIX.

*Quod post Alexandrum Gregorius septimus papa sa-
cratus est, cum quo prælibatus rex tandiu discor-
datus est, quod ab eo damnatus est.*

Post Alexandrum fuit Ildebrandus amandus
Antistes factus, prius archidiaconus almus
Exstitit ejusdem reverendæ sedis in urbe;
Dum consecratur, Gregorius ipse vocatur,
Jure Deus nomen sibi tale dedit vel honorem,
Ne lupus irrumpat, vigilat caulas ovium sat;
Noverat esse pius miseris, altis quoque dirus (701),
Diversisque modis culmen retinebat honoris;
Plenus erat mira super omnes quippe sophia,
Septimus antistes Gregorius exstitit iste;
Lucra gregis quærens studuit regemque monere
Dulciter, a tantis respiceret ut malefactis (702),
Ecclesias scripsit pretio ne venderet ipsi.
Ad cujus scripta rescripsit rex bona dicta;
Cujus papa legens apices, gaudens ait esse
In cælo cunctis de tali gaudia justis.
Rex ultra montes degebat, pastor in Urbe,
Legatus velox referabat eis nova crebero;
Inter utrosque manens Mathildis cognita mater,
Ut pax in regno toto fieret sine bello,
Pontificis pacem regem suadebat amare,
Atque pium papam de regis amore rogabat.
(703) Regis erat mater tunc Romæ subdita papæ,
Quam vir amans pacem pro nati mittere pace
Ordinat, et secum Prænestinæ quoque verum
Pontificem Christi, cui jungit et hostia tristis (704)
Pontificem magnum, quem nomine clamo Giraldum;
Hos ultra montes direxit papa, duosque,
Quos rex dignanter cum matre recolligit Agne (705),
In manibus quorum promisit jussa piorum
Se pro posse sequi papæ, sancti quoque Petri,
Ecclesiam (706) summi Domini non vendere nummis;
Lætificat valde nati responsio matrem;
Romam regressa papæ retulit nova gesta;
Papa Deo laudem tulit immensam super hanc rem.

(699) Asteriscum hic posuit Leibnitiuss, quasi
aliquid desideretur. Verum sensus bene constat,
et nihil aliud poscit. Est autem ejusmodi: Præfatus
papa recessit, hoc est postremo fato sublatus est,
novem soles ante quam Madius ferret odores, id est
dies novem ante Kalendas Maii mensis, florum at-
que odorum parentis. Et quidem x Kal. Maii Alexan-
der II obiit anno 1073. Mur.

(700) Id est mense Aprili anni 1073. LEIB.

(701) Rectius in codicibus nostris quoque durus.
Mur.

(702) In cod. Padolir., *maledictis*. Mur.

(703) Sequentes 19 versus citat Baron., tom. XI,
1074. LEIB.

Agnes Augusta, quæ anno 1074 pro Gregorio VII
stabat, et vulnera Ecclesiæ illata a filio sanare nite-
bantur. Mur.

(704) *Ostia*. LEIB.

(705) Ad ipsum cum matre venientes. Lambertus
ait, cum imperatrici legatos venisse episcopos

A Ad scelera rursus rediit rex post modicum tunc,
Ad quem mendacem direxit denuo matrem;
De prope post ipsam sibi transmisit sua scripta;
Qui doluit tandem, matrique spondit ut ante
Credidit hoc statim genitrix, quod rex simulavit,
Quæ rediit Romam, papam reverenter honorans,
Post hæc ad regem bis scripsit papa decenter;
Quos apices sacros tenuit rex maxime charos,
Quem tunc Saxones regem sprevere feroces,
Prælia qui secum statuunt committere demum:
(707) Quod rex absque mora papæ mandavit, adorans,
Atque petens ipsum, pro se roget ut crucifixum.
Pastor confestim Saxonum mittere genti
Curavit, plane pacem cupiens revocare,
Inde suus missus donec redeat, jubet ipsum

B Regem nullo modo super ipsos pergere; quod non
Rex exspectavit, galeatus quin equitavit,
Contra Saxones, qui fortes sunt et atroces.
Peccator quamvis, prudens tamen hic erat armis;
Commisso bello, victor rex exstitit ergo,
Unde superbus adest, papam desepxit, ut amens,
Omnia quæ papæ matrique sponderat ante,
Fregit et invasit, Simoniacos revocavit.
Afficitur valde vir apostolicus super hanc rem;
Accitis missis multis hoc illico scripsit,
Atque Beatrici dominæ, prolisque Mathildi,
Quæ dominum papam flagrantem (708) semper
[amabant,

Perfidiam regis detestavere tumentis.

(709) Acrius ad regem scripsit pastor sacer, et se
C Ulterius clamat non posse pati mala tanta.
Rex mox hac illac discurrere cœpit, ad ista
Plures perversos coadunans tempore certo,
Cum quibus adversum patrem loquitur reverendum.
Moguntinus ibi fuit archiepiscopus, ipsi
Judicium totum tribuit rex flagitiosus.
Huc Ugo tunc falsus venit, qui dicitur albus,
(710) Officit hic multis; Romanæ presbyter (711) urbis
Ter damnatus erat, pretio quia restituebat
Emptores Christi templorum, junctus et ipsis
Adversus papam fingens mala, lætificabat
Corda malignorum, regis simul, et sociorum.

Ostiensem, Prænestinum, Curiensem, Cumensem
1074. LEIB.

(706) Cod. Regien., et quidem rectius, *ecclesias*.
Mur.

(707) Sequentes 13 versus recitat Bar. 1073,
num. 25. LEIB.

(708) Cod. ant., *flagranter*. LEIB.

In nostris quoque codicibus legitur *flagranter*.
Mur.

(709) Seqq. versus 28, recitat Baron. 1076, num.
15. LEIB.

(710) Cod. ant., *offuit*, id est obfuit. LEIB.

Habent et nostri codices *offuit*. De Bugone *candido*,
sive *albo*, aut *blanco*, quem Italice appellatum puto
Ugo Bianco, multa habet historia illorum tempo-
rum. Vide potissimum tomo III Rer. Ital. Vitam
Gregorii VII. Mur.

(711) Presbyter cardinalis, quem ait Lambertus
propter ineptiam et mores inconditos fuisse depo-
situm. Mur.

Audax antistes Moguntinus nimis ille,
Non Christum timuit, papam quando maledixit,
Cuncti subscribunt, magis ipsi se maledicunt.
O blasphemia non hic, neque post abolenda!
Hoc anathema quidem mandavit (712) mox procul

[idem

Ad (715) Longobardos Simoniacos nimis altos,
Qui læti facti, in papam (714) denique raptim
Omnes concurrunt, regis faciunt quoque jussum,
Jurant, subscribunt, contra dominumque magistrum
Mittendos apices Romam, rex edidit ipæ;
Qui de sede sacra dicebant surgere papam,
Injuste stantem, papatum depopulantem,
Quos synodo coram statuerunt mittere Romam.
Quidam Rolandus Darmensis, clericus, aptus
Eligitur, quarum gerulus tunc litterularum.
Iacipiens (715) synodum pastor Gregorius, ovum

[(716)

Gallinæ sculptum gestans in cortice scutum,
Et colubrum nigrum, qui tendebat caput, (ictu
Quippe repercussus quodam) pertingere sursum
Non poterat, ciliun sed ventre tenus caput ipsum
Torserat et caudam triplicando dabat sinuatam;
Non erat hæc plana, sed erat sculptura levata.
Ad synodum fertur, nunquam par ante repertum.
Quod dum miratur, prædictus et ecce Rolandus
In medium venit, papæ mox dicere cœpit:
Rex jussit terræ, jusserunt pontificesque,
Ut linguas sedem quam non es dignus habere.
Romanis cleris mox idem portitor inquit (717)
Costes in pente Romam testor veniet rex.
Missurus papam, lupus hic non est quia papa.
Sic dum blasphemam, præfectus eum cupiebat
Privari vita gladio, commotus in ira (718).
Quod fecisset enim, sed ei Pater almus adhæsit;
Vixque tacens cœtus cœlesti flamine plenus,
Papa beatus ait: Turbari linquite, nati,
Ecclesiæ sanctæ, veniunt quia tempora valde
Plena dolis nimis (719), magnisque repleta periclis:
Expedit, existant, quæ sunt ut scandala scripta;
Væ sed ei pravo, per quem sunt scandala, clamo;
Nostrum nempe modum, Deus inquit, mitto luporum

(712) Cod. Regien., *mandarunt*. Scilicet hoc idem
anathema miserunt schismatici episcopi e concilia-
bulo Wormatiensi anno 1076. Mur.

(713) Bar., *Allobroges*. Sed cod. ant. habet ut
excusum est. LEIB.

(714) Cod. ant., *Papiam*, ubi synodus scilicet ha-
bita contra Gregorium. LEIB.

Codices quoque nostri habent, *Papiam*. Mur.

(715) Seqq. versus 15, recitat Bar. 1076, num.
17. LEIB.

(716) Narrat poeta pro monstro fuisse illatum in
synodum ovum gallinæ, in quo (natura an arte)
sculptus coluber, qui percussus caput frustra erigere
tentabat; id visum symbolum rei quæ tunc ageba-
tur, et Simoniacam (opinor) hæresim designare.
LEIB.

(717) Excidit hic versus in hactenus editis. Addo
ex fide mstorum. codicum, quibus utor. Sequitur
ergo post hunc versum:

Romanis cleris mox idem portitor inquit:

Costes in pente, etc. Hoc est in Pentecoste. Mur.

A In medio, vos sic, velut agnos, dicoque vobis:

Vos, quasi serpentes, prudentes convenit esse;

Vivere simpliciter veluti vivuntque columbæ.

Has gestare decet virtutes non modo (720) vere,

Atque crucem Christi studeamus ferre metipsi;

Non nos a Christo tribulatio separet isto

Tempore, sed colla subdamus membraque nostra

Martyrio; verbo fidei feriatur hic ergo

Ostensus serpens, qui scutum gestat et eu:em,

Adversus matrem Romanam catholicamque

Ecclesiam, Christi de sanguine rubra benigni.

Plura loquens papa, dixit synodus sibi sancta:

Tu Pater es Patrum, blasphemum contere pravum;

Est nostrum quippe jussis parere tuisque;

Pro Christo mortem patienter gliscimus omnes,

B Judicium confer, gladium trabe, percute fortem

Omnibus excelsæ dignum clamantibus esse

Privari regno regem, maledicere nec non.

Papa dolens, vinculis anathematis illico strinxit

Regem prædictum, cui regnum devetat ipsum. 1

In Quadragesima synodus celebrata fit ista (721).

Qui Petrum sanctum, qui papam diligit alium

Hoc anathema probat, quod regem sic inhonorat.

A Petro quisquis seu papa discrepat (722) istis

Temporibus, firmæ permansere comitissæ

Magnæ, pætra quasi Mathildis, et alta Beatrix,

Hæ mediatrices inerant et regis amicæ;

Cumque vident regem per devia tendere semper,

Proximus illarum fuerat quia rex et earum,

E Ex ipso mœstæ pandebant se satis esse, 1

Sed tamen a papa se non discedere elamant:

CAPUT XX.

De obitu dominæ Beatrix, et quomodo Canossa dicitur ex ea et de corpore ejus.

Plena bonis factis dictisque referta Beatrix,

Cunctis clara nimis, magnis parvis quoque Pisis

Ægra manens, vita de præsentis bene migrat,

Octo decemque dies (723) Aprilis dum sinit ire

Christi post ortum vera de virgine, corpus

Anno milleno bis termo septuageno

Conditur Pisis, lucem videat paradisi

Hanc patres justî ducant super æthera cuncti.

(718) Legatos suos in carcerem conjectos, et in-
dignis modis habitos queritur rex in epistola apud
Reubertum 195. Addatur Bertholdus ad ann. 1076.
LEIB.

(719) Scriberem nimis. Mur.

(720) Cod. Regien., *ros modo*. Mur.

(721) Ann. 1076. LEIB.

(722) *Legō discrepat*. Hoc est a Gregorio VII se
averterunt quamplurimi; Beatrix vero et Mathildis
firmæ in ejus obedientia, ac patrocinio *permanserunt*.
Ita habet cod. Padoliron., non vero *permansere*.
Mur

(723) In Chronicis Pisanis, quæ Ughellus edidit
tom. III, Ital. Sac., et ego in nonnullis correcta ac
ampliora iterum dabo, legitur: *Anno 1077 (møre
Pisanorum, hoc est 1076), comitissa Beatrix obiit
iv Kalendas Maii, et in magnifica tumba apud ma-
jorem ecclesiam Pisis sepulta est, ob cujus reveren-
tiam comitissa Mathildis ejus filia, quæ obiit ann. 1116
hoc est secundum epocham nostram 1115).
Ecclesiam Pisanam in Tuscia et Lombardia dotavit*

Æstimo quod vilem nimis ex hac me modo Pisi
Esse putent sane, nisi plangam, conquerar alte.
Perspicuam dominam cupiebam vivere vita
Longa, quo lætum potuissem ducere sæclum :
Defunctum corpus sperabam reddere prorsus
Dignæ telluri, dolor hic me funditus urit,
Cum tenet urbs illam, quæ non est tam bene digna.
Qui pergit Pisas, videt illic monstra marina ;
Hæc urbs paganis, Turcis, Lybicus quoque Parthis
Sordida, Chaldæi sua lustrant littora tetri ;
Sordibus a cunctis sum munda Canossa, sepulcri
Atque locus pulcher mecum ; non expedit urbes

A Querere perjuras, patrantes crimina plura (724):
Talibus in vicis cœtempserunt sepeliri
Præcipui magni nostri domini memorandi ;
Sed se post mortem condi voluere Canossæ :
Artus jam dictæ dominæ teneant modo Pisæ,
Possideant, caute nec non veneranter honorent ;
Ast animo mœsto jugiter maneo nimis ex hoc,
Spero tamen per eum, qui consolatur egenum
Me fieri lætam, mihi conservando severam
Mathildim, claram dominam probitate notatam
Omni, cujus ego vitam per sæcula quæro.

Explicit liber primus.

INCIPIT PROLOGUS LIBRI SECUNDI.

Materiam parvam facit esse comarcus (725) ut altam,
Dilatate quidem sua verba scit ipse perite,
Materiam grandem sciolus describat ovanter,
Ut, quod ei prohibet peracuta peritia scire,
Scilicet in lætum (726) sermonem tendere parvum
Patret cum nota vel materia numerosa
Valde prolixam, pauperculus (727) en ego scribam

B Materiam, cuncto divulgatam fere mundo.
Quamvis florescant, quæ scripsimus, ac renitescant
De ducibus claris, codex quos primus amavit,
Multo florebit vehementius, ac retinebunt. (728)
Facta ducatricis quæ sunt scribenda Mathildis.
Historiam longam metris describe Canossa.

Explicit prologus.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Quidquid ego possum de tanta dicere prorsus,
Scit populus mecum, minus est, plus ipsa meretur,
Tantum mirari consultius esse sciatis.
Hæc est tam clara, ceu fulgida stella Dianæ (729),
Hæc radiata fide, stat spe circumdata mire.
Huic sincera manet major dilectio sane ;
Hæc peramat celsum, per quem sunt omnia, Verbum.
Illius et servos, quos invenit esse modestos,
Diligit et laudat, reverenter obedit, honorat ;
Hæc odit vitia, virtutes comprobat ipsa (730) ;
Elatis alta, mitis sed mitibus astat ;
Scit mulcere pius, terrere sed hæc sit iniquos.
Prospera non mutant, seu non hanc tristia turbant ;
Omnibus in rebus graditur discretio secum.
Omnibus in regnis sua currit fama perennis,
Evehitur lintri trans Pontum fama Mathildis,
Nomine de cujus Turcorum castra loquuntur ;
Notitia multa cum qua rex Græcus abundat ;
Pallia cum gemmis rex dat sibi Græcus (731) Alexi.
Hanc multis horis Alemannus rex amat, odit ;
Gens Alemanna quidem sibi gratis servit ubique.
Russi, Saxones, Guascones atque Frisones,

C Arverni, Franci, Lotheringi, quinque Britanni,
Hanc tantum noscunt, quod ei sua plurima poscunt
Post ipsam gentes hæc mittunt sæpius enses :
Omnibus ex istis equites habet alta Mathildis.
Responsum cunctis hæc dat sine murmure turbis ;
Hæc hilaris semper facie, placida quoque mente.
Hæc apices dictat, scit Teutonicam bene linguam ;
Hæc loquitur lætam quin Francigenamque loquelam.
Hæc Longobardos nutrit, regit et facit altos.
Qui numeras stellas, vitam sibi supplico serva,
Si quod non glisco, mundo decesserit isto ;
Porrige, quod sitio, corpus tumulare requiro,
Cum patribus justum vere fit habere sepulcrum
Antiquos patres Isaac, Abraham, Jacob atque
Uxores sanctas simul una recondidit arca,
D Annos post multos in eodem vero sepulcro
Corpus conditum magni Joseph reperitur.
Hujus amo patres, sed eam plus diligo valde ;
Hæc exaltavit nimium me quin et amavit,
Martyris ista mihi sancti dedit ossa Quirini,
Me renovat semper turres fabricando recentes
Atque meum nomen crebro fecit crescere Romæ.

possessionibus plurimis et honoribus regalibus satis plene. Sed ex Donizone corrigendus hic dies emortalis ducissæ Beatricis, nempe scribendum non iv, sed xiv *Kal. Maii*, hoc est die 18 Aprilis. MUR.

(724) Cod. Padolir., *crimina multa.* Graviter hic in Pisanos invehitur Donizo, eos et perjuri et multorum criminum reos traducens. Quæ hæc forent historia silet; imo eorum fortia gesta in Saracenis Christianorum hostes narrat. Verum Donizone urebat quod ipsis Saracenis liberum in suos peritus, ac urbem aditum, et commercium Pisani concederet, et fortasse quod piraticam, pro more temporum illorum, exercerent. MUR.

(725) An a *νομῖα ορνο*, quasi ornandi magister. LEIB.

(726) Cod. antiq., *latum.* LEIB.

(727) Typographi sphalma; codices nostri, *pauperculus.* MUR.

(728) Cod. antiq.: *Multo floreunt vehementius, ac renitescunt.* LEIB.

Audi codices nostros mstos., *florebunt vehementius, ac renitescunt.* MUR.

(729) In cod. Regien., *stella Diana.* MUR.

(730) In eodem cod., *comprobat ista.* MUR.

(731) Cod. antiq., *Alexis.* LEIB.

CAPUT PRIMUM.

*De primo adventu tertii Henrici regis, et papæ Gregorii VII in Longobardiam, et qualiter a duca-
trice Mathildi apud Canossam suscepti sunt et
quod eundem regem subvertit Guibertus archiepi-
scopus, et alia vice iuit cum eo Romam contra
papam.*

Rex rogat (732) abbatem, Mathildim supplicat atque,
Post matris mortem fama currente per orbem,
Regem damnatum per papam commemoratum;
Turbati certe fortes sunt atque potentes,
Per totum regnum, dicentes, esse superbum,
Non parere ple, sinceriter atque benigne
Romanæ sedi, quæ claves continet ævi;
Quo circa regem statuunt contemnere recte,
Ni redeat; papæ pacem studeat revocare.
Non aliter se rex noscens regnare valere,
(733) Ad consobrinam Mathildim misit, ut ipsa
Consilium caperet, quo papa veniret ab Urbe
Longobardiam, peteret veniam sibi dignam,
Ipse suum jussum faceret dubio procul ultra.
Papa precesque videns dominæ Mathildis, eidem
Quod quærit donat, dimisit denique Romam,
Opilio dignus Canossam venit et intus,
Quem sancti Petri vice digniter ille recepit:
Salvificum rorem quæ papæ sumpsit ab ore.
Regis Henrici, domina comitante Mathildi,
Adfuit et juxta præsentia, turbaque multa;
Ex me sitque nova, dum fiunt talia, Roma.
Urbs honor ecce tuus, mecum rex papa simul sit,
Ac Itali proceres, nec non Galli, proceresque
Ultramontani, Romani, pontificali
Stemmata fulgentes, adsunt plures sapientes,
Inter quos abbas Hugo Cluniacensis hic astat,
Qui Pater (734) in lavacro regis fuerat sacrosancto.
Pacis sermones tractabant hi seniores;
(735) Cumque dies starent per tres pro pace lo-
quentes,
Et pax non esset, rex atque recedere vellet;
Capellam sancti petiit idem rex Nicolai,
In qua pastorem lacrymans oravit Hugonem,
Ut pro pace sua fidejussor sibi fiat.
Non licet hoc, abbas regi respondit, et astans
Illic Mathildis rogavit eum, sed et ipsi;

(732) Versum hunc in textum Donizonis intulit Leibniti; verum, uti in præfatione monui, suppositus is erat figuræ Henrici regis in genua procumbentis ante Mathildim, qua cum pictus etiam cernebatur Hugo Cluniacensis abbas. Quare caput hoc exornium sumit a *Post matris*, etc. Mur.

(733) Sequentes 8 versus recitat Bar. 1077, num. 21. LEIB.

(734) Susceptum ad sacros fontes ab Hugone Cluniacensi Henricum regem infantem anno 1051, tradit etiam Hildebertus Cenomanensis episcopus in Vita ejusdem sancti Hugonis. His proceribus addendi quoque sunt Azzo, marchio Estensis, atque Adhelheis marchionissa Suse, ejusdem Henrici sororus, una cum Amadeo comite filio, qui simul cum comitissa Mathilde pacis celeberrimæ sequestres fuerunt, ut monui in antiquit. Esten. Mur.

(735) Seq. 10 vers. Baron., loc. cit. LEIB.

(736) Juramentum. LEIB.

A Hoc faciet nemo, respondit, tu nst, credo.
Poplitibus flexis dixit rex atque Mathildi:
Tu nisi me multum juveris modo, non ego scutum
Ulterius frangam, multavit me quia papa.
Consobrina valens fac me benedicere, vade;
Ipsaque surrexit, regique spondit, et exit
Ascendens sursum, stetit ac rex ipse deorsum;
Alloquitur papam de regis sine reclamans,
Sinceris dictis dominæ venerabilis istis
Credidit Antistes, ut iuret sic tamen ipse
Rex illi, sedi Romanæ sitque fidelis;
Præsul quæque velit Gregorius, hoc sibi, fecit (736)
Rex retro scriptus (737); solitoque munere mago
[frigus
Pernimium magnum Janus dabat hoc et in anno;
B (738) Ante dies septem, quam finem Janus haberet,
Ante suam faciem concessit papa venire
Regem, cum plantis nudis, a frigore captis;
In cruce (739) se jactans papæ, sæpissime clamans:
Parce, beate Pater, pie parce mihi peto plane.
Papa videns flentem, miseratus ei satis est, est;
Nam benedixit eum, pacem tribuit sibi, demum
Missam cantavit, corpus dedit et Deitatis (740):
Secum convivans, super arcem qui (741) Cautu-
[sinam,

Ipsam dimisit, postquam juravit, et ivit
Urbem Reginam, qua stabat turba maligna
Pontificum, valde metuentes hanc fore pacem.
Major (742) erat cunctis Guibertus, episcopus urbis
Ravennæ, doctus, sapiens et nobilis ortus,
C Exstiterat Parmæ civis, seu clericus ante,
Dum fuit electus Gregorius iste, Guibertus
Ipsi juravit, contra quem nunc male sancit (743):
Regis enim mentem contra papam docet esse,
Rexque die sexto remeavit Bibianellum (744);
Corde dolo pleno, cum plena mente veneno.
Pastor felle carens ad eum descendit ab arce
Crebro scripta supra, mox est comitissa secuta.
Callidus at multa rex papæ dixit, et ultra
Eridanum fluvium, commune cupit fieri tunc
Colloquium; laudat quod papa, Mathildis et optat.
Cur hoc rex malit, ignorant hi duo clari;
Mantua revera placito subdique timebat:

(737) Cod. antiq.: *Solitoque nivem mage frigus*, id est Januarius nivem et frigus ultra solitum dederat. LEIB.

(738) Hos. 5 versus recitat. Bar. 1077, n. 20. LEIB.

(739) In pœnitentia. LEIB.

(740) Lambertus narrat absoluto rege papam misarum solemnia celebrasse, et ut se purgaret ab objecto Simoniacæ crimine, partem corporis Dominici accepisse, aliamque regi obtulisse, testandæ innocentæ gratia; sed hoc deprecatum esse regem. LEIB.

(741) Cod. antiq., *quin*. LEIB.

(742) Seq. 35 versus recitat. Bar. 1077, n. 36. 57. LEIB.

(743) Cod. Regien., *nunc mala sancit*. Mur.

(744) Nunc. *Bianello*, unum ex quatuor castellis non longe a Canossa. Mur.

Rex equidem frustra transivit primitus undam
 Eridani, tractans cum paucis tradere papam,
 Nec non, si quiret, comitissam traderet idem,
 Hoc scelus infandum complere putat placitando.
 Cuncta videns Christus fieri vetuit scelus istud;
 Eridanum præsul, Mathildis et optima secum
 Transivit, sperans pacem componere veram,
 Ad dominam Claram multis oculis oculatam
 Nuntius advenit, qui secretum patefecit
 Regis Henrici, qui papam tradere dicit;
 Hoc ubi cognovit prudens hera, mox cito movit
 Seque suos, fortes petiit cum præsule montes;
 Insidiæ fractæ regis sunt et patefactæ.
 Papam, Mathildim, rex ulterius neque vidit,
 Pontifices falsi sunt ex hoc lætificati.
 Maxime præscriptus Guibertus, qui dedit istud
 Consilium regi, quia vult invadere Petri
 Sedem condignam, Zabuli (745) quod fecit ad instar,
 Ætheream sedem cupiit qui tollere teter.
 Lubricus et mendax erat iste Guibertus aberrans,
 Conscius et concors homicidarum quoque fautor;
 Pompam mundanam plus ipso nullus amabat,
 Relligione caret, sic quod nec eam scit amare.
 Hunc rex pro papa laudans hoc magnificabat (746),
 Ultra qui montes rediit, faciens mala prompte,
 Quæque nefanda libent, tute faciebat, inique:
 Nam suus exactor, iudeus, falsus quoque pastor
 Non reprehendebat crudelia, quæ faciebat.
 Ecclesias nummis vendebat sedulo multis,
 Sæpe duos falsos urbs una tenebat in anno
 Pontifices, dando certatim præmia stando:
 Plebes, capellas pretio clericis tribuebant;
 Cuncti perversi vivebant lege Guiberti.
 (747) Ast hera Mathildis despexit facta maligni,
 Corde fidem veram peramabat munere plenam;
 Postposuit regem; per tres tenuit pia menses
 Gregorium papam, cui servit ut altera Martha;
 Auribus intentis capiebat sedula mentis
 Cuncta Patris dicta, ceu Christi verba Maria;
 Propria clavigero (748) sua subdidit omnia Petro,
 Janitor est coeli suus hæres, ipsaque Petri.
 Accipiens scriptum de cunctis papa benignus
 Tunc libertati Canosinam sanctificavit
 Ecclesiam, chartam libertatis sibi largam
 Dictans, et mandans, violenter ne sua tangat
 Ullus homo prorsus sit ob hoc anathemate tortus.

(745) Ita diabolum corrupto vocabulo appellarunt
 olim non solum vulgus, sed et Christiani scriptores.
 Memini me videre inscriptionem vetustam positam
 Diacono Christiano, in qua is vocatur *Zaccuus*.
 MUR.

(746) Num potius, *hunc magnificabat*? MUR.

(747) Seqq. 7 versus Barou., ann. 1077, n. 23.
 LEIB.

(748) Invaluit eo sæculo, ac potissimum Gregorii
 VII papæ temporibus, mos offerendi non castra so-
 lum, sed et integra regna apostolicæ sedi, eaque
 rursus ab illa accipiendi in feudum. Id præstitit De-
 metrius *Russorum rex* duobus ante pacem Canusi-
 nam annis, nempe anno 1075, tum alter Demetrius
Croatia, et Dalmatia dux, sive rex. Bertrannus

A Hortatu magnæ comitissæ papa dat hanc rem.
 Tempora mille Dei tunc septem septuaginta.
 Tempus cognoscens crudele venire per orbem
 Papa, ducatricem verbis corroborat idem,
 Ut sit in adversis acerrima, non sit inermis,
 Christicolæ cunctos, ut prævalet, adjuvet ulro;
 Blasphematores, qui sunt Satanæ quoque proles,
 Conterat, extirpet, revocet quandoque benigne.
 Jussa pii domini sapiens comitissa recondit,
 Ut regina Saba Salomonis verba beata;
 (749) Cumque valedixit comitissæ papa Mathildi
 Urbem Romanam Medio florente per arva
 Visitat, adventum cujus plebs ipsa repertum
 Obviat, exultat, pastorem suscipit una,
 Ipseque commendat, quod nobilibus egerat erga
 B Se, sanctumque Petrum Mathildis; vivat in ævum,
 Clamavit cunctus clerus, totus quoque vulgus;
 Cum quibus et regem maledixit denuo recte,
 Absolvitque viros, qui jurarant sibi, micros (750)
 Ac proceres grandes, illum si linquere mallent.
 Quod rex agnoscens, coadunans denuo fortes
 (751) Italiam rursus spatium post temporis unum
 Ingreditur, terram totam maculabat aberrans.
 Sola resistit ei Mathildis, filia Petri,
 Rex exardescens contra quam concitat cases,
 Prælia, terrores, et castris obsidiones,
 Ad nihilum pugnat, non hæc superabitur unquam;
 Insuperabilia loca sunt sibi plurima fixa.
 Diligitur valde, villas defendit et arces,
 C Hanc videt incassum rixam rex crescere tantum,
 Cogitat ut turbet solum caput, ivit ad urbem
 Romuleam, secum Guibertus abisse videtur.
 Mos fuit adventum regis populo (752) fore festum,
 Istius est fletus, sua turbant crimina cælum.
 Urbs propter papam non illi fit reserata;
 Circa quam bellans, dirupit mœnia celsa,
 Depopulans Urbem, papam statuens ibi turpem,
 (753) In cathedra locat hunc falso Clemens voci-
 [tatur:
 Hic est Guibertus fallax, vastator apertus
 Ecclesiæ Christi, merito quem signat abyssii
 Bestia, quam vidit dilectus in Apocalypsi.
 Regis et illa phalanx Romam totam maculabat,
 (754-755) Pervigil et Rector Gregorius ex grege fesso,
 D Pollutæ cathedræ multum quoque condolet æque,
 Sperans in Petrum rogat pugnare Robertum

quoque *Provinciae comes* omnia sua eidem obtulit
 anno 1081, ut alia exempla præteream. Imo idem
 Gregorius VII, insinuasse videtur epist. III, lib. II,
 ut id ab aliis potentibus viris fieret amore beati Pe-
 tri, pro suorum peccatorum *absolutione*. MUR.

(749) Seq. 6 versus recitat Bar. 1077, num. 43.
 LEIB.

(750) Id est parvos, sive plebem: quod et ego in
 gratiam plebis indoctæ adnotare volui, quando bo-
 nus Donizo Græculum hic agere instituit. MUR.

(751) Hos 8 vers. Baron. 1081, num. 25. LEIB.

(752) Fore, id est esse debere. LEIB.

(753) Hos 4 vers. Bar. 1083, num. 2. LEIB.

(754-755) Hos 6 vers. Bar. cit. 1081, num. 5

Normannum (756) quemdam, qui regem depulit A

[extra

Urbem, qui veluti per stratam (757) damnula fugit
Francigenam, montes ultra rediens malus hospes :
Papa suus Clemens Romanis præmia præbens,
Raptor terrenam Petri rapit ipse cathedram,
Quantquam se monstret, quod sit quasi pastor in

[Urbe,

Ipsi nulla tamen pars in cœli manet arce ;
Hic hæresis limes mundum seduxit inique,
Jussa Dei spernit, sanctorum verba neglexit,
Prævaricat leges, divinas destruit ædes :
Persequitur dignum dominum papamque magi-

[strum,

Qui monitis sacris plenus manet in Lateranis,
Illic consistens (758) spermologus optimus iste,
(759) Actibus et verbis exprobrat schisma Guiberti
Perpetuo damnans anathemate schismata tanta.
Nascitur hinc cunctis ingens tribulatio justis,
Mucronem regis pia pars quammaxime sentit.
Sedibus expulsi sunt pontifices quoque multi,
Flagris afflicti, vinculis in carcere stricti.
Rex et Guibertus faciunt juvenescere tempus
Neronis præsei, qui præcepit crucifigi
Petrum, cervicem Pauli gladio ferit idem,
Et propriæ ventrem præscindere matris ab ense
Fecit ut inspiceret, requievit ubi malus ipse :
Sic propriæ matris palmas calcariibus acris
Transfodit, missus Satanæ, Guibertus iniquus.
Nullum quippe virum timuit nisi Nero magistrum ;
Venis incisus in aqua vitam tulit ipsi.
Illi duo præscripti fidei fere nomen oblitii,
Perdere nituntur doctorem denique summum.
Simon eis doctor Magus exstat et hispidus auctor,
Ignorant forsân quod, dum fortuna reportat,
Injustos sursum ruituros esse deorsum,
Quandoque plus ipsos (760) ideo patitur Deus illos.

CAPUT II.

Qualiter circa regem (761) et Guibertum exarsertit

(756) Cod. ant., *Normannum*. LEIB.

Nostri quoque codices *Normannum* habent. Error in omnium oculis incurrebat. Sed heus bone Donizo! quemdam Robertum Normannum memoras, quasi triobolarem procerem, tibi que ignotum? MUR.

(757) Col. ant. d. *damnula*. LEIB.

(758) In Græciam nos iterum Donizo trahit; sed hic navigatione dubia. Nam utut spermologus colligentem semina significet, attamen vocem hanc Græci in deteriorem sensum accipere consueverunt. Apostolus ipse Athenis irrisiois gratia appellatus est *επρημολόγος*, uti habemus Actor. xvii, 18, scilicet *homuncio, blatero*, aut *seminiverbius*, uti vulgatus interpres habet. Quos auctores secutus hic fuerit Donizo, videat ipse, si tamen mendo omni caret hic locus. MUR.

(759) Seq. vers. Bar. 1081, num. 1. LEIB.

(760) Interpunge ita : *ruituros esse deorsum quandoque plus ipsos, ideo patitur Deus illos*. LEIB.

(761) Codices nostri præferunt, et rectius, *contra regem*. MUR.

(762) Cod. Padolin., *speciosa*. Attamen non una Mathildis domus ab hac infectione immunis erat diceuda. Neque enim reliquæ Christiani orbis partes,

dominâ Mathildis, et quod cunctis Catholicis sub-
venerit.

Corde pio flagrans Mathildis lucida lampas
Adversus binos Domini crucis hos inimicos
Arma, voluntatem, famulos, gazam propriamque
Excitat, expendit, instigat, prælia gessit.
Singula si fingam quæ fecit nobilis ista,
Carmina sic crescent, sunt ut numero sine stellæ,
Plura sed omittam, de paucis discite mira.
Ex hac parte freti per climata quatuor ævi,
Lepra Guibertina succreverat horrida ; nigra
Hæc lepra mundus fore non locus existit ullus,
Munda domus sola Mathildis erat spaciosa (762),
(765) Catholicis prorsus fuit hæc tutus quasi portus ;
Nam quos damnabat rex, pellebat, spoliabat
B Pontifices, monachos, clericos, Italos quoque, Gal-

[los ;

Ad vivum fontem currebant funditus omnes :
Scilicet ad dictam dominam jam mente benignam,
Quæque requirebant apud ipsam repperiebant,
Defuit haud ulli, quin profuit optima cunctis,
Non ad ea mæstus, si quis vir venit honestus,
Unquam præteriit, sed consolatus abivit,
Vestibus e sacris multos hæc nota ducatrix
Patres catholicos vestisse quidem reminiscor.
(764) Inter quos fulkit reverendus episcopus urbis
Lucensis, lucens Anselmus (765) maxime prudens,
Lege Dei doctus, monachus bene relligiosus ;
Gregorius præsul Romanus, ut egit Jesus,
In cruce qui moriens dat discipulo Genitricem,
Commisit dominam sic Anselmo comitissam ;
Quam docuit dictis, regit exemplisque benignis,
Perversæ sectæ monuitque resistere semper.
Consilii magni vir hic angelus his fuit annis,
Consilium cujus sequitur comitissa venustum.
(766) Nam quos ipsa valet pravos convertere mater,
Quantiscunque modis quit, agit in omnibus horis ;
Multos cum feudo, multos munus tribuendo,
Pugnando plures, castellaque sæpius urens,

imo neque ipsa Italia carebat viris piis Gregorii VII zelum probantibus, et Henricum ejusque sequaces, ac vitia perosis. Nihil attinet exempla proferre. Quod potius credendum, nulla principum Italicorum familia præter Mathildis, studio constanti favit, ac opem tulit in ea rerum perturbatione vero Romano pontifici. Hugo Flaviniacen. in Chron. Virduu. : *Sola tunc temporis inventa est Mathildis comitissa inter firmas, quæ regis potentiam aspernata sit, quæ caliditatibus ejus et potentie etiam bellico certamine obriaverit, ut merito nominetur virago, quæ virtute animi etiam viros præibat*. Adde auctorem synchronum Vitæ sancti Anselmi Lucensis episcopi : *Inventa est sola, atque unica dux, et marchionissa Mathilda in fide permansens, zelum Dei habens, domno papæ Gregorio obediens*. MUR.

(765) Hos 13 Baron. vers. 1081, num. 25. LEIB.

(764) Baron. 1074, num. 17. LEIB.

(765) Sancti Anselmi Lucensis episcopi Vitam habes apud Bollandum in Act. sanctor., tom. II Martii, pag. 649, a capellano, sive poenitentiario ejusdem Anselmi, scriptam. MUR.

(766) Baron. 1081 num. 26. LEIB.

Regis ab obsequio jugiter disjungit iniquo,
 Ultramontanis ac principibus sibi charis
 Errores regis scribit vitare rebellis.
 Sicque Deo multum generabat credula fructum,
 Gregorio papæ proceres servire suadens,
 Mittere cui gratis crebro solet in Lateranis
 Xenia multa nimis, quam papa pie benedicit.
 Bis centum libras domus argenti Canusina
 Tunc misit papæ, quam debet papa beare.

CAPUT III.

De obitu papæ Gregorii, et de electione Desiderii et Urbani papæ, et quod domina Mathildis pro Romana Ecclesia pugnavit, et de obitu S. Anselmi Lucensis episcopi.

Interea (767) planctus de præsule nascitur altus
 Gregorio, gestat dominus quem Christus ad æthra,
 Ante dies septem Madii quam finis adesset;
 Hunc monachi deflent, monachus quia noscitur esse;
 Hunc clerici flebant, valde laicique dolebant,
 Pura fides quorum procul est a schismaticorum;
 Quando suum sanctum reverenter corpus humatum
 Anni mille Dei sex insunt octuageni.
 Post hunc fit papa Desiderius probus abbas
 Montis Casini, qui parvo tempore vixit,
 Anno post istum pastor sacratur in ipso
 Urbanus rhetor, monachus prius, et modo rector.
 Ecclesiæ verbi summi Patris, atque perennis;
 Ut Salomon dicit, justus veluti leo fudit.
 Hic damnat regis fidenter, et acta Guiberti,
 Qui Petri sedem falso cupiens retinere,
 Advocat Oddonem (768) prudentem de Tuliore
 Adversus papam, quem bello sæpe coarctat;
 Ille tamen justus, licet esset sæpe retunsus,
 Immobilis durat, pacem putat esse futuram
 Filiolæ Petri, Christi famulæque fideli
 Exhortando pia direxit tunc sua scripta,
 Gregorii normam plus præcipueque recordans,
 Quatenus observet, nec eam dimittere tentet.
 Hinc peccatorum veniam dat eique suorum.
 Gregorii missi (769) crebro petiere Mathildim,

(767) Seq. 6 vers. Baron. recitat anno 1085, num. 15. LEIB.

(768) Is est Oddo episcopus Bajocensis, Willielmi conquestoris Angliæ regis frater, ad papatum sacri-legis votis inhians, de quo Ordericus Vitalis lib. vii Hist. eccles. ad annum 1085. Mur.

(769) Hoc est, Gregorius VII litteras et nuntios sæpe ad Mathildam misit; crebrius autem id præstitit Urbanus II. Et illa vicissim non cessat pulsare litteris hos Patres, sive Romanos pontifices. Mur.

(770) Pellitur Mathildis urbibus ad Padum. LEIB.
 In Estensi codice, ubi epitome Donizonis msta, hæc leguntur: *Et ipsa domina transiit Paudi stratum, et ibat urbibus, unde fit alta.* Quare ex his alium vides emergere sensum. Mur.

(771) De hoc *Oberto marchione* aliquid ego innui in antiquit. Esten., cap. XXV, pag. 248. Mur.

(772) Scilicet *Eberhardum*, et Reginum, scilicet *Gandulphum*. Mur.

(773) Fortasse Donizoni scriptum fuit *amentes*. Pro terra *Mathildis* intelligenda sunt ejus allodia, castra, villæ, etc. Mur.

(774) Villa in agro Mutinensi ad fluvium Scultenam infra civitatem. Mur.

A Cursores currunt ad eandem crebrius hujus,
 Densius haud cessat Patres hos hæc vice versa
 Chartis et missis pulsare diebus in ipsis,
 Pro quibus adversum se commovit fere regnum
 Italicum totum, Ligurum sed maxime totum:
 Ipsa Padi stratam tenet, urbibus unde fit acta (770),
 Hujus dum pugnant athletæ, non nisi culpa
 Ipsorum perdunt, sed vincunt optime bellum,
 Urbibus ex multis cives hoc tempore multi
 Insimul armati clypeis, et equis phalerati,
 Principe cum celso prudenti prorsus Oberto (771),
 Ducunt Parmensem (772), Reginum pontificemque;
 Romam, tam fortes aiunt se pergere posse.
 Hi luctatores ilant pro regis honore,
 Terras vastantes circumcirca peragrantes,
 B Audaces tandem terram Mathildis amantes (773)
 Intran, credentes ipsam vastare repente.
 Sustinet istorum Sorbaria (774) castra virorum,
 In propriis campis illis tribuit loca standi,
 Nocte quiescentes oculis somnum capientes,
 Julius assumpta jam vero (775) luce secunda,
 Ecce repente phalanx Mathildis adest, Petre, clamans
 Auxiliare tuis. Inimicus (776) surgere tuti
 Incipiunt, campi tanto strepitu stupefacti,
 Multi dant dorsum, pugnant altissime (777) morsu,
 Prosternuntur ibi plures, capiuntur iniqui.
 Marchio prædictus quemdam transverberat ictu;
 Et quasi voce loquens: Nonne, sine fugit honore
 Talem grimnitum (778) portat, nec hic inimicus
 Ducet quod nunquam (779) super hanc dominam,

C [puto turkam;
 Ebrardus præsul Parmensis captus habetur,
 Pontificem sentes Reginum perque dies tres
 Abscondunt nudum Gandulphum pectore durum;
 Nonnulli capti proceres, alii fere lapsi.
 Gaudet turba Petri, turbatur concio regis.
 Inclyta Mathildis terror fuit omnibus illis;
 Mensis ut advenit, qui primus in ordine cæpit
 Ejus in octavo decimoque die dominator
 In cælis regnans Anselmum (780) vexit ad æthra (781).

(775) Quid si legendum *jam venit*. Mur.

(776) Cod. ant., *inimici*. LEIB.

(777) Cod. ant., *alii sine*. LEIB. In nostris quoque codicibus, *alii sine*. Mur.

(778) Padoliron. codex ita hunc versum exhibet:

D *Talem grunitum portat nunc hic inimicus.*

Hæc autem verba indicant, non quidem cecidisse Obertum, sed fugisse tanto cum dedecore, et vulnere etiam addito (fortassis in facie) ut nunquam amplius ex sententia Donizonis ducturus crederetur cupias adversus Mathildim. *Sine fugit honore*. Hæc autem acta anno potius 1085, quam 1084. Turbata tamen in his est chronologia Donizonis. Is enim electionem Urbani II primo refert, quæ accidit anno 1084. Tum Anselmi Lucensis episcopi mortem commemorat, quæ ad annum 1086 est referenda. Mur.

(779) Nempe ibi cecidit marchio Obertas 1084. LEIB.

(780) Lucensem episcopum 1086. LEIB.

(781) Bonus Donizo ad æthram scripsit, ut nos monent codices msti. Mur.

Huic similis credo fuit hoc in tempore nemo;
 Officium duplex monachorum pontificumque
 Nocte die complens; corpus macerabat ut hostem;
 Catholicus, cælebs, pius, et sobrius fuit æque;
 De cujus vere tristantur morte fideles,
 Schismatici gaudent; erat his contrarius autem,
 Quem sibi commissum (782) per Gregorium comi-

[tissa,

Ut decuit, digne sepelivit mœsta benigne.
 Artus Anselmi condidit Mantua terris,
 De quo, quod gliscit, monstrasti, Christe, Mathildi.
 Nam virtute tua fecit miracula plura;
 Servulus iste tuus de sanctis exstitit unus,
 Catholicæ parti fuit indicium probitatis,
 Schismaticæ parti signum quasi debilitatis.
 Inde triumphando gaudet comitissa precando;
 Hujus enim Patris precibus putat auxiliari,
 Cumque daret tumba sancti miracula multa,
 Proderet ut multis post nos per secla futuris,
 Justitiæ cultrix ea partim sugere jussit
 (783) Quæ simul et vitam capellani sibi dictant;
 Tertius existens ab eo Lucensis et ille
 Rangerius rector (784) dictavit eam sibi metro,
 Dictavit pulchrum nuper librumque secundum,
 Qui baculi litem (785) diffinit, misit eique,
 Principium cujus sit hic, et non hæsitet ullus
 Lector, sed noscat quod cætera sint metra docta:
 (786) Filiolæ Petri, violæ post lilia (787) dentur;
 Detur ei de fonte Dei ros unde rigentur.
 Pugna fuit, donec potuit sævire Guibertus,
 Perfidia dux, Ecclesiæ vastator apertus,
 Sed quid ei tentare Dei firmissima castra?
 Nunquid eo, regnante Deo, pervenit ad astra?
 Mortuus est, et traditus est in perditionem
 Quique reum defendit eum, contra rationem.
 Gregorius vas egregium quicumque negavit,
 Jam videat, si forte queat, quam falso putavit.
 Quique duas fregit statuas (788) Urbanus, ab illo
 Fonte fluit, longeque eluit (789) non segnius illo.
 Quisquis eum (790) non ante Deum vel sero fatetur;
 Reprobus est, et devius est, pœnamque meretur.
 His ducibus mirabilibus collectio nostra
 Non tacuit, donec tenuit latrantia rostra,

A Jam redeunt, qua fronte queunt, qui prosilire,
 Quos video, tangente Deo, plerumque dolere.
 Sed redeant, et nos habeant, et nostra libenter;
 Sed videant, ut non redeant post terga latenter.
 Nunc igitur non exigitur (791) quidquid mederi
 Qua (792) voluit donec voluit divisus haberi
 De pretio, de flagitio, de seditione,
 Et sapiunt, et nos aiunt in cognitione.
 Nam pretium, nam flagitium non complacet illis;
 Qui cupiunt, qui diripiunt, damnantur ab illis;
 Par ratio, par traditio, pro parte videtur;
 Præstet ei censura Dei quod deesse videtur.
 De baculo lis est populo cum Patribus orta.
 Ista fuit, quæ non caruit caligine, porta;
 Ista fuit, quæ diripuit Paulumque Petrumque;
 B Ista fuit, quæ par habuit regemque Deumque,
 Hæc phrenesis non est hæresis, non est labyrinthus,
 Per tenebras et per latebras non est labor intus;
 Hanc volumus quicumque sumus de dogmate Chri-

[sti,

Ut fugiant, et rejiciant communiter isti.
 Unde volo, ne forte dolo circumveniamur,
 Ut breviter, sed non leviter pensanda loquamur.
 Christe, sapis, quod corda (793) rapis, succensa ca-

[lore

Fac fieri, quæ scis fieri, pro pacis amore.
 Plus laicis cunctis Mathildim Rangerius scit
 Intentam legi Domini, vitæque perenni;
 Hoc sibi perlucens ob id edidit ipse volumen,
 Jam redeat primus, (794) hic iste sit ordo relictus.

C

CAPUT IV.

*De tertio adventu regis Henrici in Italiam, et de
 obsidione Mantuanæ urbis.*

Rex ut Henricus factus gravis est inimicus
 Ecclesiæ sanctæ, dominæque Mathildis amandæ,
 In quocunque loco poterat sibi tollere, toto
 Nixu tollebat terras ubicunque tenebat,
 Præsertim villas, ac oppida, quæ comitissa
 Hæc ultra montes (795) possederat a Genitrice,
 Abstulit omnino, nisi castrum Brigerinum (796),
 Forte quod, magnum (797), locuples erat undique,
 [largum,
 Hoc rex aggressus nequit intus ponere gressus.

(782) Scribitur in Padolir. codice, sibi commissa, D
 hoc est ei commendata Mathildis comitissa. Mur.

(783) Baron. 1080, num. 13. LEIB.

(784) Is est Rangerius, qui in Lucensi episcopatu
 post Gothifredum successit, ac propterea dicitur ter-
 tius existens ab eo Lucensis. Vita sancti Anselmi lit-
 teris ab eodem Rangerio consignata desideratur.
 Mur.

(785) Hoc est litem de investituris episcoporum,
 et abbatum, quam sibi per traditionem baculi usu-
 rabant eorum temporum Cæsares ac reges. Mur.

(786) Versus Rangerii. LEIB.

(787) Nunquid hic laudatur in Mathilda comi-
 tissa primo virginittatis, tum viduitatis status? In
 utroque certe pûssime vixit. Mur.

(788) Scilicet, ut opinor, Henricum regem regno
 per sedem apostolicam privatum, et Guibertum
 pseudopontificem, quos *Idola* appellat, et delib-
 atos, atque ad angustias non unas redactos. Mur.

(789) Cod. antiq., cluit. LEIB.

(790) Codices nostri: *Quisquis eum.* Mur.

(791) Cod. antiq., *quicumque.* LEIB. Habent et
 nostri codices *quicumque.* Mur.

(792) *Valuit.* LEIB.

(793) Mstus. cod. Padolir., *quo corda.* Mur.

(794) Audi codicem Regien., *primus sed hic.* Mur.

(795) Jam supra de Beatricis et Bonifacii nuptiis
 agens Donizo, cap. 9, monuerat eam in dotem attu-
 lisse *oppida, villas*, eaque in Gallia sita fuisse. Mur.

(796) Convenire nomen videtur cum *Briegio*, vel
Brigense castro, nunc *la Brie* in Gallia posito. Ve-
 rum non eo usque Henrici arma se protendere po-
 tuerunt. Quare veri videtur similis, castrum hic
 memoratum ad fines Germanici regni, imo inter fi-
 nes computatum fuisse. Mur.

(797) Codices nostri: *Forte quod et magnum.*
 Mur.

Cum bis quinque quasi transirent jam simul anni
 Rex quod ab Italia discesserat (798), armat equina
 Dorsa viris, jurans per septem tempora, supra
 Mathildis terram persistere, pace neglecta;
 Castra vocat densa, descendit ad Itala regna.
 Tertius et mensis foliis florebat, et herbis,
 Urbs dominæ quædam prædictæ chara manebat
 Tempore longævo, vocitatur Mantua vero,
 Ex multis rebus dives satis ac speciebus;
 Rex cupiens ipsam, fixit tentoria circa,
 Quam mox athletic de sumptibus (799) atque replevit
 Nobilis et fortis Mathildis, maxime doctrix (800),
 Ipsa tenens montes, inimicos despicit omnes.
 Regis bella phalanx dabat urbi sæpius atra;
 Exsiliunt cives, simul athleticæ comitissæ,
 Occidunt, frangunt, cœtum pellunt Alemannum.
 Urbs bene protecta, debebat rex procul extra,
 Mensibus undenis obsessio civibus hæsit.
 Tunc Ripalta (801) quidem menses hostraditur inter;
 Traditur et turris Gubernula (802) regis alumnis.
 Non famulam Petri mutant discrimina sedis (803),
 Civibus at multos mandat sæpissime sumptus
 Servent utque fidem rogat hoc permaxime cives,
 Cui cives vere se mandant esse fideles.
 Pollens Mathildis fidens in civibus illis,
 Decipitur verbis ipsorum, clam quia regis
 Pertractant urbem manibus (804), partemque pha-
 [langem
 Ipsius, ante diem Paschæ dare; de prope quippe
 Tunc quod erat mundo celebrandum mense secundo
 Consilium firmant, Judæ peragit (805) et ad instar.
 Nam qua nocte Deum, Judas mercator, Jesum
 Tradidit, hac ipsa fuit hæc urbs, Mantua dicta
 Tradita, sed dum rex intrat crudelis in urbem,
 Evasere quidem proceres dominæ comitissæ,
 Navibus extracti propriis cum rebus et armis,
 Ut lapis est adamas firmus, sic firma ducatrix,
 In tantis damnis venientibus his manet annis.
 Fit tantum dictus lapis hædi sanguine scissus,
 Non cedit damnis, fusus plicat hanc neque sanguis,
 Nam supra Petram firmam fundata manebat,
 Fluminibus (806) flecti nequit idcirco, neque ventis
 (807). Anno milleno nonageno quoque primo
 Mantua sordescis, de proditione nigrescis.

CAPUT V.

Objurgatio, ac detestatio seu digna exhortatio contra Mantuam.

Gloria quanta foret tecum quis, Mantua, noscet,

(798) Imperator ab Italia discesserat anno 1084, redit 1090. LEIB.

(799) Hoc est, replevit eam de athletic, ac sumptibus, id est militibus, atque annona, ac victualibus. MUR.

(800) Ductrix. LEIB.

(801) Est quidem hujus nominis pagus inter Canossam et Regiensem urbem, nunc Rivalta. Verum hic agitur de castro comitatus Mantuani, ut infra patebit cap. 19 hujus libri. MUR.

(802) Ad ostia Mincii fluentis in Padum, nunc Governolo. MUR.

(803) Rectius in codicibus nostris discrimina secti. MUR.

A Prudenter (808) tenuisset si modo clausas
 Regi, jam nomen, decus atque tunc procul ore
 Multorum volvi fere cuncto cæperat orbi:
 Te fortem vere referabant, et locupletem,
 Ac veluti Trojam laudabant te fore longam.
 Cum juxta morem fers illius obsidionem;
 Cives atque tuos forti de sanguine fusos,
 Italiæ cunctæ dicebant funditus urbes;
 Græca Phryges castra ceu quondam, sic Alemanna
 Castra tui cives soliti sunt cædere; quippe
 Annis ipsa decem circumdata Troja pateret
 Argolicis nunquam, nisi tradita nocte perusta.
 O mala proditio, quæ celso mergis in imo,
 Tutos corruppis, victores comprimis urbis (809),
 Perturbas reges, comites, proceresque ducesque,

B Ordinibus cunctis nimis officis improba turpis.
 Si servare fidem voluisses tu comitissæ,
 Mantua, jam dicta tibi supra dante Mathilda
 Auxilium, denis non solum, sed duodenis
 Annis te posses retinere, timens nihil hostes:
 Hoc si fecisses, pax ad te magna redisset;
 Rex discessisset procul a te de prope, sicque
 Felix mansisses tu, chara nimis comitissæ,
 A qua ditata, mirabiliterque locata,
 Esses nunc florens super urbes quippe priores.
 Ceu plebs Romana quires ita stare togata.
 Et si te regis superassent prælia, nescis
 Quod decus hoc multum foret, et non dedecus ullum?
 Nam traditricem nemo tibi dicere sciret.

C Hoc utinam vere tu nunquam nomen haberes,
 Infelix, tristis ex hoc tu nomine sistis.
 Omne bonum nomen pro turpi traditione
 Cur amisisti, tradendo temet iniquis?
 Catholicis plena dudum celebrare solebas
 Pascha Dei Christi cum splendiferaque Mathildi,
 Curia cujus erat dapibus, donisque repleta;
 Officiosa manet quasi regis curia sane.
 Nunc celebras Pascha cum falsis ex Alemanna
 Qui peramant Bacchum, flagrant ad luxuriandum;
 Illorum linguas nescis, faciles quoque rixas
 Cum sunt potati, pro verbis fertur amaris,
 Ense denudant, sociorum viscera truncant.
 Mordent more lupi, cum sumunt (810) pabula cuncti,
 Atria sanctorum violenter frangere norunt.

D Mantua nec (811) tales tibi noscere monstro sodales,
 Hos fuge, contemne, mors est cum talibus esse.
 Regis amicitia procul haud durabit et ipsa,
 Non faciet quippe tibi quæ promiserat ipse,

(804) Cod. ant., pariterque phalangem, seu presidium Mathildis regis manibus dare tractant. LEIB. In iisdem quoque codicibus habetur pariterque Mantua Henrico regi data est per proditionem anno 1091. MUR.

(805) Cod. ant., peragunt. LEIB. Habent ita et nostri codices. MUR.

(806) Flaminibus. LEIB.

(807) Bar., 1091, num. 3. LEIB.

(808) Cod. ant., tenuisses. LEIB. Codices nostri: prudenter portas tenuisses. MUR.

(809) Legerem orbis. LEIB.

(810) Regien. cod., consumunt. MUR.

(811) Cod. ant., ne, id est nunc. LEIB. Nostri etiam

Decipiet vere te, seu procul ipse recedet.

Ergo cave magnum ne pax sua sit tibi damnum,
 Consilium dignum cape (812), luget, o scelus, istud;
 Jura licet prisca corruperis, et nova scripta;
 Plange tamen pure, plebs omnis plangat in urbe;
 Communi vero voto revocare studeto
 Cultricem Christi, vestram dominamque Mathildim;
 Hinc restaurabis leges, et honore micabis,
 Urbes vicinæ laudabant te sat opime,
 Ac fore secunda tamen haud aliter potes unquam.

CAPUT VI.

Item de eodem rege, et eadem domina Mathildi, et de bello militum comitissæ cum rege apud Tres-Comitatus.

Rex igitur capta gaudens ex urbe relata
 Pontificem falsum Cononem (815) gente Lemannum
 Illic esse jubet; jam præsul Ubaldus ab urbe
 Fugerat ad grandem comitissam catholicamque.
 Rex terras ultra tenuitque Padum fere cunctas
 Platena, Nogara (814), nisi quæ sunt oppida clara,
 Hæc loca nempe fidem servavere (815) comitissæ,
 Regis terrorem despexeruntque furorem; |
 Rex ibi non hastam potuit, neque mittere plantam,
 Hæc et in æstate capitur Minervia (816) sane
 Hancve fama (817) cepit, nonnullis denique telis,
 Quam rex possedit, nec ob hoc comitissa recedit
 A zelo Petri, pro quo mala tanta recepit,
 Quæ per Regensem comitatum seu Motinensem,
 Ibat lætanter, proprias firmabat et arces (818);
 Nullatenus certe desperans vincere regem,
 Mores atque vias illius sæpius ipsa
 Reperibat ita, quod semper, quo malus ibat,
 Noverat, athletas et quantos ipsa (819) tenebat.
 Nam postquam magna fuit arx Minervia capta,
 Tempore rex hiemis Athesis trans flumen abivit
 Principibus vacuus tunc, militibus neque sultus:
 Hoc didicit nempe prudens comitissa, repente

codices nunc habent. Mur.

(812) Cod. ant., *lungeto*. LEIB. Aperte *lugeto* exhibit msti nostri. Mur.

(813) Id est Conradum. Hunc in Mantuanam sedem intrusum, me quoque docuit datum eidem diploma ab ipso Henrico, cujus exemplar exhibit msti Annales Peregrini Prisciani in Estensi bibliotheca servati, quanquam sine data. Ibi legitur: *Henricus, divina favente clementia, tertius Romanorum imperator Augustus etc., Noverit universitas, quod Cono sanctæ Mantuanæ sedis episcopus nostram adit clementiam, etc.* Fortasse datum hoc diploma anno 1091. Mur.

(814) Illustria duo oppida, quorum unum Platina, nunc Pladena, in Cremonensi agro, dedit nobis Bartholomæum Platinam celebrem virum, quem Baptistam complures appellarunt, sed perperam, decepti a littera initiali, qua sola ejus nomen interdum occurrit expressum, uti jam evicit clariss. Cremonæ litteratæ auctor Franciscus Arisius. Alterum Nogara, nunc Nogara Veronensi civitati subest. In charta cathedralis Cremonensis, quam aliquando prodam, Bonifacius marchio anno 1022, cartem Pladenam episcopo Cremonensi supponit. Mur.

(815) Servaverunt. LEIB.

(816) Est oppidum Brixiensis agri, nunc Manerio supra Ostianum. Est et pagus apud Lenia-

A Mille viros fortes numero plus jussit ad hostem
 Pergere bellandum, campi certamine tantum;
 Cumque Padi latices, Athesis nec non vadasissent,
 Insidiis plenus rex, ipsos octo diebus
 Vitavit, tardans proprias revocando phalanges.
 Traditor istorum regem dicebat eorum
 Nole spatii jungi, deerrat quia posse, rejungit,
 Talia credentes, securi stant, et inermes
 En subito splendent regis vexilla ferentes,
 Qui super hos currunt, pars cæditur utraque multum,
 A turba regis miles capitur, sed inermis.
 Plures evadunt, fugiunt per devia saltus;
 Iste quidem pagus vocitatur Tres-Comitatus (820),
 Proditor emanso (821) fuit Hugo nobilis alvo,
 Hanc contra morem sed fecit proditionem,
 Nam proba nobilitas non turpe scelus patrat unquam.
 Tandem collecti remeavere (822) retro mœsti,
 De sociis captis parvis pariter quoque magnis,
 Inter quos captus Manfredus erat probus, altus
 Filius Alberti. Super ipsum contio regis
 Maxime gaudebat, comitissæ contio flebat,
 Quæ veniens fessa, propriæ dominæ manifestat
 Actus adversos, duos, nimiumque molestos,
 Dulcibus et planis verbis, quos ipsa ducatrix
 Solans blanditur, quo non timeant inimicum.
 Vincendi bellum, perendi denique tempus
 Sic variatur, ait: Virtus prout ardua sancit.

CAPUT VII.

De obsidione Montis-belli, et de vexillo regis apud Canossam capto.

C Dum transiret hiems, qua bellum cum comitissæ
 Militibus fecit rex, æstas tertia venit (823),
 Binas rex steterat æstates Italiæ jam,
 Eridani fluvii laticem cum Junius urit,
 Scipatus transit Longobardis, Alemannis,
 Obtinuitque loca campestria nobiliora.
 Ad montes scandit Motinenses, quos nimis ambit,

cum in Veronensi, *Menerbe* appellatum. Ad utrum respiciat Donizo, alii videant. Ego primum præferrem. Mur.

(817) Corrige, præeuntibus nostris codicibus: *Hancve fame*. Mur.

(818) Et quidem Mutinensis ac Regiensis ager, sive comitatus, vires præcipuas ac tutelam Mathildi præstabat. Hic enim plura quam alibi Castella et arces ad ejus jura spectabant, sive titulo allodii, sive titulo feudi variis ab Ecclesiis. Mur.

(819) Ipse. LEIB. In nostris item codicibus habetur *ipse*. Mur.

(820) Nunc *Tricontai*, qui pagus in comitatu Patavino situs dicitur in Monumentis per me congestis in antiquit. Esten. Mur.

(821) Aperte codex Regien. habet *e Manso*: et sic restituendum locum jam monueram in præmemoratis antiquit. Esten. cap. 27, pag. 271, ubi libere sumptus, *Hugonem de Manso* Atestinum principem hic indicari, qui nobilitatem sanguinis oblitus Mathildi hunc ludum lusit, si tamen Donizoni hic integra fides adhibenda. Erat Hugo Azzonis marchionis Estensis filius, et patruus Welfonis ducis, quem sibi maritum effecerat Mathildis. Mur.

(822) Cod. Regien., *remeaverunt*. Mur.

(823) Ann. 1092. LEIB.

Mox mons Maurelli (824) pugna capitur sine ferri. A
 Ac mons Alfredi (825) capitur certamine freni,
 In quo Gerardus facundus, signifer altus
 Incidit in vinculis præfati regis iniqui,
 Ex cujus vinculis doluit satis ipsa Mathildis.
 Qui Job tentavit, Tobiam, Deus ipse probavit
 Hanc dominam, solam sancti Petri pedagogam,
 Cujus amore flagrans patitur densissima flagra,
 Ut quandoque sibi cameram reseret paradisi.
 Hac vice rex plane solito plus exstitit accr,
 Obsedit castrum Montis-belli (826), superandum
 Quem putat aut telis, aut obsidione teneri,
 Ingressum sed ei, nec egressum tollere quivit,
 Præsidium monti confert huic contio fortis,
 Cuspide quæ regem stimulare solebat inertem,
 Pseudo quem Clemens tunc venit papa videre.
 Cum quo plura loquens firmavit et obsidionem,
 Æstatem montem circa quem perdidit omnem.
 Cumque diu staret cœpit pia pars trepidare,
 Atque suam pacem proceres, famulique rogare
 Magnificæ dominæ crebro cœpere perite.
 Hoc libuit regi tantum si facta Guiberti
 Ipsi laudarent, pedibusque suis quasi papæ
 Se prosternarent, faceret mox hanc ita pacem;
 Hoc audire quidem nolunt aures comitissæ;
 Sed volo noscatis, pacem si regis amatis,
 Inquit, agam secum, justum non hoc et habetur;
 Mox mediatores, regem de pacis amore
 Explorant, rogitant pacem ne differat istam,
 Annuit hoc tandem memoratus rex simulanter.
 Ductores pacis nituntur ut ipsa ducatrix
 Compleat hanc pacem, quam rex se dicit amare,
 Credere quæ dictis laicorum distulit istis.
 Multis accitis abbatibus, ac heremitis (827),

(824) Conterminus Monti-bello, seu Bellio, nunc Monte Morello. Spectabat olim ad Mutinensem comitatatum, nunc ad Bononiensem in finibus Saviniani. Mur.

(825) Et hunc in agro Mutinensi tunc situm reor. Sed castro penitus sublato nunc nomen frustra inquiras. Quid sibi velit Donizo, scribens hunc Montem (id est situm ibi castrum) captum fuisse certamine freni, decernere non ausim. Num frenum pro equitibus posuit? At quis locus iis ad Castrum debellandum? In Regesto msto. reipublicæ Mutinensis ad annum 1188, legitur: *Juramentum Cittadinantiæ*, ut olim appellabatur, factum Mutinensibus a Lothario de Monte Alfredo. Mur.

(826) Nunc Monteveglio, seu Montevio. Tunc in Mutinensi agro inclusum, nunc subest Bononiensibus. Celebre autem ejus nomen fecere bella inter Bononienses ac Mutinenses sequentibus sæculis gesta. Mur.

(827) Quo nomine Donizo designat *monachos*. Si tamen malis *monachos* illos hic tantum indicari, qui arctioris vitæ genus in solitudine eligebant (erant enim multi) non impedio. Sed infra *heremita Joannes* appellatur abbas cœnobii Canusini. Mur.

(828) Hunc episcopum Regiensem non satis respectum habuit Ughellus in Italia sacra. Fuit is Romanæ sedi obediens, ac propterea Mathildi comitissæ charus, eoque ipso tempore floruit, quo Henricus Augustus, et Guibertus, sive Clemens pseudo-papa, Gandulphum ac deinde Ludovicum ad Re-

Præsulibusque sacris, ait illis femina pacis :
 Si fieri possit pax juste dicere poscit,
 Reginus præsul, speculum quasi lux, Heribertus (828)
 Cum reliquis plane faciendam confore pacem
 Astruit adjungens : tribulatio temporis urget;
 Mens dominæ flecti quasi cœpit in his quoque verbis.
 Respondit tandem dicens heremita Joannes (829) :
 Absit ne fiat! quia pax hæc est inimica
 Spiritui sancto, Patri, proprio quoque Nato.
 Ergo sudores amittes atque labores
 Tantos, pro Christi quos nomine sustinuisti.
 Ne titubes, pugna, quoniam victoria multa
 De prope de cœlo veniet tibi, dante sereno
 Christo pro Petri precibus, qua læta frueris.
 Fructificante fide fructum generant heremitæ
 Istius verba, verus fuit inde propheta.
 Nam regis pactum comitissa reliquit inactum,
 Atque fidem summam servare spondit alumna
 Petri, donec ei vitam dederit Deus ævi.
 Turba sacerdotum firmatur catholicorum :
 Ante volunt lethum quam regis denique fœdus ;
 Colloquium dignum Carpineti (830) fuit istud,
 Rex Montem-belli non cessans tundere bellis,
 Machina succensa sua fit, prope quippe Cucherlam.
 Dum geritur bellum, ruit unus filius ejus (831),
 De quo rex late doluit, misitque cadaver
 Veronam, pulchrum fabricatur eique sepulcrum.
 Esse videns castrum rex insuperabile factum,
 Per campum latum dense reboare tubarum
 Voces præcepit, discedens inde quievit.
 Continuo castrum Montis-belli memorandum,
 Æmiliam (832) quippe tunc rex pervenit et ipse,
 Atque stetit soles paucos ibi subdolos ore,
 Inde movens castra, finxit se pergere Parmam.

giensem episcopatum evexerant. Mur.

(829) Monasterii Canossini abbatem fuisse suspicatur clariss. Mabillonius, in *Annual. Benedictin.* ad annum 1092, neque injuria, ut dicam infra. Mur.

(830) In agro nimirum Regiensi, ejusque montibus, ubi adhuc nomen retinet in *Castello delle Carpinete*. Mur.

(831) Nomen illius, ac mortem (quod mirum) reliqui silent historici. *Eum in oppugnatione Carpineti* cecidisse scripsit Sigonius. Verum ejus mors in obsidione *Montis-bellii* contigit, ut aperte nos docent Donizonis verba. Mur.

(832) Hoc est Regii Lepidi urbem, quæ *Æmilia* appellabatur, iis saltem temporibus. Attamen audiatur hulla Guiberti, sive Clementis III, antipape, spectans ad canonicos Regienses, ac in eorum archivo servata, iisdemque temporibus data apud *Cesenam per manum Bernerii vice Petri cancellarii anno Dominicæ Incar. 1092, indict. xv; anno autem pontificatus domni Clementis III papæ ix Idus Junii*. Ibi confirmat Clemens *decimam in civitate, quæ vocatur Regium, et in Martia, et omnes res quæ sunt in circvitu civitatis, quæ vocatur Æmilia*. Viden *Regium* civitatem, simulque *Æmiliam* civitatem? Idemne, an duo diversa loca fuerint, contermina tamen, alii decernant. Equidem ut *Regium Lepidi* a M. Æmilio Lepido ejus restauratore, ita et *Æmiliam* ab eodem nomen accepisse reor. Sed ejusmodi appellationis nullum apud veteres vestigium invenio. Quod est ad antiquos breviores Donizonis. Estensis ea verba *Æmiliam pervenit* hisce exponit.

Tempus erat clarum, red'it retro Cavilianum (835), A Rex volvit frena; Bajanium (838) tendit, habebat
 Ac memor est factus Canossæ quæ mala passus,
 Sit, nudis quando planctis illic stetit, algor,
 Nix pariterque pedes illius coxit; habere
 Nunc ulciscendi tempus se credidit ex his;
 Canossam vero comitissa, cohors sua necnon
 Venerat, utque sapit regem fore Caviliani,
 Militiæ partem forti dimisit in arce, B
 Ac partem secum tulit, it mox Bibianellum,
 Semet commendans Apollonio, bene sperans
 Salvari posse meritis Ipsius ab hoste.
 Dum fuit ad montem Jumignæ (834), densius hostes
 Per Lintregnanum montem veniunt pede raro:
 Hi duo sunt montes vicini, sensit abhorrens
 Utraque pars strepitum, dominæ pars Bibianellum
 Intrat festinans, regisque phalanx Canusinam,
 Vexillo large tenso, properavit ad arcem.
 A domina proceres aliquanti tunc rediere
 Retro, viri regis, quos quærit (835) ducere belli
 Ad pugnam, bellum renuunt hi, cum cito tendunt
 Ad reliquos arcis, quos hortatur simul armis
 Arreptis regi fidenter bella rependi.
 Cunque tubæ magnæ reboant, abbasque Joannes
 [(836)]

Cum monachis psalmos psallebat, cordeque sanctos
 Deposcens omnes, locus ut tueatur ab hoste;
 Exstitit orta satis caligo maxima statim,
 Abbas orabat, pugnabat plebs memorata,
 Vulneribus ferri jaculatur concio regis,
 Ex populo terræ jaculatur nonnisi certe
 Unus, qui multas pilo pulsaverat ulnas.
 Vexillum regis gestabat natus Oberti (837),
 Ad se qui rectum cum vidit tendere ferrum,
 Evitans ictum lorica nimis trahit ipsum,
 Nam cecidit terræ, currit quidamque pedestes,
 Accipiens hastam, vexillum tollit ad astra;
 Vix relevatus equo prædictus marchio, retro
 Ad regem, sursum qui monticulum stetit unum
 Cum sociis cunctis rediit, simul ac ibi juncti
 Ob nebulam grandem cum nullus viderit arcem

Et venit ad civitatem Reginam, et stetit in civitate
 Regina aliquantis diebus. Audi et Regiensem: Et
 sic ipse imperator collectis tentoriis venit Regium,
 etc. En ut *Æmiliam* ii explicant. Mur.

(835) Fulvius Azzarius in Regiensi Chronico scri-
 bit nunc appellari castrum Sancti Pauli, *San Paolo*,
 secus Entiam fluvium. Et quidem chartæ veteres id
 confirmant. Mur.

(834) Scribe: Vimignæ. Ita enim codices nostri.
 Mca.

(835) Quærun. Lem.

Habent iidem codices *quærun*. Mur.

(836) Idem videtur ac supra memoratus *eremita*
Joannes. Quod si verum, jam habes *eremitam* pro
monacho usurpatum. Eumque Canossino Sancti
 Apollonii cœnobio abbatem præfuisse Mabillonius
 suspicabatur. Nam non longe a Canossa peractum
 est prælium; intus vero abbas et monachi meliorem
 causam Deo commendabant. Ego rem certam statuo
 ex charta, quæ mihi est ad manus, *Bernardi cardi-*
nalis atque domni Paschalis papæ vicarii scripta
 anno 1105 ubi is *ecclesiam cœnobilem Sancti Mi-*
chaelis de monte in episcopio Lunensi sitam regen-

Cor nimium mœstum, videt erga se quia tempus
 Mutatum, libras per millia quatuor istam
 Nollet habere viam calcatam, scire, nec ipsam;
 Perditio signi defectum signat ab hinc, quin
 Nomen ei crescit, quod dicitur officiperdi (839).
 Pars Mathildis ovans Christum veneranter adorans,
 Ad Phanum defert Apollonii reverenter
 Vexillum regis, quod adhuc ibi constat haberi.
 Hæc dum fiebant October rura colebat;
 Rex una mœstus Bajani nocte quiescens
 Mane Padum juxta properavit, et inde secunda
 Luce Padum transit, decrescens omnibus annis.
 Concio Mathildis loca de prope plana petivit,
 Eridani lympham post hæc transivit et ipsa;
 B Terras paulatim, dudum quas nota ducatrix
 Perdiderat, scutis illius denique viri
 Restituunt gentes ferientes quasque rebelles,
 Redditur et turre dominæ Gubernula multis,
 Regis de rebus honorata (840) sat, et speciebus.
 Reddita non longa (841) Ripalta fuit sibi post hæc,
 Augmentum magnum pia pars habet hoc et in anno.

CAPUT VIII.

De separatione Praxedis reginæ ab Henrico rege (842)
et de adventu papæ Urbani in Longobardiam.

Augurium pejus regi quoque contigit, ejus
 Flagitium prorsus sua cœpit spernere conjunx,
 Quod taceat metrum, nimis hinc ne degeneretur.
 C Ast de regina Praxede tamen metra dicant;
 Sic timet ipsa virum, dentem velut agna lupinum,
 Cumque timore tremitt, furtim munimina quærit
 Mathildis, poscens ut eam disjungat ab hoste,
 Aspiciens Debora nova tempus inesse vel horam,
 Hunc ut prosternat Sisaram, clam quippe catervam
 Veronam mittit, regina manebat et illic;
 Privatam (843) venit, defertur, læta recedit.
 Regis eam servi perdunt strepitu sine belli;
 Suscipitur recte, reverenter, nobiliterque
 A domina sane Mathildi, quæ quasi Rachel (844)

dam, ordinandamque committit venerabili *Joanni*
Canusino abbati. Mur.

(837) Filius nempe ejusdem *marchionis Oberti*,
 quem supra vidimus lib. II, cap. 3, a Mathildis mili-
 tibus in prælio Sorbariensi fugatum. Infra hic
 idem Oberti filius appellatur *marchio*. Mur.

(838) Azzarius auctor est, indicari hic *Bebianum*
 castrum. Certe sequentia docent jam in planitiem
 descendisse Henricum, quando *mane Padum juxta*
properavit. Mur.

(839) Vox desumpta ex distichis Catoni vulgo at-
 tributis. Hominem significat, qui tempus et oleum
 perdat. Mur.

(840) Restitue *onerata*. Ita quoque codices msti.
 Mur.

(841) Scribendum *non longe* ex fide eorumdem
 codicum. Mur.

(842) Lege *Baronium*, ann. 1093, 1094, 1095.
 LEIB.

(843) Reponendum est *privatim*. Sensus poscit, et
 codices antiqui consentiunt. Mur.

(844) Scribe *Jahel*. Ita quoque scripsit Donizo, ut
 msti testantur, et historia exigit. Mur.

In Sisaræ magnum nunc fixit temporè clavum.
 Crescit ob id felix Christi victoria plebi,
 Ecclesiæque duci, pastori scilicet urbis;
 Hanc rem reginæ missi referunt comitissæ :
 Hoc quicumque scelus cognoscebat: fore verum,
 Spernabat regis sectam, pariterque Guiberti :
 Partibus in cunctis pars Petri maxime surgit;
 Dux bonus Urbanus factis et nomine clarus
 Esse triumphandi tempus de principe Rabin (845)
 Percipiens, Romam dimittens venit ad oras
 Longobardiæ cum consilio comitissæ,
 Quæ suscepit eum, sanctum penitus quasi Petrum.
 Pontificis dextra benedicuntur ista potestas.
 (846) Tunc pastor sanctus synodum (847) celebra-
 [vit, et annus
 Christi millenus nonagenus quoque quintus,
 Primus erat mensis, cum nascitur humor in herbis;
 Ore sacerdotum damnantur facta malorum
 Ac hæresi papæ Guiberti scilicet archæ,
 Regis et Henrici domini quia sunt inimici,
 Adfuit his dictis Praxedis, et ipsa Mathildis;
 Catholicos plene benedixit papa fideles;
 Hanc synodum sanctam Placentia continet ampla.
 Expleta synodo dominæ, quam sæpe recordor,
 Papa valedixit, clericis comitatus abivit
 Per multas urbes, curans convertere plures;
 Gallia quem patrem suscepit maxime chære.

CAPUT IX.

De obsidione Nogaræ.

Vilior effectus solito mage rex, velut exsul,
 Quid faciat nescit, nec nocte dieque quiescit;
 Fronte carens, tandem resillire putavit, ut ante
 Civibus accitis secum Veronensibus, ivit,
 Vallavit castrum Nogaræ forte vel amplum :
 Hoc discunt aures Mathildis, novit ut autem
 Mox accersitos Motinenses (848) corpore firmos,
 Eridanum transit, quam tunc Gubernula gratis
 Suscepit noctu; sed non regem latet hoc, nec
 Exsanguis (849) factus, qui rex nimis et stupefactus
 Se mox inde movens in eadem nocte, timore,
 Quo Deus Assyrios quondam stupefecit iniquos,
 Quando Samariam circumdederant fere dira
 Pervalidaque fame (850), fore victam non titubarent,
 Surgunt nocte tetra tremefacti, vascula, frena,
 Diversas vestes, obliiti sunt simul enses,

(845) Rasin. LEIB. Utique sphalma; restituendum tamen non *Rasin*, sed *Jabim*, ut habent msti nostri, rex nempe a Josue profligatus, cap. xi Josue. MUR.

(846) BARON., ann. 1095. LEIB.

(847) Scilicet Placentiæ anno 1095, cujus canones refert Labbeus, tom. X. pag. 503 Concil. MUR.

(848) Mutinæ comitissa fuisse creditur Mathildis, ut ejus quoque majores fuerant. Sunt etiam, quæ me in hanc sententiam impellant. Jure eodem aliis quoque civitatibus eandem præfuisse censeo. Cum vero in singulis residere non possent hujusmodi multarum urbium comites, vicecomitem in iis dimittebant. MUR.

(849) Lege cum codicibus nostris: *nunc exsanguis*. MUR.

(850) msti, *pravalidaque fame, fore victam nec*

A Longe secedunt, urbs divitiisque repletur.
 Ipse Deus regem fecit trepidare repente
 Istum Mathildim fugiundo, nocte reliquit
 In castris vasa, seu frena, capistria sana (851);
 Castrum Nogaræ comitissa (852) gliscit amare.
 Mane recepit eam, vehementer ut esuriebat,
 Cum proprio cætu ceu Judith ipsa bector
 Non semel hæc regem necat ut Judith Holofernem,
 Crebro sed impellit, sibi municipulas quoque tendit,
 In quibus ille cadit, se quando cavere putavit.

CAPUT X.

Quid in Galliis papa Urbanus lucratus est, et de reversione sua ad Italiam.

Urbanus (853) Galli papæ Petri quasi sancti
 Dicta receperunt, et ei bona multa dederunt.
 B Verba salutis eis dabat hic pastor vice Petri,
 Nam docuit summus pater illos ire sepulcrum
 Ad Domini nostri, locus ut purgetur, et hostis
 Inde repellatur populus paganus amarus.
 O fidei semen bona germina quot modo præbes
 Cum rutili flores resluunt pastoris ab ore,
 Et pariunt fructus Domini dignanter in usus!
 Nam genitor charum pro Christo linquere natum
 Et genitus patrem cœpit dimittere plane,
 Atque vir uxorem contra dimittere morem,
 Sæpius uterque Deo gliscit parere sereno.
 Certatim currunt Christi purgare sepulcrum,
 Francigenus cunctus populus, de quo fuit ortus
 Urbanus pastor, præsertim pergito ovando.
 Cumque duos annos fecisset ibi fere pastor,
 C Italiam rursus rediit, fuit atque locutus
 Msti Mathildi, quæ domni verba magistri,
 Præsulis ac summi, mentis dulcedine sumpsit,
 Quam pater absolvens, benedixit eam super omnes,
 Atque vale dicens sibi, Romam tentat abire,
 Ut cathedram Petri purget, quam prava Guiberti
 Sessio polluerat, per longum tempus habebat
 Corruptam legem canonum, pariter quoque regem,
 Urbanus rhetor (854) velut ambierat; prius ergo
 Romanam sedem mundavit ab hoste, celebre
 Illius nomen crescebat, maxime Romæ,
 Plebs suscepit eum, pepulit Romana Guibertum;
 Ejectus nempe foris Urbem, stare Ravenna (855)
 Assidue cœpit, mortem suus Oddo (856) recepit,
 Propter papatum non liquerat hic dominatum
 D Ravennæ, credens quandoque linquere (857) sedem
 titubarent. MUR.

(851) Cod. Regien., *capistria sane*. MUR.

(852) Idem codex *comitissam*. MUR.

(853) Baron. ann. 1095, num. 49. LEIB.

(854) Lubentius legerem *rector*. Acta sunt hæc anno 1096 et 1097. MUR.

(855) Scribe *Ravennæ*, ut habent msti. nostri. MUR.

(856) Nempe ille idem episcopus Bajocensis, quem supra memoravit, lib. II, cap. 5. MUR.

(857) Et prosodia poscit, et msti codices nostri legunt hic *quandoque relinquere*. Ante usurpatam Petri sedem Ravennati Ecclesiæ præerat Guibertus, neque postea ullum in ea archiepiscopum statuit, ut si male sibi fortuna cederet, vacuum adhuc repeteret cathedram. Rubens in Historia Ravennate idem tra-

CAPUT XI.

De recessu Chonradi ab Henrico patre suo, et de morte papæ Urbani.

Petre Pater, præsto precibus dictantis (858) adesto,
 Ut doceas sensum nostrum componere versum (859),
 Unam dicemus plagam, qua rex superetur.
 Francigenas partes Urbanus dum peragraret
 Longobardiæ stabat rex hæcenus ille;
 Cui fortuna vetat ferat ultra ne diadema,
 Egypti regem, quæ perculit ultima regem,
 Istum plaga ferit, primogenitus sibi cedit,
 Mortuus Ægypti primogenitus fuit; isti
 Non obiit, vivus sed ei gravis est inimicus
 Factus, ob ejus opus, quod erat nimium scelerosum.
 Chonradus (860) dictus fuit hic de chrismate tinctus,
 Ingenio pollens, genitorem prorsus abhorrens,
 Se dominæ largis Mathildis subdidit alis.
 Quæ veluti dignum valde charumque propinquum,
 Mox suscepit eum laudans, ut rex vocitetur
 Illius tractat patrem, sic Esther ut Aman,
 Abstulit uxorem sibi primitus, et modo (861) prolem.
 His motus damnis septem stans insimul annis (862)
 Italiæ, regnum Gallorum visitat exsul,
 Sic procul ejectus Chonradus filius ejus,
 Cum domina stabat jam supra commemorata,
 Consilio cujus pulcher juvenis, rubicundus,
 Ac prudens vere, Siculam duxit mulierem (863)
 Rogerii natam ducis, huic juveni quoque papa,
 Credere si vellet sibi, regem non vetat esse.
 Non erat hic rector tremulus quasi cannula vento,
 Sed veluti ferrum truncabat noxia verbo.
 Ut cervum serpens hæresum sic turba timet quem;
 Cuncta sibi prava subduntur dogmata falsa.
 Nunquam decrevit (864) libertas denique sedis
 Romanæ per eum, sanctum peramat quia Petrum;
 Aurens antistes color optimus exstitit iste,
 Scilicet Urbanus sanctis merito sociatus,
 Talem væ Romæ cum perdidit opilionem.
 Mortuus est Romæ digno conditus honore,
 Julius ipse dies binos cum dat prope finem
 Anno milleno, nonagenoque noveno
 A Nato celso de prima Virgine Verbo.

CAPUT XII.

De electione Paschalis papæ, et de prava Guiberti morte.

Post quem papa bonus laudatur religiosus

dit atque confirmat. Et revera in Actis ad Ravennatem sedem spectantibus ille se *Wibertum archiepiscopum* inscribebat; in pontificiis vero, *Clementem*. Mur.

(858) *Dictantis*. LEIB.

Nostrum quoque codices exhibent *dictantis*. Mur.

(859) Regien. codex habet *russum*. Mur.

(860) Anno 1093 ab Henrico patre defecit Chonradus, et rex Italiæ salutat fuit. Mur.

(861) In cod. Reg., ut modo. Mur.

(862) In Italiam descenderat Henricus anno 1090, atque inde anno 1097 discedens Germaniam repetiit. Mur.

(863) Nempe Mathildam, cujus genitor fuit Rogerius, dux, sive comes, Siciliæ et Calabriae. Has nu-

A Valde Paschalis, consecratur quoque statim,

In verbis planus, per Romam prorsus amatus,
 Dans agapem grandem, nutriens inopes, tribulantes.
 (865) Dogmate pro Christi certanti porro Mathildi
 Signatos apices benedictentes sibi mittens,
 Illos ut mores teneat, monet, anteriores,
 Quos docuere Patres ipsam vehementer amantes
 Simplicitate Pater sancti Jacob patriarchæ,
 Paschalis regitur, secum neque subdola vivunt.
 Planitiem ejus didicit Guibertus homullus,
 Mox Antichristi sedem sibi tollere gliscit;
 Qui Sutrium venit, cives seducere cœpit
 Romanos, parvos pretioque nimis (866) simul altos;
 Atque viam domini Petri (867) faciebat hic hostis
 Custodire, viros spoliare jubens peregrinos.

B Hic per viginti tres annos denique Christi
 Ecclesiam nisu toto torbarat iniquus,
 Dum potuit multos animos seducere stultos,
 Destitit infelix nunquam, nec (868) corpora lædit,
 Illius magnus mundus jam despicit actus.
 Ecclesiæ cunctæ Petre jam præbe promoconde (869),
 Iste senex ut hebes homines sinat esse fideles.
 Post annos binos Urbanus erat quod ab isto
 Sæclo portatus, cœlique choro sociatus;
 Iste dolore gravi tactus Guibertus inanis
 Mortuus est secum portans anathema per ævum;
 Propterea cœli populus, pariterque fidelis,
 Exsulentque boni, periit quia perditionis
 Filius, ut surgat similis non det Deus unquam.
 C Dictator quidam de quo metra protulit ista:
 Fletibus et lacrymis esses, Guiberte, dolendus,
 Fletibus et lacrymis si forte fores redimendus.
 Sed nulli gemitus possunt tua facta piare,
 Quam mors non potuit de perfidia revocare.
 Non est consilium quod possit vivificare,
 Ad se quem sprevit Deus in finem revocare.
 Vivens et moriens nobis exempla dedisti,
 Quod membrum Satanæ non sit de corpore Christi;
 Non Dominum, sed dæmonium, vivens habuisti;
 Non Dominum, sed dæmonium, moriens habuisti.
 Ergo satis claret quod qui tua facta sequentur,
 Pro simili culpa simili gladio ferientur.

CAPUT XIII.

De obitu Chonradi regis et obsidione Ferrariæ.

D Scribere res gestas cum non sit res inhonesta;
 Carmen adesto meum sic, ne promas nisi verum.

ptias abbas etiam Uspergensis commemorat, ignorasse autem videtur doctissimus vir Rocchus Pirrus in chronologia regum Siciliæ. Mur.

(864) A *decreasco*: hoc est, nullum detrimentum passa est libertas Romanæ sedis, Urbano II in eadem sedente. Mur.

(865) Baron., tom. XII, ann. 1100, num. 7. LEIB.

(866) Ms. cod. Regien., *pretioque, minis*, videlicet tum pecunia, tum minis. Mur.

(867) Idem cod., *dompni Petri*, hoc est *domni*. Mur.

(868) Cod. ant., *nunc*. LEIB.

Habent et nostri codices *nunc*; nempe quia sublatus e vivis. Mur.

(869) Id est *claviger*. LEIB.

Infra Chonradus Longobardos comitatus,
 Dum staret discors a Mathildi (870) fuit ipso
 Tempore, duravit modicam discordia talis :
 Nam petiit partes Tuscanas rex, ibi tandem
 Nobilibus quidam facientibus expulit iram ;
 Ad pacem firmam rediit bene cum comitissa.
 Post istam pacem febre tactus. Julius autem
 Mensis erat magnus, moritur Chonradus, et annus
 Tertius, Urbanus quod transierat memoratus (871).
 Ejus habet corpus Florentia florida prorsus.
 Post hanc ætatem libet autumnum memorare.
 Qui venit, duros in quo Ferraria muros
 Obsessos sensit, fuerat quia facta rebellis
 Ipsa ducatrici, nec ei servire cupivit,
 Contra quam gentes numero sine duxit et enses,
 Tuscos, Romanos, Longobardos galeatos,
 Et Ravennates, quorum sunt maxime naves.
 Circumstant equidem multæ maris atque carinæ
 A duce præclaro transmissæ Venetiano (872).
 Considerans demum Ferraria, ne superetur,
 Optavit pacem magnæ Mathildis amare,
 Vincere cui vivos est semper mos inimicos.

CAPUT XIV.

Quod papa Paschalis ob piam tutelam dominæ Mathildis direxerit (873) in Longobardiam venerabilem cardinalem Bernardum.

Auxilio Petri jam carmina plurima feci,
 Paule, doce mentem nostram, nec metra (874) referre
 Quæ doceant pœnas mentes tolerare serenas.
 Pascere pastor oves Domini Paschalis amore
 Assiduo curans, comitissam maxime supra
 Sæpe recordatam Christi memorabat ad aram ;
 Ad quam dilectam studuit transmittere quemdam
 Præ cunctis Romæ clericis (875) laudabiliorem,
 Scilicet ornatum Bernardum presbyteratu,
 Ac monachum plane, simul abbatem quoque sanctæ
 Ambrosiæ Vallis (876). Factis plenissima sanctis
 Quem reverenter amans Mathildis, eum quasi papam
 Cautè suscepit, parens sibi mente fideli ;
 Qui vir cœlestis tantum cœlestia verbis
 Et factis monstrans exempla dabat bona coram
 Omnibus, et dignum fructum Domino genuit tunc,
 Illius nomen ducebatur procul ore
 Multorum, cujus populus de nomine fultus,
 Urbis Parmensis pars major cum vehementi

(870) Discordiæ causam veri videtur simile ab ipsa Mathilde processisse, uti jam monui in Antiquit. Esten. cap. 4. Nempe illa, quandiu Chonradum sibi utilem credidit, eum quoque coluit ac honoravit. Ubi vero Henricus ejus pater pene dejectus fuit, tunc decrevit apud Mathildem Chonradi gratia atque auctoritas. Vide Landulphum a Sancto Paulo synchronon in Hist. Mediol., tomo IV Rer. Italic. Mur.
 (871) Ann. 1101, non abfuisse veneni suspicionem Uspersensis notat. LEIB.

(872) Hoc est Vitali Michaele, cui quasdam immunitates ac privilegia in civitate Ferrariensi concessit Mathildis, ut Veneti historici tradunt. Mur.

(873) Cod. Regien., *direxit*. Mur.

(874) Lege cum codicibus nostris *nunc metra*. Mur.

(875) Fuit enim Bernardus iste S. R. E. cardi-

A Voto devote sanctum petiit senioem,
 Pergeret ut Parmam multis erroribus atram,
 Quos procul errores Pater hic depelleret ore.
 Annuit his dictis, cum consilioque Mathildis,
 Speque fide fulgens clericis comitatus ad urbem
 Perrexit; sanctæ dormitio Virginis, atque
 In medio mense, qui sextus nosciatur esse,
 Tunc celebrabatur, quo festo Parma beatur ;
 Majus ibi templum Mariæ nomine fertur,
 In quo plebs tota Christum Parmensis adorat.
 Virque placens Christo patiens Bernardus in ipsam
 Introiit phanum, missam cantare paratus,
 Verba volens regni populo narrare superni.
 Missam devote pro festi cœpit honore,
 Post evangelicæ plebi retulit sua verba,
 B Quæ propter regem nonnullis displicuere.
 Dum calicem sancta vir mitis ponit in arâ
 Supplicet ut Christum pro cuncta plebe benignum.
 Hinc clamor multus, vulgi sonuitque tumultus
 Nam blasphemias cœpit depromere diras,
 Adversus Christum ceu Judæi crucifixum ;
 Plures dicebant : Moriatur pseudopropheta !
 Clamabant multi : Seducor corruat urbis (877) !
 Hic, aiunt, intus regis stet non inimicus !
 Enses denudant, mulierum vox sonat una :
 Si sinitis vivum, regem perdetis amicum,
 Non vivus vadat, cupitis si vivere, clamant.
 Vitrea vasa cadunt, hastis franguntur in altum
 Erectis, longe Patris socii simul omnes
 C Fugerunt, abbas Thebaldus (878) maximus astat
 Cum Patre solus ibi ; cervicem monstrat, et infit :
 Cæde meum collum, mortem gratanter hic opto.
 Mox frameam quidam per collum traxit ob iram
 Illius, parvum sibi fecit vulnus et arctum.
 Intrepidus stabat læta facie super aram
 Christi Bernardus patiens, sapiens, venerandus
 Cum vidit vulgus ridere suum quasi vultum,
 Clamavit dicens : Speciem Zabuli gerit iste ;
 Tollatur statim, tundatur carcere, flagris !
 Injecitque manum super ipsum, cujus (879) avarus
 Et foris asportant, heu ! missa relinquitur orta.
 Non Dominiæ magnæ dormitio Virginis almæ,
 Non altare Dci, sed nec reverentia Petri
 Terruit hanc gentem Pharisæica facta sequentem,
 Capellam totam, quam præbuerat pretiosam

nalis. Habent et nostri codices « abbas Vallis Ambrosiæ. » cum tamen *Umbrosæ* scribendum sit. Unus epitomator Regiensis antiquus Ms. habet; qui fuerat *abbas Vallis Umbrosæ*. MURAT.

(876) Vallis Umbrosæ. LEIB.

(877) In Regien. cod., *orbis*. Mur.

(878) Cujus cœnobii abbas fuerit incertum batenus. Mihi pene certum videtur fuisse *Thebaldum abbatem monasterii Brixellensis Sancti Genesii*, ad quem supra innui, lib. 1, cap. 48, datum diploma comitissæ Mathildis. Congruunt ætas ac vicinitas loci. *Thebaldum* appellat Bacchinius, *Thebaldum* vero Azzarius. Mur.

(879) Cod. antiq., *civis*. Leib.

Nostris quoque codices *civis avarus*. Tum cod. Regien., *et foris asportat*. Antiquus brevior Bibliothecæ Estensis : *Unde unus de civibus avarus in-*

Huic domno digno comitissa Mathildis, in ipso
 Templo confestim rapuit plebs pessima, fregit.
 Nuntius e multo vicino, mane secundo,
 Scilicet ad grandem comitissam venit, et hanc rem
 Notificavit ei, quæ dans suspiria flevit,
 Atque sui fortes athletæ jussit ut omnes
 Adversus Parmam deferrent insimul arma,
 Fines tunc nempe retinebant hanc Motinenses.
 Ut volucer velox cito pergens hæc pia vero
 Parma die terna prope sensit eam timet, ex qua
 Nobilibus vasis (880) illius reddere statim
 Injuste captum studuit supratitulatum,
 Et dominæ cunctam capellam reddidit, ultra
 Non aliquid retineps, vitare pericla requirens,
 Quæ non vitasset, nisi vir patiens adamasset.
 Civibus indulsit comitissa Mathildis, et urbi
 Jussu Bernardi, cujus pietate remansit,
 Mille Dei nati tunc centum quatuor anni.

CAPUT XV.

De obitu regis Henrici tertii (884).

Dictus jam dudum rex quo sit sine solutus,
 Scilicet Henricus, volo mundi discat amicus,
 Cum scierit, noscat faciendum quid sibi constat.
 Rex suprafatus vivens erat illaqueatus
 Actibus in pravis, semel at se dissimulavit
 Converti, pleno quod fecit corde veneno,
 Schismaticos semper coluit tenuitque libenter;
 Hinc exardescens minor ejus filius (882), enses
 Elevat adversum genitorem, tollere regnum
 Quærit ei, duram secum committere pugnam
 Non piguit campi, quem bellando superavit,
 Mœstitia multa per totum tempus abundans,
 Undique confossus, quassatus, et undique tortus;
 Mortem non sperans demum, tamen ipsa catena
 Mortis eum strinxit; rapuit de corpore tristi,
 Augusti quarto defungitur Idus in anno
 Christi millesimo centeno denique seno (883)
 Ad templum Spiræ dormit, quod struxerit (884) idem.

CAPUT XVI.

Congrua exhortatio Paschali papæ.

Petre (885), Paule, duces orbis, caput omnis in Urbe,
 Insectatores vestri ducatus homones

*jecit manum super dictum cardinalem, et foris de
 dicta ecclesia eum asportavit.* Mur.

(880) Corrige ex fide codicum nostrorum: *Nobili-
 bus vassis.* Nempe vassali nobiles, quibus feudum
 aliquod committebatur, seniori suo, cum bellum
 instabat, se adjungere solebant, et pro suo munere
 opem ferre cogebantur; qui mos adhuc perdurat.
 Mur.

(881) In nostris codicibus habetur tantum *regis
 Henrici.* Certe regem appellans rectius appellasset
quartum quam *tertium*; nam is inter Augustos dun-
 taxat tertius est numeratus. Mur.

(882) Henricus scilicet, quiatus inter Germaniæ
 reges, cujus facinora perquam nota. Mur.

(883) Regien. cod., *denique quinto.* Atque ita scri-
 psisse Donizonem, suspicari possumus, cum Epi-
 tome Estensis ac Leibnitiana, Henrici IV mortem
 ex ipso Donizone statuam in *millesimo centesimo
 quinto.* Verum extra omnem dubitationem positum
 est, Henricum concessisse e vivis anno 1106, et in
 re, quæ Donizone vivente omnium aures implevit,

A Penna corvina loca jam peragrant peregrina.

Hæc albæ penna, vos papæ mittite verba:

O pastor rector Paschalis summe sacerdos,¹

Hæc meditans (886) tracta, prudenter duc tua facta

Ecclesiam Christi de regno mortis abyssi

Ereptam gaude, stet ut, aspice, libera caute:

Illius pacem non ulterius violare

Ullus præsumat, caveat pater hoc tua cura.

Velle tuum firmam super illum stet crucifixum.

Qui semet morti pro sponsa subdidit hosti.

Tu cui commisit Christus, sponsamque reliquit,

Prospice perfectam (887) commendatam tibi semper

Reddere festina sponso sponsam sibi dignam.

Ferto prius mortem, male quam violetur ab hoste,

Nullus eam raptor rapiat tibi, nullus amator

B Falsus seducat blande virtute nec ulla.

Scit Dominus Christus quia si steteris bene firmus,

Libertas sponsæ nunquam minuetur ab hoste;

Omnis nec Roma (888) sub te, regni que coronam

Nemo ferre valet, tribuas nisi tu sibi plane,

Qui gestabit eam sine te (præceptor habenas

Tu regis atque tenes) vacuus poterit remanere (890),

Dum falsus quidam sponsam lacerare benignam
 Non timuit, tecum plures vigilare studerent (890).

Inter quos prompte Mathildis, filia sponsæ,

Pervigil et fortis, perversos sæpe remordit;

Fervida bella nimis cum rege potenter inivit,

Nam per triginta duravit tempora firma,

Nocte die bellans regni calcando procellas.

C Finis adest guerræ, requiem rogat ut sibi præstes.

Si tibi crescet opus, nunquam deerit tibi robur

Et vis, et agnosces (891), quia Petri non amat hostes.

CAPUT XVII.

*De adventu papæ Paschalis in Longobardiam et in
 Gallias.*

Post obitum regis prætaxatique Guiberti,

Ecclesiæ sanctæ pax cœpit crescere valde,

Errores cessant, redeunt et vera neglecta:

Adversus papam, contra sedemque beatam

Ausus nullus erat consurgere, sed reticebant;

Optabant omnes ut pergeret ipse per orbem

Corripiens, solvens, medicans contagia, sordes.

vix ille errasse credendus. Quare *seno* retinendum,
 atque ita ab illo litteris traditum æquius existima-
 bimus. Mur.

(884) Lege cum cod. nostris *quod struxerat.* Mur.

f (885) Rectius in nostris mstis: *O Petre.* Mur.

(886) Idem codices: *Nunc meditans.* Mur.

(887) Cod. Regien., *perfecte.* Mur.

(888) Romam. LEIB.

Nostris codices, *nunc Roma.* Et nihil aliud im-
 mutandum, sensu absoluto ac aperto. Nempe:
Nunc tota Roma sub te est, regni que coronam ne-
 mini gestare, sive imponere licet, nisi tu tribuas.
 Ubi vides Romani pontificis prærogativam in elec-
 tione et confirmatione Augustorum. Mur.

(889) Cod. Regien., *poterit remeare.* Mur.

(890) *Studebunt.* LEIB.

Habet idem codex *studerunt.* Mur.

(891) Cod. antiq.: *Ejus et agnosces quia,* (quod)
Petri non amat hostes. LEIB.

Consonant cum Vaticano codices etiam nostri, in
 quibus lego: *Ejus, et agnosces, quod,* etc. Mur.

Tale videns tempus Paschalis papa verendus,
 Exiit a Roma, quem plebs satis omnis honorat;
 Longobardiam devenit ad hanc comitissam,
 Cui venerare patrem jugiter mos exstitit alte.
 Hæc est Mathildis, quæ gaudens obviat illi,
 Lætitia multa papam suscepit abundans;
 Omnibus ipsa bonis, regni decus est et honoris.
 Juxta tuncque Padum tenuit (892) synodum memora-
 Papa, suum missum direxit natus ad ipsam. [tus
 Defuncti regis, quærens ut jus sibi regni
 Concedat, sedi sanctæ cupit ipse fidelis
 Esse velut matri, subijci sibi vult quasi patri.
 Regis legati pater almus verba beavit.
 His aderat dictis cum multis alta Mathildis,
 Quæ laudans regis pia missi verba petentis,
 Responsum patris cum cunctis magnificavit.
 Tunc veniunt cives Parmenses, Pontificisque
 Summi devote quærun't reverenter amorem,
 Ut tribuat Parmæ pastorem corde rogantes.
 Pontificem Parma petit illum, quem spoliarat
 Olim, Bernardum monachum valde venerandum,
 Ecclesiam Parmæ Mariæ virginis almæ,
 Urbs eadem patrem rogat hunc, ut nec (893) quoque
 Lætatur papa quod filia pessima Parma, [sacret.
 Dedita nonnullis erroribus, insita nugis
 Ad gremium dignæ matris rogat ipsa redire.
 Tunc erat et mensis qui scindit rura juvenis,
 Annus millenus centenus sextus habetur (894).
 Castrum Guarstallæ (895) synodi locus exstiteratque.
 Inde Pius papa discedens ad memoratam
 Advenit Parmam, faciens ibi quæque rogarant:
 Nam sacravit ibi templum (896) Christi Genitricis,
 Dans ibi decretum, ne subjaceat nisi Petro
 Clavigero cæli, simul ipsius quoque sedi.
 Hoc venit templum Mathildis ad aspiciendum,
 Donum tale dedit placuit quod maxime plebi.
 Pontificem sacrans Bernardum tunc ibi papa,
 Jussit eum papæ vice sancti degere Parmæ.
 Hincque valedicens dominæ sæpissime dictæ,
 Francigenos fines petiit venerabilis idem,
 Fructificans multum spatium per temporis; unum
 Illinc post annum rediit retro pastor amandus,

(892) Baron., ann. 1106. LEIB.

(893) Cod. antiq., nunc. LEIB.

Legitur quoque in nostris codicibus ut nunc.
MUR.

(894) Baron., ann. 1106, num. 41. LEIB.

(895) Ut omnes norunt, nunc *Guastalla*. Ideo vero appellata *Guarstalla*, quia vox contracta ex *Guardastalla*, sive *Wardistalla*, quemadmodum antiquitus appellabatur. Azzarius in Hist. Regien. msta. oppidi hujus constructionem tribuit Beatrici matri Mathildæ comitissæ. Verum longe antiquius est. Anno 865, Ludovicus II imperator inter alia *curtem Wardistallam*, tunc pertinentem ad *comitatum Regiensem*, concessit monasterio Placentino Sancti Sixti, uti ex privilegio constat apud Campium in Hist. Placent., tom. I, pag. 459. Angilberga quoque Augusta, anno 877, eidem sacro cœnobio reliquit in suo testamento *curtem*, quæ vocatur *Guar-dastalla*. In aliis quoque monumentis mentio ejusdem occurrit. Est autem Langobardica vox, sive

A Ejus ab obsequium Mathildis mox reperitur,
 Prompta loquens: secum Romam rediit cito præsul.

CAPUT XVIII.

De legatis, et de primo adventu quarti Henrici regis in Italiam.

Rex novus exaltans, tendensque suas procul alas
 Bellando terras superabat, et inclityta regna.
 Quartus hic Henricus prudens est, calliditatis ami-
 [cus (897),

Qui contra Petrum sanctum fore ne videretur
 Mille decem centum Christi dum tempora crescent
 Pontifices magnos, comites direxit et altos [(898)
 Magnificam Romam pro regni quippe corona.
 Filius esse Petri si vult rex atque fidelis,

B Papa, dabo Romam, respondit, eique coronam.
 Dum redeunt isti, seu perrexere, Mathildis
 Ipsos suscepit, dedit illis plurima; læti
 Ad juvenem regem postremum qui rediere:
 Ipse manum fortem coadunans mox in codem
 Scilicet anno, cum multis galeatus in ortu
 Autumni venit, Longobardosque peremit,
 Ardens, devastans illorum maxima castra,
 Urbs munitas ejus perterruit ira,
 Urbs ipsi gestit fieri Novara rebellis,
 Flammis succendit quam, muros post quoque fregit.
 Aurea vasa sibi, necnon argentea misit
 Plurima, cum multis urbs omnis denique numnis.
 Nobilis urbs sola Mediolanum populosa,
 Non servivit ei, nummum neque contulit æris,

C Italiæ nulla comitis domus, aut ducis ulla
 Reperiebatur, de qua rex prætitulatus
 Multum curaret, quia quibat eas superare.
 Sola Mathildis erat, quæ regem semper habebat
 Exorsum (899) multum certaminibusque repulsum.
 Arcibus in claris stabat tunc ipsa ducatrix,
 Ultramontani proceres multi quoque clari
 Ad quam venere, miraturi mulierem.
 Pace laborabat pro cujus rexque flagrabat:
 Usque Tari ripam venit rex pace petita.
 Tunc valide docta linquens comitissa Canossam,
 Forte vel excelsum pervenit Bibionellum (900).
 Regis cum missis magnis ibi plurima dixit,

D quod idem est Germanica, composita ex *Warda*, scilicet *custodia*, et *stallum*, quod est *sedes* et *statio*. Italice diceremus *Guarda-Sito*. Nempe ibi, ut conjicio, militum erat statio, et custodia ad Padi fluminis viam tuendam. Est mihi concordia anno 1102 inita inter comitissam Mathildem, et Imeldam abbatissam monasterii Placentini Sancti Sixti pro *castro et curte Wardestallæ*: unde constat ibi dominatam fuisse Mathildem. MUR.

(896) Sacravit et Matinæ hoc eodem anno 1106, præsentate ipsa Mathilde, et ingenti solemnitate: quod memorandum quoque erat Donizoni. Acta dedicationis majoris templi Mutinensis, a synchrono scriptore litteris mandata, huic nostræ collectioni suo loco addam. MUR.

(897) Redundat. LEIB.

(898) Baronius, ann. 1110. LEIB.

(899) *Exosum*. LEIB.(900) Scribte *Bibianellum*, nunc *Bianello*. Ita quoque msti. codices. MUR.

Et de pace loquens, de regis honore suoque,
 Utraque pars tandem pacem laudavit eandem,
 Sed contra Petrum non promisit fore secum.
 Francigenam stratam (901) tenuit rex, pace peracta,
 Transiit certe tunc incipiente Decembre.
 Montem Burdonis (902) Tuscanæ fluxit (903) in oris,
 Gens trepidat cuncta, nummos sibi datque tributa,
 Ceu Longobardi, sic Tuscæ sunt tremefacti,
 Cum Florentinis (904). Celebravit denique Christi
 Natalem, densas plebs hæc sibi contulit escas.
 Urbis Aretinæ muros ruit, ussit et igne.
 Idus in quarto Februi Romæ fuit, almo
 Paschali papæ mandans, quia vult venerare
 Ipsius jussum, nec episcopium cupit ullum
 Vendere, præbere nisi dux pius ipse juberet.
 Exultat Roma concurrens undique tota,
 Papa, sacerdotes, levitæ, plebs ob amorem
 Regis, majores, juvenes, pariterque minores,
 Feminæ sexus, monachi, monachæ quoque centuræ,
 Lampadibus multis cum claro lumine sumptis,
 Antiquo more processio regis honore
 Facta fit extensa (905) nummis eis cooperta.
 Intrarunt templum sancti Petri reverentium,
 Rex altare petens humilis satis, et bene clemens
 Ibat per scalam pedetentim, crura plicabat.
 Ad summum scalæ sua porrigit oscula papæ;
 Investituram (906) super aram construit unam
 Ecclesias nummis quod nunquam venderet ulli,
 Non investiret, jubeat nisi papa benigne;
 Hincque triumphabat plebs, clerus, maxime papa,
 Cumque parat papa dare regi quæque rogarat,
 Ut veniat, mandat, rex distulit, abdita tractans :
 Nam Zabulus, priscus hominum seductor iniquus,
 Invidia fervens de regni pace, repente
 Perfidia semen jaciens, turbare fideles
 Diligit ardentem, sunt quæque statuta decenter,
 Mox elisa nimis fiunt; rex sic quoque dicit :

(901) Scilicet *Æmiliam*, quam nos *Claudiam* appellamus. Eam vero hoc nomine donabant, quia recta in Franciam, sive Gallias, perducebat. Mur.

(902) Ita quoque msti codices. Verum antiquiores *montem Bardonis* appellare consueverunt, per quem a Berceto transitus in Tusciam habetur per Pontem Tremulum, nunc *Pontremoli*. Mur.

(903) *Oris*. LEIB.

(904) Conjunge hæc sequentibus. Breviator Estensis mstus ita legit : *Et celebravit prædictus rex in civitate Florentiæ Nativitatem Christi*. Paria habent epitomator Regiensis, et Leibnitianus, ut omittam Annales Hildeshemenses, aliasque Historias. Mur.

(905) Quid hic sibi velit tenebrosus Donizo, interrogabis. Significat, si quid video, processum populi extensum fuisse, et nummos jussu Augusti projectos super ipsum populum, ita ut veluti imbre cooperiri viderentur, teste Ottone Frisingense, Henricus V *Cives* (Romanos) *muneribus sibi conciliavit*. Constat etiam aurum de more a cæteris Augustis in eorum coronatione sparsum in populum. Exempla mitto. Mur.

(906) Quæ hic habet Donizo, conferenda sunt cum iis quæ in Vita Paschalis II, tom. III Rer. Italic., et apud Baron. in Annal. referuntur ad annum 4. Neque enim hæc satis cum iis concordare videntur, ac

A Priscorum morem cupio regumque decorem,
 Nolo det ut solam mihi dominus papa coronam,
 Anulus et fustis per me detur volo cunctis
 Præsulibus nostri regni, ceu mos fuit olim.
 Hoc sibi nequaquam voluit concedere papa,
 Ducere quem fecit rex, hospitioque recepit.
 Nox accedebat cum talia rex faciebat,
 Pontifices, cives plures capiuntur ibidem,
 Atque cruces sanctas rapiebat gens Alemannæ.
 Ebria gens ista nescit Christi pia dicta ;
 In lacrymas lætis (907) vertuntur gaudia pacis.
 Nocte cohors cuncta simul est Romana locuta,
 Surgunt mane spatibus, clypeis et equis phalerati,
 Concutiunt hostes Alemannos, corpore fortes
 Cædunt, occidunt et eos penitus quasi vincunt.
 B Sed flagrant erga nimis horum quippe Tabernas (908),
 Insimul ex armis et denariis onerati
 Plus adamant nummum, quam bellum vincere
 [sumptum,
 Longobardorum nimis est rex tutus hic armis,
 Ipsum circumdant, Romanis viscera truncant,
 Rex eques electus celeri (909), quo nemo repertus,
 Astitit ipse suis, cives contrivit et Urbis,
 Interitu quorum facto nimio populorum
 Romani cæptum perdunt miserabile bellum.
 Rex vero papam tenuit, vi pace negata.
 Cum reliquis captus Parmensis erat venerandus
 Bernardus præsul, Christi de dogmate plenus,
 Atque bonus senior (910) Reginus episcopus, illo
 C Simplicior credo reperitur nemo sacerdos.
 Pro quibus audacter vir facundissimus, atque
 Nobilis Arduinus (911) Longobardusque peritus,
 Atque fidelis vir missus dominæque Mathildis
 Alloquitur regem pactum memorans comitissæ.
 Continuo quos rex sinit ire Mathildis honore.
 Rumor erat mundo de capto præsule summo,
 Qui, propter cives, quos secum ceperat idem

præcipua impii illius facinoris causa tacetur. Mur.
 (907) Codices nostri habent, *in lacrymis lætis*. Mur.

(908) Regien. cod. præfert *Zabernas*. Atque ita scriptum puto a Donizone. *Zaberna*, teste Papiæ, est *arca, vel armariolum ubi vestes ponuntur, aut quodlibet aliud*. Vide Ducangium in Glossario, et Vossium De vitis serm., lib. II, cap. 21, ad vocem *Zabyra*, qui afferunt Hariulfum et Abdiam Babylonicum eodem vocabulo usos. Itaque *Zabernas* interpretor *casse, forzieri, coffani, baulli, bolge*, atque hujusmodi, ubi Teutonica gens pecuniam ac suppellectilia recondebat. Mur.

(909) Cod. Regien., *celeris quo nemo repertus; pro celerior*. Mur.

(910) Scribendum : *Bonus-senior Reginus episcopus*. Illud quippe nomen tunc fuit Regiensis episcopo, videlicet *Bonsignore*. In Epitome Regiensis msta Donizonis appellatur *Bonegnorius*, de quo nonnulla habet Ughellus, tom. II Ital. Sac., et plura Fulvius Azzarius in Hist. Regien. msta. Mur.

(911) Nempe, ut recte conjici potest, *Arduinus de Palude*, filius Guidonis, a quo nobilis et antiqua *comitum de Palude* familia Regii propagata dudum splenduit, et adhuc superest; ejus siquidem frequens mentio in monumentis comitissæ Mathildis apud Florentinum et Bacchinium. Mur.

Rex, metuens mortem paterentur ne simul omnes, A
 Dum festum Paschæ venit, tribuit sibi pacem,
 Urbem Romuleam sibi subdens, et diadema
 Ipsius capiti ponens, unguis, benedixit.
 Ultima lux mensis (912) primi tunc Pascha reexit,
 Numinis undecimo centum post mille sub anno.
 Augustus plane dedit inclyta munera papæ;
 Gaudens sed fessus, nec non exercitus ejus
 Exiit a Roma, Tuscanas transiit oras
 Recte frena regens, equitans non extrahit enses,
 Longobardorum regnum petiit spatiosum,
 Illustresque duces ipsum regem preeuntes,
 Valde nutriti resalutavere Mathildem.
 Pergere nec Cæsar sapiens usquam cupiebat,
 Respiceret faciem nisi jam dictæ comitissæ.
 Cum jam cœpissent transire dies Madii sex
 Ipsemet accessit, scit eam fore Bibianelli,
 Teutonica lingua refert pariter sua dicta :
 Non erat interpret ullus sibi quippe necesse.
 Huic promisit (913) similem se rex nunquam reperire,
 Cui Liguris regni regimen dedit, in vice regis (914)
 Nomine quam matris verbis claris vocitabit (915);
 Tresque dies secum faciens firmum quoque fœdus
 Omnino lætus, crescens jugiter quasi cedrus,
 Ivit cum magnis ultra montes Alemannis.

(912) Ita quoque msti codices, et vetusta Epitome
 Estensis. Clarissimus Pagius in crit. Baron. ad ann.
 4, num. 3, longam disputationem habet de die corona-
 tionis Romanæ Henrici V quam contendit peractam
 fuisse v *Idus Aprilis Dominica in Albis*. Eam
 vero sententiam ut tueretur, opus illi fuit corrigere
 Malmesburiensem ipsum, cujus fide nititur, aliosque
 scriptores. Baronius vero gesta illa tribuit *Idibus*
Aprilis, quemadmodum etiam habent Annales Hil-
 deshemenses, et chronographus Saxo a Mabillonio
 in Annal. Benedict. memoratus, cujus verba, quia
 fortasse Pagio ignota, afferre juvat. *Rex Henricus*
Pascha non longe ab urbe in castris suis celebravit,
et per octavas Paschæ, die scilicet Idus Aprilis, in
ecclesia beati Petri in imperatorem consecratur. Mi-
 rum est, in re tanti momenti, neque nimia sæculo-
 rum intercapedine a nobis dissita, dubium illum
 diem adhuc restare. Quod magis etiam stuporem
 ingerere potest, Donizo noster rotundis litteris scri-
 bit, Henricum V coronatum, unctum, et benedictum,
 dum *Paschæ festum venit*, postea subdendo :

Ultima lux mensis primi tunc Pascha reexit,

Numinis undecimo centum post mille sub anno.

Ultima lux primi mensis est postrema dies Martii.
 Videsis quam longe abeat ab aliorum mente Donizo,
 qui tamen iis ipsis diebus hæc litteris mandabat.
 Sed et alterum accedit stuporis argumentum. Pascha
 enim secundum chronologos et canones cyclorum,
 anno 4 incidit in diem secundam Aprilis; Donizo
 vero in Historiam hanc scribendam eodem tempore
 intentus, eam contigisse ait postremo die Martii.
 Nisi tam graviter hic impegisset scriptor noster, uti-
 que sententiam ejus de coronatione peracta paschali
 die Dominico ego reliquis præferrem, quippe is tanta
 temporis et loci vicinitate vix falli credendus foret.
 Præterea audi Rogerium de Hoveden., part. 1 *Annal.*,
 ubi hæc de Henrico habet: *Paschalem papam cepit,*
et in custodiam posuit, sed postmodum ad Pontem via
Salaria, ubi paschalem festivitatem in campo celebra-
verunt, pacem cum eo fecit. Eodem sæculo floruit
 Rogerius. Adde Robertum de Monte, ab Hagiolo
 laudatum, sive, ut mihi videtur, Siebertum

CAPUT XIX.

Quo timore Mantuani ad fidelitatem dominæ Mathildis redierint.

Gloria, Christe, tibi cujus virtute Mathildis
 Ex toto victrix manet omnibus ex inimicis,
 Nam proceres plures comites superavit et urbes;
 Regem (916) contempsit, cum secum prælia gessit,
 Marchia (917) nolendo sibi paruit atque volendo,
 Mantua crudelis sibi devetat esse fidelis,
 Annos viginti per quatuor atque reliquit,
 Quod sibi non servit, sed proditione superbit.
 Protulit edictum quocirca maxime dirum
 Rex scriptus supra, quod sprevit Mantua dura.
 Qui staret quanquam cum forti gente Lemanna (918),
 Cessat legatos tamen haud sibi mittere claros,
 B Inclyta Mathildis cum muneribus bene dignis.
 Glorificat Cæsar donis et eam vice versa.
 Accidit interea tribulatio maxima quædam,
 Quæ turbat terram, pravorum corda revelat,
 Atque voluntates reseravit et impietates.
 Disjice, Christe, vias tales, abrade ruinas,
 Exaudi miseris Deus audi noster egenos,
 Atque ducatrici vitam concede Mathildi :
 Cum morietur enim, denudabuntur egeni,
 Ecclesiæ sane fient graviter spoliatae.
 Hoc proceres credent se facturos, humiles nunc.

Gemblacensem, in Chronico suo hæc scribentem :
Die Paschæ Henrico in imperatorem coronato, etc.
 quæ verba Labbeus et Pagius emendare coguntur,
 utpote opinioni suæ adversantia. Tunc vivebat scri-
 bebaturque Siebertus Chronicon suum, et non multo
 post postremo fato sublatus est. Is igitur aperte cum
 Donizone convenit, quod est ad coronationis diem.
 Quod autem spectat ad Paschatis diem, mihi instar-
 monstri videtur, Donizonem in re adeo celebri cu-
 jus tempus ignorare non potuit, tam turpiter hallu-
 cinatum. Itaque rem aliis perpendendam relinquo.
 Mur.

(913) Cod. ant., *promsit*. LEIB.

Legitur et in nostris codicibus *promsit*, id est fas-
 sus est. Ex his autem quæ habet Donizo testis ocu-
 latus, corruunt quæ scribit Ordericus Vitalis, lib.
 x, pag. 763, *Eccles. Hist.*, nempe eo tempore ab
 Henrico V vastatam fuisse *Mathildis potentis heræ*
spatiosam regionem, quæ Ticinum, Placentiam, et
magnam partem Italiæ, quæ nunc Lombardia dicitur,
possidebat. Neque veritate nititur Mathildis domina-
 tio Ticini. Mur.

D (914) Ergo veluti *vice-regina* Italici regni constitu-
 ta ab Henrico V fuit comitissa Mathildis. Sed et ante
 hæc tempora late dominata est inclyta mulier, uti
 præter alios historicos sat prodit Landulphus a S.
 Paulo synchronus, cujus Chronicon Mediolanense
 dedimus *Res. Italicæ. tom. IV. Mur.*

(915) Scribe *vocitavit* cum mss. nostris. Mur.

(916) Henricum IV. Mur.

(917) Tuscis, utego interpretor, atque antea Flo-
 rentinus in Monum. comitissæ ejusdem. Attamen
 meminisse juvabit *Marchiam* quoque *Anconitanam*
 a nonnullis accenseri ditionibus olim ad Mathildem
 spectantibus. Hæc autem subsequenti saltem ævo
Marchia, veluti autonomastice, appellata est. Verum
 nullis firmis tabulis adhuc didici Mathildim illic im-
 perasse. Imo, uti adnotavit Pompeius Compagnonus
 in Regia Picena, iis ipsis temporibus *Warnerius dux*
et marchio regioni illi dominatus fuisse videtur.
 Mur.

(918) Alemanna. LEIB.

Latro latroni dabit auxilium quasi proli ;
 Prædo prædonem, leo rodet ut ore leonem.
 Visi nunc flores ; quid agent quandoque latrones ?
 Hactenus en vivit prudens comitissa Mathildis,
 Sed nimis infirmam Barancio mons (919) tenet ipsam.
 Pullulat hinc lolium, segetem suffocat iniquum,
 Undique funesti concurrunt atque protervi ;
 Defunctam dictam supra referunt comitissam.
 Hoc verbum credunt cives quos Mantua secum
 Semper habere solet, mox priscam proditorem
 Ut renovent tractant, exquirunt atque Ripaltam (920).
 Cujus custodes perculti quippe timore,
 De propriæ valde dominæ vita dubitantes,
 Seque suas proles, sed non tamen absque tenore,
 Ad populi votum subdunt castrum quoque totum.
 Tale fuit foedus, si viva Mathildis habetur,
 Non adversus eam castrum retinere volebant.
 Sed nimis absque fide sunt usi vivere cives ;
 Nam sub se castrum postquam videre redactum,
 Clam male disponunt ipsum comburere totum.
 Interea prudens præsul Manfredus (924) ad urbem
 Venit, quod vivam dimisit, ait, comitissam.
 Ad cujus dictum populus commotus in ipsum,
 Esset ni clarus, de grandi stirpe creatus,
 Credo manus in eum misissent, sed timuere.
 Non timor hos regis cohibet, foedus neque gentis.
 Castrum, ceu dudum cupiebant, funditus urunt ;
 Effringunt turres, lapides portantur ad urbem.
 Per mensem (922) damnum scelus hoc non fit pate-
 Infirmæ dominæ fieret ne causa ruinæ. [factum. C
 Mensis erat sextus nimis in quo proficit æstus,
 Vix sed sanatur sustentatrix viduarum,
 Quæ degant castæ (925) comitissam vivere captent,
 Rusticus atque manu sulcandò ducat aratrum,
 Tauros atque domet, pascat, tuteque labore,
 Carpat iter tutum, vivens hæc, atque viator.
 Eridani cesset piratam nauta timere,
 Præsentem vitam donec fruitur comitissa.
 Quæ dum scit quantum sibi fecit Mantua damnum,
 Dicit : Adest certum pereat quo Mantua tempus ;
 Offensas diras urbs emendabit iniqua.
 Scutatas gentes disponit, et arcitenentes,

(919) Nunc monte Baranzone, in agro, et montibus Mutinensibus ultra montem Zibinium. Supersunt adhuc nonnullæ chartæ donationum a Mathilde illic factarum apud Silingardum et Bacchinium. Mur.

(920) Vetustus auctor Epitomes ms. Estensis appellat terram Ripaltæ de episcopatu Mantuæ. Leibnitianus epitomator Ripaltam comitissæ Castrum tertio ab urbe Mantuæ milliario distans. Vide supra, cap. 4 hujus libri. Mur.

(921) Scilicet episcopus Mantuanus. Mur.

(922) In cod. Regien., Parmensem. Sed retinenda prior lectio. Mur.

(923) Cod. Regien., quæ degant castæ. Quæ sequuntur tenebris abundant, nempe comitissam vivere captent. Puto usurpatum captent pro optent. Sic infra occurrit vivens hæc, Prisciano reclamante, pro vivente hac. Mur.

(924) Alludit ad Virgilio versus Æneid. lib. x, quos referre opus est :

*Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum,
 Gens illi triplex, etc.*

A Celsas ac puppes armatas hanc super urbem,
 Dum nova fiunt hæc subito vulgata per urbem,
 Urbs avibus dives (924), degit sed gens ibi triplex,
 Ocius explorant quid agant, simul atque laborant,
 Bellum ferre libet, pars quædam dicit inique
 Noctis nos usos (925), fore sat defendere muros.
 Pauperior quædam se pergere pars ait extra.
 Talia jactantes dictis, ac stulta putantes,
 Pars melior surgit, juvenes affatur et urbes (926) :
 Vos juvat (927), o pueri, raptu ceu vivere prædis ?
 Sed pudeat, pueri, nos obsidione teneri,
 Advena vult miles nostras incidere vites,
 O juvenes fortes, fugiat discordia longe !
 Pars eat ad veniam nostrorum : supplicet illam,
 Nos omnino decet cui lætius esse fideles.

B Hæc pars exhortans melior ; fortissima corda
 Mollescunt juvenum : vicit concordia demum.
 Accedunt timide, poscunt veniam comitissæ :
 Illa solo fixos oculos aversa tenebat,
 Non audire preces tales omnino volebat.
 Missi lenibant animum, sicut sibi quibant :
 Nostras offensas nobis, generosa potestas,
 Quæsumus, indulge, nostram tibi pandimus urbem,
 Cuncta tibi juret plebs, quæ versatur in urbe.
 Dictis istorum pariter procerumque suorum
 Vix dedit assensum. Quin urbs affert sibi censum,
 Atque sacramentum minimus populusque superbus
 Fecit in urbe sibi ; facti sunt ejus amici,
 Atque velint nolint, soliti fuerant veli olim.
 Hoc etenim pactum Bundeni (928) nescitur actum.
 C Tunc erat October, prope finem currerat usque
 Computus annorum Christi, texatur (929) et horum
 Quatuor atque decem centum quoque mille recedunt.

CAPUT XX.

Quod erga Dei cultum domina Mathildis intentissima fuit.

Palma velut florens Mathildis pollet honore,
 Ramos et frondes ceu tempus palma per omne,
 Rex toto servat virides nimis intus et extra :
 Sic viget hujus honor, ne deficiat, Deus, oro.
 Majulat hæc parvos, inopes sustentat et altos,
 —ta sacerdotes de Christi (930) vincit amore,

Appellata ergo Mantua dives aris, hoc est majorum gloria perquam illustris. At illico Donizonem rideas avibus pro avis scribentem. Verum hoc ille consulto fecit, ut subsannet Mantuam, quam non amplius divitem avis, sed avibus divitem vocat. Fortassis autem et alia illa verba gens ibi triplex, alio accipit sensu. Hoc est erant ibi qui bellum suadebant, qui improbabant, qui urbi se valedicturos aiebant. Mur.

(925) Codices nostri præferunt Hostis. Mur.

(926) Corrige et urbis, sensu poscente et nostris codicibus idem testantibus. Mur.

(927) Accipe quomodo hæc habeantur in cod. Regien., uno ibi addito versu :

*Vos juvat, o pueri, nos obsidione teneri ?
 Vos juvat, o pueri, raptu seu vivere prædis ?
 Sed pudeat, pueri, nos obsidione teneri. Mur.*

(928) De quo pago infra erit sermo, cum ibi Mathildis comitissa humanis rebus excesserit. Mur.

(929) Imo in nostris codicibus taxatur. Mur.

(930) Id est derincit amore Christi. Mur.

Tempore nocturno studiosius atque diurno
 Test sacris psalmis ac officiis venerandis
 Religionem pia, satis hæc intenta perita.
 Præsentem semper ei sapientes maxime cleri,
 Cælestibus et vasis pretiosis rite sacratis
 Nullus ea præsul studiosior invenietur.
 Copia librorum non defecit (931) huicve bonorum,
 Libros ex cunctis habet artibus atque figuris.
 Memmor est nunquam servare statuta secunda.
 Bella Dei gessit; victrix ob id exstat inermis.
 Rex (952), paradisi, suas sanctis pro te dare curat,
 Nota sui cordis cœli complete coloni:
 Maxime tu princeps Petre, cui sua cuncta (933) re-
 liquit.
 Fluxibus impulsus ponti, saccoque reclusus,
 Ille beatus vir levitaque Cæsarius (934) sit
 Nullatenus tardus, sed sit promptissimus almus
 Christum clementis rogator, ut ista superiis
 In domibus vivat, baratri nec sentiat iram;
 Tempora, sacerdotes, levitas ipsa decorat (935)
 Martyris istius, cœpisse quod optime scitur.
 Olim jam plene facit ecclesiam renitere:
 Nam cluit ex auro, cluit argentoque decoro,
 Amples ejus (936) terras, libros, et pallia, gemmas,
 Contulit, ecclesias scit jam transcendere primas.
 Hujus opus musa sic est Canusina locuta:
 Cæquequo mundus erit, sit ut hæc hera provida
 [quærit;
 Sanctus Apollonius, Victorque, Corona, Quirinus,
 Curarent ante Deum, Mathildis ut ista beetur
 Cæta cœlesti, pascatur pane perenni:
 Erga quos rectum det amorem, more parentum.
 Diximus in primis nos de dictamine libri;
 Ore manu si quid inhonesti scribere visi
 Nos essemus, item Dominæ peteremus eidem
 In libri fine patientur ut ipsa feriret.
 Melus perflagrans fecit nos promere tanta,
 Officium dictant (937) nostrum metra nomen et ista,
 Finis adest (938) libri, Dominum laudemus, Amici.
 De insigni obitu memorandæ comitissæ Mathildis.
 Cogitat et tractat vir, sed Deus ordinat apta.

(931) Rectius in nostris mss. *defuit*. Mur.

(932) Cod. antiq., *Res. LEIB.* — Et nostri habent
Res. Quod sequitur *dare sanctis*, significat largiri
 ecclesiis sub nomine sanctorum Deo dicatis. Mur.

(933) Cod. antiq., *relinquet*. Nam scripsit hæc
 auctor ipsa adhuc viva, etsi librum absolvet ipsa
 extincta. LEIB.

Legitur quoque in nostris codicibus *relinquet*.
 Nempe usum, nam antea apostolicæ sedi sua omnia
 dono dederat. Mur.

(934) Acta sancti Cæsarii habes apud Surium ad
 diem 1 Novembris. Hic autem invocatur, quia Mathildis
 comitissa ecclesiam Sancti Cæsarii in agro Mutinensi
 amplissime ditaverat, eamque canonicis regularibus
 concesserat. Lotharius III augustus in privilegio a me
 viso commemorat *bona quoque quæ domina comitissa
 Mathildis pro salute sua, suorumque parentum animæ,
 ipsi ecclesiæ Sancti Cæsarii donavit*. Datum est diploma
 anno 1138, apud Virgiolum. Pagius contendit
 Lotharium anno præcedenti 1137, e vivis decessisse.
 Si germanum est hoc diploma, ejus mors rectius a
 Baronio stabilita. Mur.

(935) Cod. Regien., *ipsa decorat*. Mur.

A Dictavi binos nuper cum carmine libros,
 Quos ego Mathildi comitissæ mittere dixi,
 Patres illius codex loquitur quia primus,
 Ad laudem cujus manet editus atque secundus.
 Frivola vitavi, quæ scripsi, vera probavi.
 Lætitia mentis libros dum necto tabellis;
 Nuntius advenit, qui me nimis obstupescit,
 Dicens extinctam prætaxatam comitissam.
 Vires diruptæ mihi sunt, subitoque medullæ,
 Palpebris dulcis somni dormitio fugit,
 Viscera frigescunt, simul ossa caroque liquescunt,
 Quæque laborabam sunt e manibus vacuata.
 Haud nocet illius mihi mors, tantum modo scitur,
 Officit omnino recte viventibus imo:
 Sunt ubicunque boni, fuerant sibi maxime noti.
 B Nam qui trans Pontum, seu Galliciam remorantur,
 Christo jure preces ex ipsa fundere sæpe
 Curabant, missos sibi mittebantque benignos.
 Ejus notitia patriarcha Hierosolymita,
 Ipseque Romanus, Constantinopolitanus,
 Lætabantur ita, quod ei sua propria scripta
 Mittere solerter studuerunt atque decenter.
 Omnis honorque decus tunc Italiam ceciderunt.
 Dum defuncta cadis, Mathildis, clara ducatrix.
 Vicisti reges, tibi cunctos atque rebelles;
 Conciliumque (939) tuum, nec non rutilum quoque
 [vultum

Totius terræ cupiebant noscere gentes:
 Queis responsa dabas, omnes et honorificabas.
 C Stabant o quanti crudeles atque tyranni
 Sub specie justa, noscentes te fore justam:
 Qui dissolvuntur, jam pacis fœdera rumpunt,
 Ecclesias spoliant, nunc nemo vindicat ipsas,
 Siquis se forsitan, tutor quod sit (940) quasi, monstrat,
 Ecclesiæ partem terræ grandem prius aufert.
 Morte tua purus Mathildis deficit usus.
 Nam solito miles (931) domino studet altius ire.
 Deviat a retro (942) gressu jam clericus, (943) ergo,
 Dives edit sumptus, quos pauper habebat in usus,
 Fiunt diversæ mundi per climata sectæ,
 Quas o Mathildis prohibebas rite malignis.

(936) Cod. ant., *cui. LEIB.*

Legitur in nostris quoque codicibus, *cui. Mur.*

(937) Ut in præfatione adnotavi, per acrostichum
 D ex initialibus litteris versuum capituli hujus, Donizo
 suum nomen ac munus expressit. Mur.

(938) Scilicet, Donizo librum suum ad umbilicum
 perduxerat, eumque Mathildi adhuc viventi offerre
 meditabatur, cum ecce mors illam intercipit, et causam
 poetæ præbet adjiciendi subsequentes versus.
 Mur.

(939) Id est *curiam tuam*. Regiensis tamen codex
 habet *consilium*. Mur.

(940) Advocatos ecclesiarum carpit, qui sæpe non
 rem earum, sed suam agebant, eas expilando. Mur.

(941) Id est nobiles vassi, sive vassalli, qui cum
 ab episcopis ac abbatibus feudis recepissent, postea
 coram ipsis dominis, et adversus ipsos superbiebant.
 Mur.

(942) Typographi error *Deviat a recto*. Ita msti
 codices. In quibus etiam habetur *ergo*, non *ordo*.
 Nempe voce illa indigebat Donizo, ut versum clauderet
 rhythmo. Mur.

(943) Ordo. LEIB.

Causa tuæ mortis scribatur, ut audiat orbis;
 Ut tua vita cluit, mors sic tua laude refulsit.
 Dum bis quarta manet indictio, jungitur atque
 Virginei partus, qui currere cœperat annus (914)
 Millenus quintus decimus centesimus : illum
 Natalem (915) Christi voluit celebrare Mathildis
 In quodam pago, Bondeno (916) nempe vocato.
 Octavoque die Roma veniens, Pater ille,
 Religione super cunctos qui maxime lucet,
 Scilicet inspector Cluniaci (917) Ponzio sacerdos
 A domina tanta susceptus, ut inclutus abbas
 More suo sanctis surgens cantare synaxim
 Nocturnam, magnus licet algor stringeret artus,
 Devote gracilis surgit tamen ipsa Mathildis,
 Auribus intentis capiendo verba canentis,
 Extensos cantus non deseruit sibi gratos
 Frigore percussa, doluit nimis illico gutta.
 Vixque die mansit Patris ad missam venerandi,
 Cumque dies luxit, fuit in qua tinctus in undis
 Christus, et in stella paganis se manifestat,
 Ac liquidos vertit latices in odore Falerni,
 Præscripti Patris manibus vix ducta ducatrix
 Audivit missam, licet ægra remansit ad ipsam,
 Languida grabato redit officio celebrato.
 Abbas dumque sibi cœmeatum (*sic, postulante metro*)
 [plane petivit,

Ipsa, suis fidens precibus, donavit eidem
 Pallia, sacratas vestes, argentea vasa,
 Atque cruce sanctam, pulchre gemmis operatam.
 O caltrix Christi, quantum studiosa fuisti!
 A te non ullus vacuum discessit homullus,
 Si Domini certum quisiti fore discere servum.
 Cum venit tempus, quod jejunat quoque Jesus,
 Jejunare volens hæc debilis, ejus amore,
 Pontifices adsunt, prohibent jejunia, tantum
 Ingentes agapes sibi præcipiunt dare large.
 Pontificum dictis Mathildis paruit istis;
 Quæ confusa fuit (918) lacrymis sua debita paris,

* (914) Baron., 1115. LEIB.

(915) Igitur Donizoni annus 1115 incipiebat a Natali Domini. Hic autem agitur de Natali secundum nos anni 1114. Decurrat autem Decembri mense illius anni indictio VIII a Septembri mense. MUR.

(916) In chartis, quas affert Bacchinius, appellatur *Bandenum de Ronchoris*, non illud quidem quod nunc in Ferrariensi agro situm est ad Scultennam fluvium, sed alterum monasterio Padolironensi proprius. In Lucii II papæ bulla apud Ughellum, tom. V Ital. Sac., pag. 1607, episcopo Regiensi confirmatur *Plebs de Bondeno de Roncolis*. Ideoque in diœcesi Regiensi defuncta est Mathildis, eique morienti propterea assistit Bonus-Senior illius urbis episcopus. In antiquis vero Mutinensium Annalibus mss., suo loco edendis, hæc leguntur: *Anno Domini 1115, IX Kal. Augusti obiit comitissa Mathilda nobilissima in comitatu Mutinensi, in loco qui vocatur Bondenum de diacono, ubi edificavit quamdam ecclesiam, dum in infirmitate jaceret, ad honorem sancti Jacobi apostoli, juxta parietes cujus migravit de hoc seculo*. MUR.

(917) Lege cum nostris codicibus *Cluniaci*. Pontius abbas Cluniacensis erat, atque adeo caput cœnobiorum omnium Cluniacensi congregationi sub-

A Jure stolis quorum solvi meruit Seniorum
 Interea languor cum non cessaret ab alvo
 Illius, inde timens dedit ecclesiis sua vivens.
 Amplificare studens tunc ecclesias bene plures,
 Non est oblita quin Ecclesiam Canusinam.
 Semper chara sibi fuit, illius atque propinquis,
 Ejus quo circa tribuit sub jure Filinam (919)
 Egregiam curtem, dantem fruges sat abunde,
 Innumerosque suos famulos jubet hæc hera cunctos
 Ingenios vitæ post ipsius fore finem.
 Ægra jacens septem per menses hæc eademque
 Ante domum lecti recubabat, ubi jugiter sic
 Jussit honore Dei, Jacobique pii Zebedæi
 Ecclesiam parvam fieri, fuit et cito facta.
 Officii vestes, et agros ad pabula mensæ
 B Obtulit huic gratis, hanc præsul quando dicavit.
 More suo missam recubans audivit in ipsa.
 Hujus mortales exemplum discite tale,
 Quæ Christo (920) vivens moriens servivit eidem;
 Sex deciesque novem vivens annos in honore,
 Julius ante dies octo quam det prope finem (921);
 Scilicet ante die celebrem Jacobi Zebedæi.
 Corpus ei Christi, pariterque cruce crucifixi
 Porrexit præsul Reginus, corde serenus,
 Quique bonus Senior (922) proprio fit nomine di-

[ctus.

In manibus cujus comitissa Mathildis ab hujus
 Ærunna seclii, jugiter memoranda, recedit.
 In cruce nam Christo sua figens oscula dixit :
 Te colui semper, mea nunc rogo crimina terge.

C Accipiens Christi corpus venerabile dixit :
 Semper dum vixi, Deus, hoc scis, spem tibi fixi,
 Nunc in fine meo me salvans suscipe, quæso.
 Sic orans migrat mæx hæc sapientis comitissa,
 Quanquam credamus, Deus huic quoque (923) sit

[miseratus.

Ipsam nemo tamen scit (924), qui non postulet alte,
 Ut sibi concedat paradisi gaudia vera.

jectorum sive addictorum, inter quæ Padolironense.
 Verum Pontius vitiis potius quam virtutibus abundavit, usque adeo ut anathemate percussus diem suum clausisset, uti prodant Annales Benedictini clariss. Mabillonio auctore editi. MUR.

(918) Cod. ant., *Quis confessa fuit*. LEIB.

Nostris quoque codices *confessa*. MUR.

(919) Castrum in agro Regiensi inter Montes supra Bismantuum. *Felina* appellabatur olim, uti et nunc appellatur. MUR.

(920) Scribendum *Christi*, uti in mss. habetur, et sensus postulat. Sublata autem est e vivis celeberrima femina anno 1115, die 24 mensis Julii. Diem mortis ejus ita Breviator Estensis exprimit: *octavo die exeunte Julio*. Ex quo intelligis quid significet *intrante et exeunte mense* in veterum chartis. Vide antiquitates Estenses. MUR.

(921) Baron., an. 1115. LEIB.

(922) Cod. ant., Bonus-Senior. LEIB.

(923) Codices nostri, *huic quod*. MUR.

(924) Codex antiq., *sit*. LEIB.

In iisdem habetur *tamen sit*; atque ita revera scribendum. MUR.

* Hæc in notarum numeris saltum opusculis jam prelo paratis ex suo ad alium locum translatis tribuas.

Te, Benedicte Pater, moriens hæc curat amare,
 Cœnobiumque (925) tuum ditatur corpore ejus;
 Cui prece demonstra cœli cognoscere portas.
 In numero major duodenario, Petre, Pastor
 Cui propriæ sortem telluris subdidit omnem :
 Valvas tu regni sibi prompte pande superni ;
 Edidit hæc ædem tibi, Jacobe, cumque jaceret,
 Speremus quamvis, quod ob hoc ipsam bene sancis,
 Maxime cum lætum sit passa (926) tuum prope fe-
 [stum :
 Ut tamen accurras sibi poscimus ante tribunal.
 Pastor Apolloni Mathildim spernere noli,
 Sit licet injustum quod respicit (927) ipsa sepul-
 [crum,
 Quod tua fert ædes, quo patres ejus inhærent.
 Ast altare tuum tamen hæc coluit quia multum,
 Antepium regem veniam sibi posce libenter.
 Virgo Maria Dei genitrix, noctisque diei
 Hæc audire tuum non destitit officium, nunc
 Fac ut te videat, tibi serviat, et super æthra
 Omnibus, in cœlis habitacula qui retinetis,

A Paruit in terris nimis hæc in corpore versans :
 Vos sibi nunc omnes requici porgite sortem.
 Amen.

Explicit carmen mortis comitissæ Mathildis.

EXHORTATIO CANUSII DE ADVENTU IMPERATORIS
 ET REGINÆ.

Pelle timores, non et honores, candida Petra (928),
 Tempora dudum prospera multum læta ferebas,
 Magna Mathildis quod tibi finxit, tempore multo
 Et genitores nobiliores ipsius ultro
 Te peramarunt, et fabricarunt denique celse;
 Progenies quæ jam requiescens, desiit esse.
 Plangere cessa, gaudia specta, stabis honeste;
 Cæsar honorat, teque decorat, sis sua semper.
 B Plangere noli, culmen honoris tu retinebis,
 Alta Mathildis mortua vivit, splendida, felix :
 Quæ nova mater regna beata, teque beabit,
 Est super illam commemoratam nomine talis.
 Cæsaris hostes sint procul omnes, ipse beetur
 Et sua conjux fulgida prorsus vivat in ævum.

CHARTULA COMITISSÆ MATHILDIS

Super concessione bonorum suorum facta Romanæ Ecclesiæ.

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, anno ab C
 Incarnatione Domini nostri Jesu Christi 1102, quinto
 decimo die Kal. Decembris, indictione decima. Tem-
 pore domni Gregorii septimi papæ in Lateranensi
 palatio, in capella Sanctæ Crucis, in præsentia Cen-
 cii Frangipane, Gratiani, Cencii Franculini et Alber-
 ricci de Petro Leone, et Benincasa, fratris ejus Uberti
 de Tuscia, et aliorum plurium. Ego Mathildis, Dei
 gratia, comitissa, pro remedio animæ meæ et pa-
 rentum meorum dedi et obtuli ecclesiæ Sancti Petri
 per interventum domni Gregorii papæ VII omnia bona
 mea, jure proprietario tam quæ tunc habueram,
 quam ea quæ in antea acquisitura eram, sive jure
 successionis, sive alio quocunque jure ad me perti-
 nent, et tam ea, quæ ex hac parte montium habe-
 bam, quam illa quæ in ultramontanis partibus ad
 me pertinere videbantur, omnia sicut dictum est,
 per manum domini Gregorii VII papæ Romanæ Eccle-
 siæ dedi et tradidi, et chartulam inde fieri ro-

(925) Scilicet Padolironense Sancti Benedicti, ubi
 primo tumulatum ejus corpus, tum inde sub Urbano
 VIII pontifice Romam translatum. Cum adhuc ad
 Padum ejus tumulus intactus permaneret, anno
 1615, die 22 Junii, uti scriptum eo tempore inve-
 nio, dux Mantuæ curiositate ductus arcam fran-
 gi jussit. Vñum ibi nobilis ac celeberrimæ viragi-
 nis corpus integrum, os apertum, dentibus candi-
 dissimis, et nullo ex eis excusso. Sudariolum faciei
 impositum, vix manibus contrectatum, in pulverem
 abiit. Ornamentum vero capitis incorruptum, quale
 in ejus picturis cernitur, ac præcipue super Padoli-
 onense sepulcrum, et apud marchiones Canossinos
 Regiense patricios. MUA.

gavi. Sed quia chartula nusquam apparet, et timeo
 ne donatio et oblatio mea in dubium revocetur;
 ideo ego, quæ supra, comitissa Mathilda, iterum a
 præsentis die dono et offero eidem Romanæ Eccle-
 siæ per manum Bernardi cardinalis et legati ejus-
 dem Romanæ Ecclesiæ, sicut in illo tempore dedi,
 per manum domini Gregorii, omnia bona mea, tam
 quæ nunc habeo, quam quæ in posterum, Deo pro-
 pitio, acquisitura sum, et tam ea quæ ex hac parte
 montium, quam in ultramontanis partibus habeo,
 quam quæ in posterum, Deo propitio, acquisitura
 sum alio quocunque jure, pro mercede et remedio
 animæ meæ et parentum meorum. Quæ autem ista
 mea bona juris mei superioris dicta, una cum acces-
 sionibus, seu cum superioribus et inferioribus su-
 D rum, qualiter supra legavi (929), in integram, ab ea
 die, in eadem ecclesia dono, et offero, et per præ-
 sentem chartulam offerentis ibidem habendam (930)
 confirmo. Insuper per cultellum, festucam nod-

(926) Corrige ex nostris codicibus: *Cum lethum
 sit passa.* MUA.

(927) Cod. ant., *respuit.* Displicuit scilicet au-
 ctori quod Mathildis se non jussit in arce Canusina
 sepeliri. LEIS.

(928) Id est Canossa, seu Canusium, arx fundata
 super silicem albicantem. Hæc autem Donizo scribit,
 quia anno 1116 Henricus V in Italiam descendens,
 totam sibi attribuit hæreditatem comitissæ Mathil-
 dis, atque inter cætera ipsam Canossam. MUA.

(929) Vulgaris eorum temporum formula est *qua-
 liter supra legitur*; atque ita hic scribendum. MUA.

(930) In ejusmodi chartis *habendum* usitata est
 notariorum formula. MUA.